

แนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการนำร่องการบริหารจัดการและพัฒนาพื้นที่
การเกษตรเป็นพื้นที่รองรับน้ำนอง เพื่อบรรเทาอุทกภัยตามแนวพระราชดำริแก้มลิง
อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นางสาว สิรินทิพย์ สิ้นแสงแก้ว

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาภูมิสถาปัตยกรรม ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ADAPTATION GUIDELINES FOR CULTURAL LANDSCAPE REGARDS TO THE
MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL AREA IN MITIGATION OF
FLOODS ACCORDING TO THE ROYAL INITIATIVE PILOT PROJECT MONKEY CHEEK
IN BANGBAL PHANAKORN SRI AYUTTHAYA PROVINCE.

Miss Sirintip Sinsaengkaeo

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Landscape Architecture Program in Landscape Architecture
Department of Landscape Architecture Faculty of Architecture
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Chulalongkorn University

Academic Year 2009

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

แนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการนำ
ร่องการบริหารจัดการและพัฒนาพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่
รองรับน้ำนอง เพื่อบรรเทาอุทกภัยตามแนวพระราชดำริ
แก้มลิง อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

โดย

นางสาว สิริทิพย์ สีนแสงแก้ว

สาขาวิชา

ภูมิสถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

..... คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. บัณฑิต จุลาสัย)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ นิลุบล คล่องเวสสะ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ ฉันทวิลาสวงศ์)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชัยสิทธิ์ ต่านกิตติกุล)

สิรินทิพย์ สินแสงแก้ว : แนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการนำร่อง
การบริหารจัดการและพัฒนาพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่รองรับน้ำนอง เพื่อบรรเทาอุทกภัย
ตามแนวพระราชดำริแก้มลิง อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. (Adaptation
Guidelines for Cultural Landscape Regards to the Management and
Development of Agricultural Area in Mitigation of Floods According to the Royal
Initiative Pilot Project Monkey Cheek in Bangbal Phanakorn Sri Ayutthaya
Province.) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก : ผศ.ดร. พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์, 142 หน้า.

การวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณโครงการนำร่องการบริหาร
จัดการและพัฒนาพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่รองรับน้ำนอง เพื่อบรรเทาอุทกภัยตามแนวพระราชดำริ
แก้มลิง อำเภอบางบาล เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยการศึกษา
เปรียบเทียบ และวิเคราะห์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอดีต ปัจจุบัน และเมื่อเกิดโครงการแก้มลิงฯ ซึ่งกรอบที่
ใช้ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในครั้งนี้ ได้แก่ การตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรม การคมนาคม
เกษตรกรรม และวัฒนธรรม

จากการศึกษาพบว่า ลักษณะการตั้งถิ่นฐานจากอดีตจนถึงปัจจุบันมีลักษณะเป็นแบบกระจุก-
ตัวและมีความหนาแน่นตามแนวลำน้ำ สถาปัตยกรรมมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมโดยอาคารมี
การยกได้สูงเพื่อป้องกันน้ำท่วม การคมนาคมมีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตคือการคมนาคมทางน้ำ
เปลี่ยนเป็นทางบก เกษตรกรรมหลักของพื้นที่ยังคงเป็นการทำนาแต่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนาจาก
เดิมทำนาปีเป็นนาปรัง สำหรับวัฒนธรรมยังคงมีประเพณีตามเทศกาลสำคัญทางศาสนา และประเพณี
ประจำท้องถิ่นที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต

การศึกษาค้นคว้ารูปแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็น 2 แนวทางคือ 1) ดำเนิน
แนวทางตามที่ได้มีการปรับเปลี่ยนมาแล้วตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบันต่อไป ได้แก่ ลักษณะการตั้งถิ่น
ฐานแบบกระจุกตัวตามแนวลำน้ำ, สถาปัตยกรรมแบบยกได้สูง, เกษตรกรรมยังคงเป็นการทำนา
ต่อไป 2) การปรับเปลี่ยนเพื่อความเหมาะสมกับลักษณะโครงการแก้มลิง ได้แก่ การคมนาคมทางบกควร
ปรับเปลี่ยนเป็นการคมนาคมทางน้ำเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก, วัฒนธรรมควรสืบสานวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม และ
เพิ่มประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ

ภาควิชา ภูมิสถาปัตยกรรมลายมือชื่อนิสิต สิรินทิพย์ สินแสงแก้ว.....
สาขาวิชา ภูมิสถาปัตยกรรมลายมือชื่ออ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
ปีการศึกษา.....2552

507 41603 25 : MAJOR LANDSCAPE ARCHITECTURE

KEY WORD : CULTURAL LANDSCAPE / MONKEY CHEEK / BANGBAL

SIRINTIP SINSAENKAE0: ADAPTATION GUIDELINES FOR CULTURAL LANDSCAPE REGARDS TO THE MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL AREA IN MITIGATION OF FLOODS ACCORDING TO THE ROYAL INITIATIVE PILOT PROJECT MONKEY CHEEK IN BANGBAL PHANAKORN SRI AYUTTHAYA PROVINCE. THESIS PRINCIPAL ADVISOR: ASSIST. PROF. PONGSAK VADHANASINDHU, Ph.D., 142 pp.

The purpose of this thesis is to study the cultural landscape, in order to adapt guidelines for this pilot project. This study is framed in five issues namely; settlement, architecture, communication, agriculture and culture.

The study was found that the settlements from the past until now, have a characteristic concentration and density along rivers. Architecture built on stilts with open ground floor for flood preventing. Transportation has changed from the past is to transport the water changes the land. Agriculture also has made the shift from rice cultivation in the in-season rice field become off-season paddy field. Cultures remain the local customs regarding lifestyle and seasonal major religious traditions.

The consequences of this study possibly could be used as the guidelines to solve the difficulties, which will be done in two aspects; first the approach as a change from the past till now was to include the nature of a settlement is concentrated along the river, architecture built on stilts with open ground floor to protect flood, agriculture is still a farm next, secondly the adjusted to fit the characteristics of projects, including transportation by land transport should change the water when a great flood of summer, culture should keep the existing culture. And increase customs related to rivers.

Department : Landscape Architecture..... Student's Signature : *Sirintip Sinsaengkaeo*

Field of Study : Landscape Architecture... Advisor's Signature : *P. Vadhana*

Academic Year : 2009.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความอนุเคราะห์ และความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากบุคคลหลายท่านจึงขอขอบคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์ สำหรับคำสอน ประสพการณ์ และคำแนะนำที่มีประโยชน์มากมายสำหรับทั้งในชั้นเรียน และสำหรับการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ นิลุบล คลองเวสสะ ประธานคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยสิทธิ์ ด้านกิตติกุล, รองศาสตราจารย์ ดร.สันติ ฉันทวิลาสวงศ์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ สำหรับคำแนะนำอันเป็นประโยชน์ในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์จนเสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณ สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และสภาวัฒนธรรมอำเภอบางบาล สำหรับความร่วมมือ และข้อมูลที่มีประโยชน์อย่างมากต่อการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้

ขอขอบคุณ คุณพลกฤต กฤตโยภาส คุณประภัสรา นาคะ คุณภัทรมน น้อยเนียม และคุณภวิณฑ์ สิริสาส์ สำหรับการช่วยลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม

ขอขอบคุณ คุณอมฤต หมวดทอง สำหรับบทความเรื่อง “ชุมชนรางวัลระเข้: การปรับตัวอย่างสอดคล้องกับบริบทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ที่สร้างแรงบันดาลใจในการทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้

และขอขอบคุณเป็นอย่างสูงสำหรับทุก ๆ ท่านที่ไม่ได้กล่าวถึง ณ ที่นี้ ซึ่งมีส่วนทำให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	2
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
1.6 นิยามศัพท์.....	6
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
2.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	8
2.2 กรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	12
2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	23
บทที่ 3 ข้อมูลการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมโครงการแก้มลิง.....	28
3.1 ข้อมูลโครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	28
3.1.1 ตำแหน่งที่ตั้งของโครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	28
3.1.2 ลักษณะโครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	29
3.1.3 ประชากรในโครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	31
3.1.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินในโครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	37
3.1.5 สภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมปัจจุบันในโครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	40
3.1.6 สภาพพื้นที่ปัจจุบัน และการประกอบอาชีพในโครงการแก้มลิง อ.บาง บาล.....	42
3.1.7 การบริหารจัดการน้ำในช่วงฤดูน้ำหลากและในช่วงฤดูน้ำแล้งในลุ่มน้ำ เจ้าพระยาและพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	45

3.1.8 ลักษณะน้ำหลากตามฤดูกาล และเมื่อเกิดโครงการแก้มลิงฯ ขึ้น โครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	50
3.2 การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิงฯ.....	51
3.2.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน.....	51
3.2.1.1 ลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น.....	51
3.2.1.2 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน.....	59
3.2.1.3 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา.....	62
3.2.2 สถาปัตยกรรม.....	66
3.2.2.1 รูปทรงของสถาปัตยกรรม.....	66
3.2.2.2 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง.....	71
3.2.2.3 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย.....	76
3.2.2.4 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน.....	79
3.2.3 การคมนาคม.....	84
3.2.4 เกษตรกรรม.....	89
3.2.4.1 การเพาะปลูก.....	89
3.2.4.2 การเลี้ยงสัตว์.....	93
3.2.5 วัฒนธรรม.....	97
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	101
4.1 ผลการวิเคราะห์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	101
4.1.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน.....	101
4.1.1.1 ลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น.....	101
4.1.1.2 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน.....	102
4.1.1.3 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา.....	102
4.1.2 สถาปัตยกรรม.....	103
4.1.2.1 รูปทรงของสถาปัตยกรรม.....	103
4.1.2.3 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง.....	104
4.1.2.2 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย.....	104
4.1.2.4 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน.....	105
4.1.3 การคมนาคม.....	106
4.1.4 เกษตรกรรม.....	106

4.1.4.1 การเพาะปลูก.....	106
4.1.4.2 การเลี้ยงสัตว์.....	107
4.1.5 วัฒนธรรม.....	108
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	109
5.1 สรุปผลการศึกษานวัตกรรมทัศนวัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล.....	109
5.1.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน.....	109
5.1.1.1 ลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น.....	109
5.1.1.2 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน.....	110
5.1.1.3 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา.....	110
5.1.2 สถาปัตยกรรม.....	111
5.1.2.1 รูปทรงของสถาปัตยกรรม.....	111
5.1.2.2 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง.....	112
5.1.2.3 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย.....	113
5.1.2.4 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน.....	113
5.1.3 การคมนาคม.....	114
5.1.4 เกษตรกรรม.....	114
5.1.4.1 การเพาะปลูก.....	114
5.1.4.2 การเลี้ยงสัตว์.....	115
5.1.5 วัฒนธรรม.....	116
5.2 แนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล	117
5.3 ข้อเสนอแนะการศึกษาในอนาคต.....	120
บรรณานุกรม.....	121
ภาคผนวก.....	123
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	142

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	แสดงสรุปความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	11
2.2	แสดงการสรุปกรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม.....	20
3.1	จำนวนประชากรในพื้นที่แก้มลิงบางบาล.....	33
3.2	จำนวนประชากรจากการทะเบียน อัตราการเปลี่ยนแปลง และความหนาแน่น ของประชากร จำแนกเป็นรายอำเภอ พ.ศ.2545 – 2549.....	35
3.3	จำนวนการเกิด การตาย การลงทะเบียนย้ายเข้าและการลงทะเบียนย้ายออก จำแนกตามเพศ และเขตการปกครอง พ.ศ. 2549 ในพื้นที่โครงการแก้มลิงบาง- บาล.....	36
3.4	พื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตรของอำเภอบางบาล พ.ศ. 2550.....	39
3.5	เนื้อที่และผลผลิตของข้าวนาปี และนาปรัง ปีการผลิต 2549.....	40
3.6	ต้นทุนการผลิตของการเกษตร (การเลี้ยงสัตว์ และการทำสวน).....	44
3.7	ตารางแสดงจำนวนประชากรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545-2549 ของพื้นที่อำเภอบาง บาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	53
3.8	ตารางแสดงสรุปการศึกษาลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น.....	58
3.9	ตารางแสดงสรุปการศึกษาแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน.....	61
3.10	ตารางแสดงสรุปการศึกษาความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา.....	64
3.11	ตารางแสดงสรุปการศึกษารูปทรงของสถาปัตยกรรม.....	70
3.12	ตารางแสดงสรุปการศึกษาวัสตุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม.....	74
3.13	ตารางแสดงสรุปการศึกษาการการใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย.	78
3.14	ตารางแสดงสรุปการศึกษามิติทัศน์รอบบริเวณบ้าน.....	83
3.15	ตารางแสดงสรุปการศึกษาคมนาคม.....	88
3.16	ตารางแสดงสรุปการศึกษากาเพาะปลูก.....	92
3.17	ตารางแสดงสรุปการศึกษากาเลี้ยงสัตว์.....	96
3.18	ตารางแสดงสรุปการศึกษาวัฒนธรรม.....	99

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	แผนที่แสดงที่ตั้งโครงการ ฯ.....	2
1.2	แผนภูมิสรุปขั้นตอนการดำเนินการศึกษา.....	7
2.1	ภาพการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ Carl Sauer.....	8
3.1	ขอบเขตพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล.....	30
3.2	แสดงเขตการปกครองในพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล.....	32
3.3	การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล.....	38
3.4	การแบ่งโซนเพื่อการบริหารจัดการน้ำพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล.....	43
3.5	การกระจายตัวของการปลูกข้าวพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง....	48
3.6	ลักษณะน้ำหลากตามฤดูกาล และลักษณะการเก็บกักน้ำเมื่อเกิดเป็นโครงการ แก้มลิง.....	50
3.7	ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน: ภาพลักษณะ การตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่โครงการฯ ซึ่งเป็นรูปแบบหมู่บ้านที่มีการกระจุกตัว ไปตามแนวลำน้ำ.....	54
3.8	ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน: ภาพถ่ายทาง อากาศปี พ.ศ. 2495.....	55
3.9	ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน: ภาพถ่ายทาง อากาศปี พ.ศ. 2542.....	56
3.10	ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน: ภาพถ่าย ดาวเทียมปี พ.ศ. 2552.....	57
3.11	แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน: ผังตำแหน่งเรือน แสดงการเกาะกลุ่มกันของ บ้านพักอาศัย.....	60
3.12	แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน: ตัวอย่างลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานใน พื้นที่โครงการฯ ซึ่งบ้านเกาะกลุ่มอยู่ตามลำน้ำ.....	62
3.13	แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน: บ้านพักอาศัยที่อยู่ในละแวกเดียวกัน หรือกลุ่ม เดียวกันจะมีการไปมาหาสู่และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน.....	62

ภาพที่		ม หน้า
3.14	ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาของการตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาในพื้นที่โครงการฯ ในรูปแบบตัวบ้านตั้งอยู่แยกจากกันกับที่เพาะปลูก.....	65
3.15	ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาของการตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาในพื้นที่โครงการฯ ในรูปแบบตัวบ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก.....	66
3.16	รูปทรงของสถาปัตยกรรม: ภาพถ่ายโบราณบริเวณอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แสดงให้เห็นว่ามีเรือนแพปรากฏอยู่ตามลำน้ำในอดีต.....	67
3.17	รูปทรงของสถาปัตยกรรม: บ้านยกใต้ถุนสูงมีการกันฝาบริเวณใต้ถุนเป็นบางส่วน ใต้ถุนแบบเปิดโล่งทั้งหมดไม่มีการกันฝา เป็นรูปแบบที่มีมาตั้งแต่ในอดีต.....	69
3.18	รูปทรงของสถาปัตยกรรม: บ้านสองชั้นถมดินสูง เป็นรูปแบบที่เพิ่มเข้ามาในภายหลัง.....	69
3.19	รูปทรงของสถาปัตยกรรม: ลักษณะทรงหลังคาได้แก่ ทรงไทย จั่วสูง จั่วเตี้ย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องกันของรูปทรงหลังคา.....	69
3.20	วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: การใช้ไม้จริงเป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างตัวอาคารพักอาศัยในปัจจุบัน.....	72
3.21	วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: การใช้ทั้งไม้จริงร่วมกับการใช้อิฐฉาบปูนเป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างตัวอาคารพักอาศัยในปัจจุบัน.....	72
3.22	วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: การใช้การใช้อิฐฉาบปูนเป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างตัวอาคารพักอาศัยในปัจจุบัน.....	73
3.23	วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: ส่วนเก็บของมักจะใช้สังกะสีเป็นวัสดุในการกันฝน.....	73
3.24	วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: วัสดุที่ใช้มุงหลังคาในพื้นที่โครงการฯ....	74
3.25	การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย: บ้านที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักของครอบครัว.....	77
3.26	การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย: บ้านที่ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลักของครอบครัว.....	77

ภาพที่		หน้า
3.27	การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย: บ้านที่ประกอบอาชีพเผาอิฐ เป็นอาชีพหลักของครอบครัว.....	77
3.28	ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: การปลูกไม้ขนาดกลางไว้ตามลานบ้านเพื่อให้ร่มเงา และเพื่อการนั่งพักผ่อน เช่น ประดู่.....	80
3.29	ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: การปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้เพื่อความสวยงาม เช่น บานชื่น ทับทิม เตย.....	81
3.30	ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กัญชง มะม่วง.....	81
3.31	ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: บริเวณรอบตัวบ้านถูกปล่อยให้โล่ง เนื่องจากเป็น พื้นที่ที่น้ำท่วมถึง.....	82
3.32	ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: บริเวณบ้านที่มีการถมดินให้สูงเท่าระดับถนนมักมี การปลูกไม้ดอกไม้ประดับ เช่น มีการปลูกกล้วยสลีกับพุทธรักษาเพื่อความ สวยงาม.....	82
3.33	การคมนาคม: แผนที่แสดงเส้นทางคมนาคมหลักในพื้นที่โครงการ.....	86
3.34	การคมนาคม: ทางหลวงหมายเลข 3412 สายอยุธยา-บางบาล-เสนา.....	87
3.35	การคมนาคม: ถนนคันคลองชลประทาน.....	87
3.36	การคมนาคม: การคมนาคมในพื้นที่ มีการคมนาคมทางบกเป็นหลัก.....	87
3.37	การคมนาคม: การคมนาคมทางน้ำ มีการใช้ในช่วงฤดูน้ำหลาก โดยเฉพาะ อย่างยิ่งบ้านที่อยู่ติดริมน้ำ.....	88
3.38	การเพาะปลูก: การทำนาในปัจจุบันใช้แรงงานจากเครื่องจักร.....	91
3.39	การเพาะปลูก: การปลูกกล้วยหอม และกล้วยไข่เป็นพืชเศรษฐกิจ.....	91
3.40	การเลี้ยงสัตว์: การเลี้ยงวัวเมื่อน้ำท่วมในอดีต.....	93
3.41	การเลี้ยงสัตว์: การเลี้ยงปลาทับทิมในกระชังริมแม่น้ำเจ้าพระยา.....	94
3.42	การเลี้ยงสัตว์: การเลี้ยงวัวเนื้อริมถนนในบริเวณพื้นที่โครงการ.....	95
3.43	การเลี้ยงสัตว์: ผู้เลี้ยงวัวมักจะนำฟาง และหญ้าแห้งสำหรับเลี้ยงวัวขึ้นมาตาก บริเวณไหล่ถนน.....	95
3.44	ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ในวันวิสาขบูชา.....	98
3.45	การปักเสาไว้ตามท้องนา แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับพระแม่โพสพ	99

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โครงการนำร่องการบริหารจัดการ และพัฒนาพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่รองรับนํ้านอง เพื่อบรรเทาอุทกภัยขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ของพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระราชดำริแก้มลิง อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นโครงการนำร่องตามแนวพระราชดำริเพื่อให้พื้นที่เกษตรเป็นพื้นที่รองรับนํ้าก่อนที่นํ้าจะเข้าสู่เขตกรุงเทพมหานคร แล้วทำการผันนํ้าออกไปทางทุ่งตะวันตกเพื่อออกสู่ทะเล แทนที่จะทำให้เกิดความเสียหายต่อพื้นที่ริมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในเขตกรุงเทพมหานครในฤดูนํ้าหลากของทุกปี

ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่โครงการฯ คือมีแม่น้ำและคลองล้อมรอบพื้นที่จนทำให้มีลักษณะเหมือนเป็นเกาะขนาดใหญ่ ภายในพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง และใช้พื้นที่ส่วนใหญ่ในการทำนา ถัดจากแนวแม่น้ำและคลองเข้ามาในตัวพื้นที่โครงการฯ เป็นแนวถนนหลัก โดยแนวถนนนี้มีเส้นทางลัดขนานไปกับแนวแม่น้ำและคลอง ซึ่งตามโครงการฯ ได้ใช้แนวถนนนี้ทำหน้าที่เป็นขอบสำหรับกักน้ำไว้ในแก้มลิง คือในพื้นที่เกษตรที่ลัดเข้ามาจากแนวถนน จากข้อมูลโครงการฯ ระยะเวลาในการเก็บกักน้ำไว้ในพื้นที่คือ ประมาณ 3 เดือน และระดับสูงสุดของน้ำคือ 3 เมตร ดังนั้นผลกระทบของโครงการฯ คือ ทำให้ประชาชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่อาจถึงกับต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และยอมรับระดับน้ำที่จะท่วมในพื้นที่ของตนเอง

จากที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่โครงการฯ จึงเป็นสิ่งสำคัญเพื่อการปรับตัวที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม โดยอาศัยการศึกษา เปรียบเทียบ และวิเคราะห์ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากในอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งเมื่อเกิดเป็นแก้มลิงขึ้น ซึ่งกรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในครั้งนี้ได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้กรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมใน 5 เรื่องได้แก่ 1) การตั้งถิ่นฐาน 2) สถาปัตยกรรม 3) การคมนาคม 4) เกษตรกรรม และ 5) วัฒนธรรม เพื่อเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในพื้นที่โครงการฯ และนอกจากนี้เนื่องจากโครงการฯ นี้เป็นโครงการนำร่อง จึงอาจนำแนวทางการปรับเปลี่ยนที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้ไปใช้กับโครงการแก้มลิงอื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นอีกด้วย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

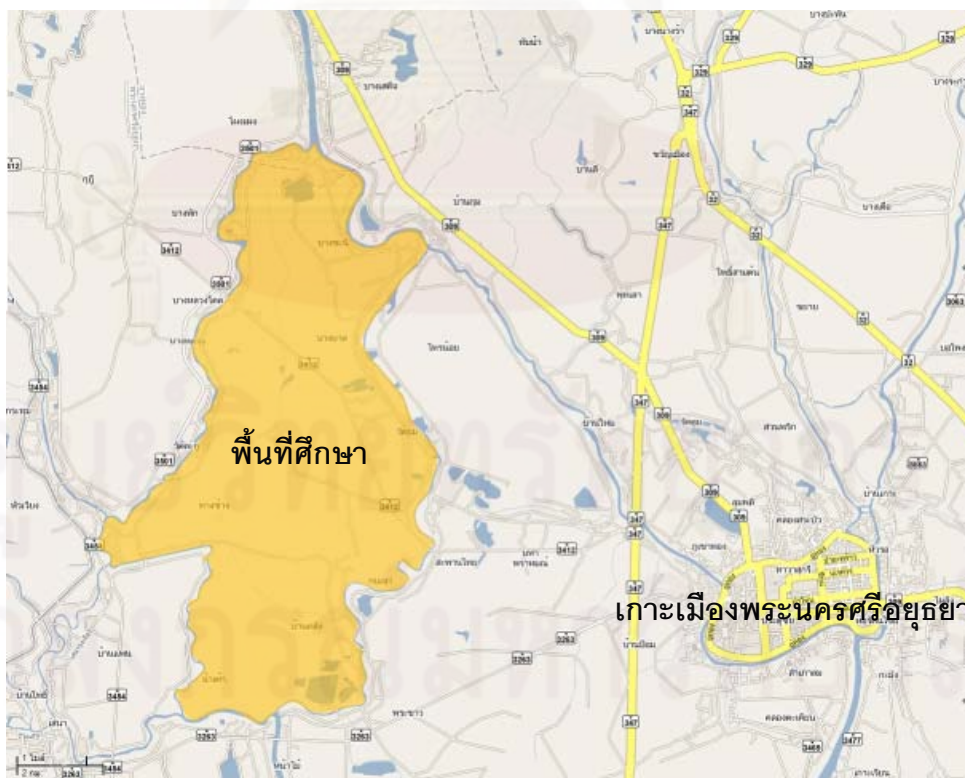
1) ศึกษาทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยทั่วไปของภาคกลาง (โดยเน้นไปที่การศึกษาพื้นที่ที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง) และโดยเฉพาะลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

2) ศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมบริเวณโครงการแก้มลิงฯ เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยน โดยยังคงไว้ซึ่งลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของบริเวณพื้นที่โครงการฯ

3) นำแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมสำหรับการใช้พื้นที่ลุ่มเพื่อการเกษตรเป็นพื้นที่รองรับน้ำนองต่อไป

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1) ขอบเขตทางด้านพื้นที่ เป็นการศึกษภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่โครงการฯ อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 1.1 แผนที่แสดงที่ตั้งโครงการฯ : ที่มา Google map

2) ขอบเขตทางด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมอำเภอบางบาล โดยพิจารณาใน 5 เรื่อง ได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรม การคมนาคม เกษตรกรรม และ วัฒนธรรม

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) เพื่อให้ได้ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต
- 2) เพื่อเป็นแนวทางในการปรับตัวสำหรับการใช้พื้นที่ลุ่มการเกษตรเป็นพื้นที่รองรับน้ำนองในพื้นที่อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 3) จากการวิจัยครั้งนี้สามารถนำแนวทางที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการปรับตัวสำหรับการใช้พื้นที่ลุ่มการเกษตรเป็นพื้นที่รองรับน้ำนองต่อไป

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

รายละเอียดในการดำเนินการศึกษามีขั้นตอนทั้งหมด 4 ขั้นตอนดังนี้

- 1) การรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม ในโครงการฯ
ในการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องนี้เป้าหมายเพื่อตอบจุดประสงค์หลักของการวิจัย คือแนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการฯ โดยแบ่งรายละเอียดของกรอบในการศึกษาได้ดังนี้
 - 1.1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน ได้แก่ ลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น, แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน, ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา
 - 1.2) สถาปัตยกรรม ได้แก่ รูปทรงของสถาปัตยกรรม, วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง, การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย, ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน
 - 1.3) การคมนาคม ได้แก่ ประเภทของการคมนาคม ลักษณะเส้นทางและพาหนะ
 - 1.4) เกษตรกรรม ได้แก่ การเพาะปลูก, การเลี้ยงสัตว์
 - 1.5) วัฒนธรรม ได้แก่ ประเพณี และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในรอบหนึ่งปี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีที่เกี่ยวข้องกับข้าว สายน้ำ และฤดูน้ำหลาก

2) วิธีการเก็บข้อมูล

ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในโครงการแก้มลิง อ.บางบาลนี้ จากการศึกษาความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทำให้ได้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้กรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งจะแบ่งการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาลนี้ออกเป็นสองช่วงเวลา ได้แก่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอดีต และภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบัน เพื่อการเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล ที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์หาความเหมาะสม เพื่อเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิงที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาลในอนาคต ดังนั้นการเก็บข้อมูลจึงถูกแบ่งเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอดีต และภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบัน โดยใช้กรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมใน 5 ประเด็นหลักเช่นกัน ดังจะมีรายละเอียดในการเก็บข้อมูลดังนี้

2.1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สามารถเก็บข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศจากกรมแผนที่ทหาร และภาพถ่ายดาวเทียมจากเว็บไซต์ของ www.googlemap.com รวมถึงรายงานของโครงการฯ เอกสารและวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาศึกษาลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา และแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน

2.2) สถาปัตยกรรม สามารถเก็บข้อมูลได้จากรายงานของโครงการฯ เอกสารและวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์บันทึกข้อมูลลงในแบบสำรวจและถ่ายภาพ รวมถึงการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In depth interview) ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาโดยเน้นไปที่ผู้สูงอายุ หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลานาน และบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์ ซึ่งข้อมูลจะประกอบด้วย รูปทรงของสถาปัตยกรรม วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย และภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน

2.3) การคมนาคม สามารถเก็บข้อมูลได้จากรายงานของโครงการฯ เอกสารและวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์บันทึกข้อมูลลงในแบบสำรวจและถ่ายภาพ รวมถึงการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In depth interview) ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาโดยเน้นไปที่ผู้สูงอายุ หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลานาน และบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์ ซึ่งข้อมูลจะประกอบด้วย ประเภทของการคมนาคม ลักษณะเส้นทาง และพาหนะ

2.4) เกษตรกรรม ข้อมูลในอดีต สามารถเก็บข้อมูลได้จากรายงานของโครงการฯ รวมถึงเอกสารและวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์บันทึกข้อมูลลงในแบบ

สำรวจและถ่ายภาพ และจากการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In depth interview) ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาโดยเน้นไปที่ผู้สูงอายุ หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลาาน และบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์ ซึ่งข้อมูลจะประกอบด้วย การเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์

2.5) วัฒนธรรม สามารถเก็บข้อมูลได้จากเอกสารและวรรณกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และจากการสำรวจ และสัมภาษณ์ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษา และบันทึกข้อมูลลงในแบบสำรวจและสัมภาษณ์ รวมถึงจากการสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In depth interview) ผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาโดยเน้นไปที่ผู้สูงอายุ หรือผู้ที่อยู่ในพื้นที่เป็นระยะเวลาาน และบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์ ซึ่งข้อมูลประกอบไปด้วย ประเพณีวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในรอบหนึ่งปี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีที่เกี่ยวข้องกับข้าว สายน้ำ และฤดูน้ำหลาก

เนื่องจากโครงการแก้มลิงฯ เป็นโครงการที่มีการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยตัวการหลักคือ น้ำ ทำให้ในการศึกษาและเก็บข้อมูลภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาลนี้ให้ความสนใจไปที่การจัดการกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมอันเนื่องมาจากน้ำเป็นหลัก ซึ่งในพื้นที่โครงการฯ จะเป็นการเปลี่ยนแปลงของน้ำตามฤดูกาล ได้แก่ ฤดูน้ำหลาก และฤดูแล้ง โดยจะนำข้อมูลที่เก็บได้นี้ไปทำการวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาลต่อไป

3) การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อดำเนินการเก็บข้อมูลภูมิทัศน์วัฒนธรรมในโครงการฯ ทั้งในอดีตและปัจจุบันแล้ว จึงนำข้อมูลที่ได้อาวิเคราะห์เพื่อหาปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในแต่ละเรื่อง ทั้ง 5 เรื่องใหญ่ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม จากนั้นจึงคาดการณ์สิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมใน 5 เรื่องประเด็นหลักนี้เมื่อมีการใช้พื้นที่เป็นโครงการแก้มลิงฯ โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในโครงการฯ ในอดีตและปัจจุบัน ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และข้อมูลจากรายงานของโครงการฯ เพื่อให้ได้ลักษณะของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นกับพื้นที่ในโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

4) การเสนอแนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการฯ

จากผลที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการฯ นำมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการฯ โดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอดีตและปัจจุบัน ผลการวิเคราะห์ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ผลการคาดการณ์ของ

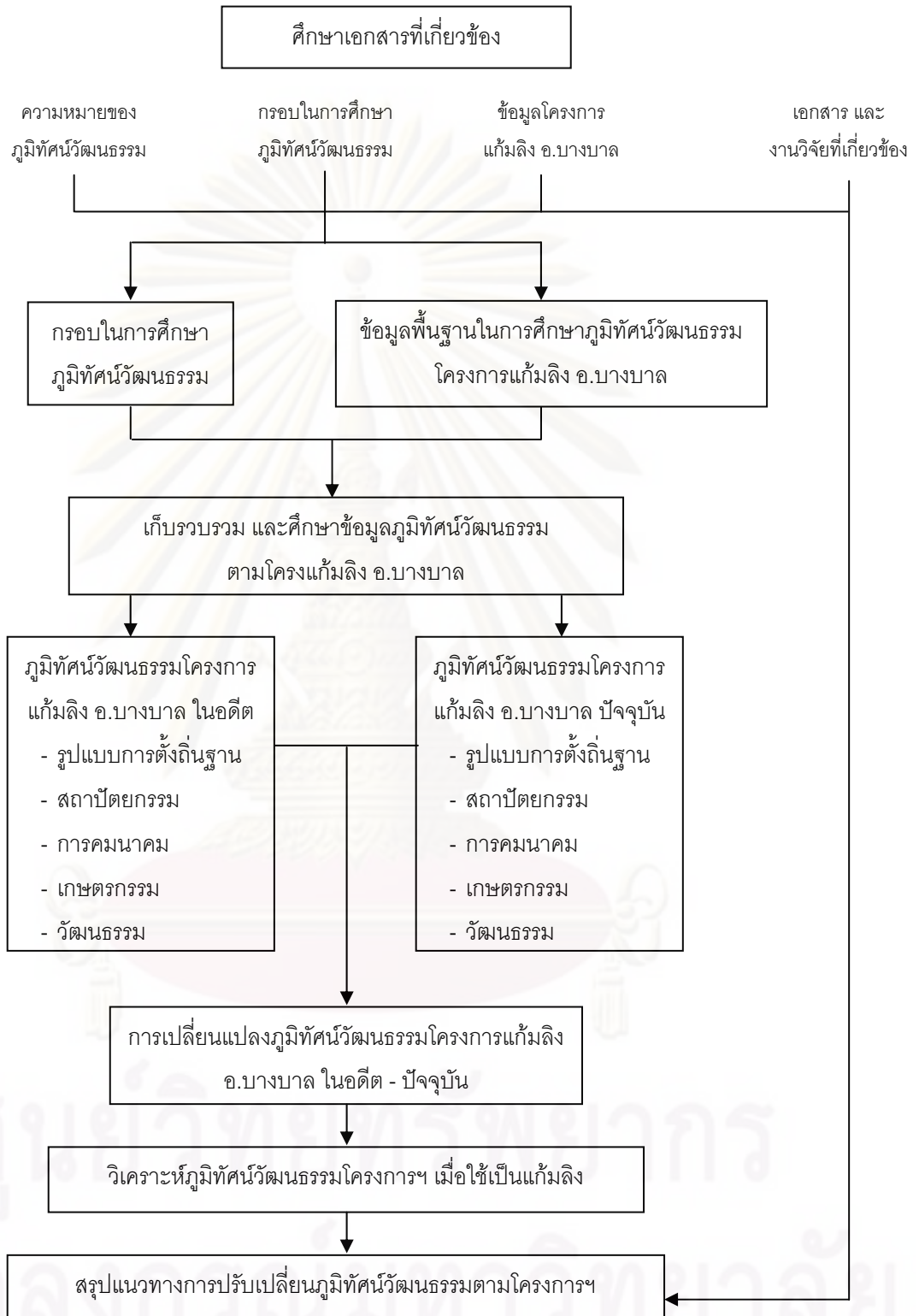
ลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นเมื่อเป็นโครงการแก้มลิง และข้อมูลจากรายงานของโครงการฯ ซึ่งจะเสนอเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาลในแต่ละเรื่อง ทั้ง 5 ประเด็นในหัวข้อการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมซึ่งได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรม การคมนาคม เกษตรกรรม และวัฒนธรรม

1.6 นิยามศัพท์

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม	หมายถึง ผลจากการกระทำระหว่างมนุษย์ต่อพื้นที่ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่อาศัยผ่านกาลเวลา โดยจากกิจกรรมตามวิถีชีวิตของชุมชน แสดงออกในลักษณะรูปธรรม และนามธรรมอันได้เรียนรู้และถ่ายทอดสั่งสมกันมาแต่อดีต ซึ่งเป็นผลมาจากข้อจำกัดทางด้านกายภาพ และแรงผลักดันทางด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ
น้ำหลาก	หมายถึง น้ำที่ไหลมากผิดปกติโดยกะทันหัน เช่น การที่น้ำจากภาคเหนือไหลบ่ามาตามแม่น้ำ ทำให้ปริมาณน้ำเอ่อท่วมจากแม่น้ำเข้าท่วมที่ราบลุ่มในภาคกลาง
นาปี	หมายถึง นาที่ทำในฤดูฝนซึ่งเป็นฤดูทำนา เป็นการทำนาในฤดูกาลปกติตามธรรมชาติ โดยจะทำการปีละ 1 ครั้ง
นาปรัง	หมายถึง นาที่ทำในฤดูแล้งนอกฤดูทำนา เป็นการทำนานอกฤดูกาล โดยอาศัยน้ำจากการชลประทาน

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

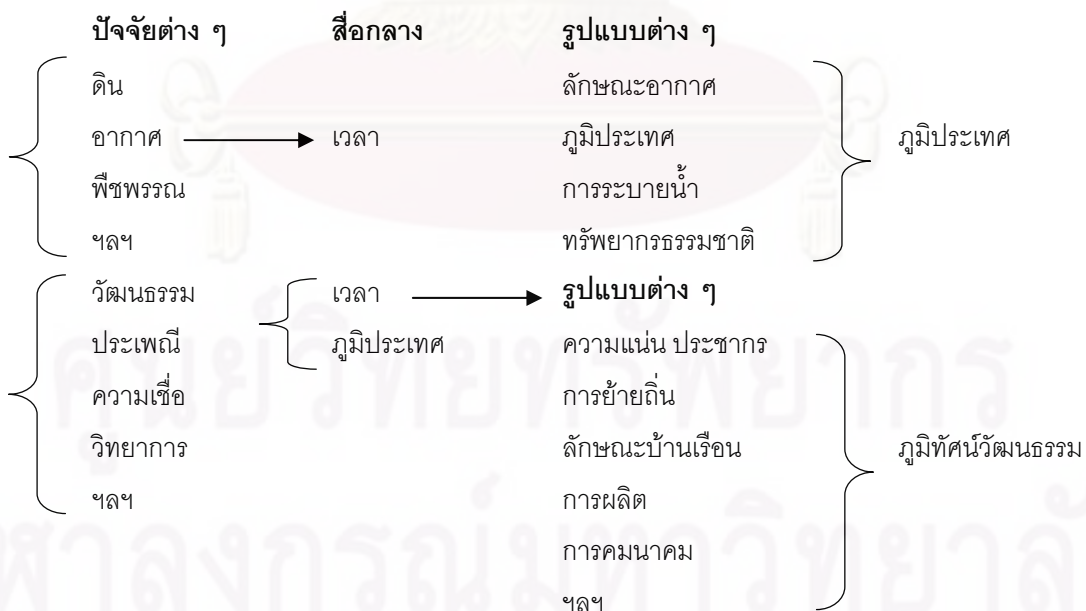
ภาพที่ 1.2 แผนภูมิสรุปขั้นตอนการดำเนินการศึกษา

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)

Carl Sauer (Carl Sauer, 1964: 315 – 350 อ้างถึงใน Paul L. Knox, 2001: 124) ได้ให้แนวความคิดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมว่า “คือลักษณะเด่น และเป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ที่เป็นการประกอบกันระหว่างกลุ่มของมนุษย์ กับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ”

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2527: 108 - 109) ได้กล่าวถึงการศึกษาภูมิศาสตร์ของ Carl Sauer ไว้ว่า “ชาวเออร์ให้คำจำกัดความภูมิศาสตร์ว่า คือการศึกษาถึงปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ซึ่งทำให้บริเวณนั้นแตกต่างไปจากที่อื่น ไม่ว่าจะทางด้านกายภาพหรือทางด้านวัฒนธรรม ชาวเออร์เชื่อว่ามนุษย์เราได้ยึดเอาวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมต่าง ๆ เป็นหลักในการแสวงหาผลประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพ ครั้นนานไปภูมิประเทศซึ่งคนเราค่อย ๆ ดัดแปลง ปรับปรุงจะกลายเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมไป (Cultural landscape) ดังนั้นชาวเออร์จึงได้เสนอวิธีการเพื่อใช้ศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามไดอาแกรมต่อไปนี้

ภาพที่ 2.1 ภาพการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ Carl Sauer

ที่มา: ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2527: 108

ชาวเออร์ยี่ดเอาปัจจัยต่าง ๆ เป็นหลัก ใช้เวลาเป็นสื่อกลางในการเปลี่ยนรูปแบบของ ภูมิประเทศให้กลายเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม เวลา และสถานที่กลายเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งใน การวิเคราะห์ดังกล่าว นี่คือวิธีการศึกษาภูมิศาสตร์ในทรรศนะของชาวเออร์ยี่ ซึ่งหมายถึงการศึกษา พื้นที่ มิใช่การบรรยายพื้นที่ในแง่พิเศษหรือยกเว้น แต่การวิเคราะห์ศึกษาบริเวณทั่วไปหรือการปกติ ของแต่ละแห่งอันจะช่วยให้ได้มาซึ่งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ หรือให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ แจ่มแจ้ง ณ ที่หนึ่ง จึงจำเป็นที่จะต้องย้อนไปศึกษาอดีตให้ไกลพอที่จะเห็นกระบวนการความ เปลี่ยนแปลงได้”

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร (De Blij, Harm, 1997: 142 – 143 อ้างถึงใน กระทรวงวัฒนธรรม, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และมหาวิทยาลัยศิลปากร, คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์, 2549: 16) ได้กล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า ความหมายของภูมิทัศน์ วัฒนธรรมนั้นนักภูมิศาสตร์ได้ให้ความหมายไว้ว่า “เป็นร่องรอยและหลักฐานการเปลี่ยนแปลงผิ นแผ่นดิน พื้นที่ภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อมโดยมนุษย์ จากกิจกรรมตามวิถีชีวิตของชุมชนหรือ ชาติพันธุ์นั้น ซึ่งแสดงออกในลักษณะรูปธรรมและนามธรรมอันได้เรียนรู้และถ่ายทอดสั่งสมกันมา ยาวนาน เป็นพัฒนาการตั้งแต่บรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน อาทิการสร้างบ้านเรือนที่พักอาศัย สิ่งก่อสร้าง สถาปัตยกรรมต่าง ๆ ถนนหนทาง พื้นที่เกษตรกรรมและชุมชน อันเป็นสิ่งที่จับต้องได้ และรวมถึงสิ่งที่จับต้องไม่ได้ คือบรรยากาศที่รับรู้ได้เป็นจินตภาพจากชุมชนเฉพาะแห่งนั้น โดยอาจ เรียกว่าเป็นบุคลิกของพื้นที่นั้น (เอกลักษณะ) อันรับรู้ได้จากภาพที่เห็น เสียงที่ได้ยิน กลิ่นที่ได้รับ และวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่แห่งนั้น”

จาก Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention 2005 ขององค์การยูเนสโก (UNESCO) (องค์การยูเนสโก อ้างถึงใน หัทยา สิริพัฒนา กุล, 2550: 2) “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ทรัพย์สินทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงการผสมผสานเชื่อมโยง ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ เป็นพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐานผ่านกาลเวลา ภายใต้อิทธิพลของข้อจำกัดทางกายภาพ และ/หรือ เป็นสิ่งที่เห็นได้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และแรงขับเคลื่อนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคมที่สืบเนื่องกันมา”

คณะกรรมการมรดกโลก องค์การสหประชาชาติ (องค์การสหประชาชาติ, คณะกรรมการมรดกโลก อ้างถึงใน นวณัฐ โอศิริ, 2551: 1) ได้กล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า “ภูมิ ทัศน์วัฒนธรรม หมายถึง การผสมผสานผลงานของธรรมชาติกับมนุษย์โดยแสดงให้เห็นถึง

วิวัฒนาการของสังคมและการตั้งถิ่นฐานภายใต้ข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ตลอดจนแรงผลักดันในด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ทั้งจากภายในและภายนอกพื้นที่”

นวนัฐ โอศิริ (นวนัฐ โอศิริ, 2551: 12) ได้กล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ โดยผ่านกาลเวลาจากอดีตสู่ปัจจุบัน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงไม่ใช่ภาพนิ่งที่สวยงามหากแต่มีพัฒนาการ, และการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเช่นเดียวกับวัฒนธรรมและธรรมชาติ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมทำให้เราสามารถเข้าใจประวัติศาสตร์ และระบบความเชื่อของมนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรม ตลอดจนวิธีการปรับตัวของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติในแต่ละท้องถิ่น”

เกรียงไกร เกิดศิริ (เกรียงไกร เกิดศิริ, 2548: 83 - 84) ได้กล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า “สภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดจากการจัดการของมนุษย์เพื่อให้เกิดการดำรงชีวิตอยู่โดยปกติสุขในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้น แต่ทว่ามนุษย์ก็มีข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งในแง่เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีวิต ศาสนา ความเชื่อ ทำให้การจัดการต่อพื้นที่เป็นไปได้ระดับหนึ่งเท่านั้น รวมไปถึงขีดจำกัดการรองรับการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตก็เป็นปัจจัยหนึ่งให้มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติได้อย่างจำกัด ผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมมนุษย์บนธรรมชาติแวดล้อมนี้เองที่เป็นความหมายของคำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม”

ศุทธิณี ทองสอาด (ศุทธิณี ทองสอาด, 2524: 54) ได้กล่าวถึงภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า “ทิวทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) มนุษย์กลุ่มที่ครอบครองพื้นที่ต่าง ๆ บนพื้นโลกส่วนใหญ่แล้วจะมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่โดยการสร้างอาคารบ้านเรือน ถนน ขุดคลอง พื้นดินมีการไถพรวนเพื่อทำการปลูกพืช สร้างระบบชลประทาน เป็นต้น มีคนเพียงไม่กี่กลุ่มที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพธรรมชาติน้อยมาก เช่น กลุ่มคนที่แร่ร้อนอยู่ตามเขตแห้งแล้ง หรือกลุ่มคนที่ล่าหลังที่อาศัยอยู่ในป่ามีระดับวัฒนธรรมต่ำ ความสามารถในการดัดแปลงสภาพแวดล้อมตลอดจนเครื่องมือที่ใช้ยังไม่มีประสิทธิภาพ พื้นผิวโลกที่ถูกเปลี่ยนแปลงนี้จะมีกลุ่มสังคมแต่ละกลุ่มเป็นตัวการสำคัญ (Agent) และมีสภาพกายภาพเป็นตัวกลาง (Medium) ผลที่ปรากฏออกมาคือทิวทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape)”

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดยสรุปความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ ผลจากการกระทำระหว่างมนุษย์ต่อพื้นที่ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมที่อาศัยผ่านกาลเวลา โดยจากกิจกรรมตามวิถีชีวิตของชุมชน แสดงออกในลักษณะรูปธรรม และนามธรรมอันได้เรียนรู้และถ่ายทอดสั่งสมกันมาแต่อดีต ซึ่งเป็นผลมาจากข้อจำกัดทางด้านกายภาพ และแรงผลักดันทางด้านสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ

ตารางที่ 2.1 แสดงสรุปความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรม	Carl Sauer	สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตย์ฯ ศิลปากร	UNESCO	คณะกรรมการมรดกโลก องค์การสหประชาชาติ	นวนัฐ ไชยศิริ	เกรียงไกร เกิดศิริ	ศุภรัตน์ ทองเสาด	สรุป
ผลของการกระทำของมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม	/	/	/	/	/	/	/	/
เป็นวิถีชีวิตของผู้ที่อาศัยอยู่	/	/	x	x	x	/	x	/
เกิดขึ้นภายใต้ข้อจำกัดทางกายภาพ	/	x	/	/	x	/	x	/
เกิดขึ้นจากแรงผลักดันทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ	/	x	/	/	x	x	x	/
ผ่านกาลเวลา	/	/	/	x	/	x	x	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

2.2 กรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม

Paul L. Knox ได้อ้างถึงองค์ประกอบของภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดย Carl Sauer ไว้ทั้งหมด 8 เรื่องได้แก่ (Carl Sauer, 1964: 315 – 350 อ้างถึงใน Paul L. Knox, 2001: 124)

- 1) ประชากร (Population)
- 2) ความหนาแน่น (Density)
- 3) การเปลี่ยนแปลง (Mobility)
- 4) ที่อยู่อาศัย (Housing)
- 5) การวางผัง (Plan)
- 6) สิ่งก่อสร้าง (Structure)
- 7) ผลิตผล (Production)
- 8) การติดต่อสื่อสาร (Communication)

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร ได้อ้างถึงการศึกษภูมิทัศน์วัฒนธรรมของ Carl Sauer ไว้ทั้งหมด 6 เรื่องได้แก่ (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2527: 108)

- 1) ความแน่น ประชากร
- 2) การย้ายถิ่น
- 3) ลักษณะบ้านเรือน
- 4) การผลิต
- 5) การคมนาคม
- 6) อื่น ๆ

และนอกจากนี้ ฉัตรชัย พงศ์ประยูร ยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบการตั้งถิ่นฐานแบบชนบทไว้ว่า “โดยทั่วไปองค์ประกอบหรือตัวแปรสำคัญที่ใช้ในการศึกษาการตั้งถิ่นฐานชนบทประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ (ฉัตรชัย พงศ์ประยูร, 2536: 37 – 38)

- 1) ประวัติความเป็นมาของการตั้งถิ่นฐาน จัดเป็นตัวแปรดั้งเดิมที่ใช้กันตั้งแต่เริ่มมีการศึกษาการตั้งถิ่นฐานชนบท โดยทั่วไปมักกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของแหล่งตั้งถิ่นฐานว่าได้เริ่มก่อตั้งมาอย่างไร เคลื่อนย้ายไปทางใดบ้าง เป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานชั่วคราวหรือถาวร ตัวอาคารแบบถาวรหรือใช้เฉพาะฤดูกาล เป็นที่เชื่อกันว่าสังคมมนุษย์ได้มีวิวัฒนาการในเรื่องความเป็นอยู่มา

ตามลำดับ โดยอาศัยเวลาหรือสมัยต่าง ๆ เป็นเกณฑ์พิจารณา ตลอดจนความก้าวหน้าทาง เศรษฐกิจและสังคมเป็นมาตรฐาน

2) ลักษณะการกระจายของแหล่งตั้งถิ่นฐาน ตัวแปรที่ได้รับการวิเคราะห์ ประกอบด้วยลักษณะการกระจายของตัวอาคารว่าเรียงตัวกันอยู่ในลักษณะใด เช่น เป็นหมู่บ้าน เล็ก ๆ หรือเป็นหมู่บ้านแบบมีศูนย์กลาง หรือเป็นหมู่บ้านแบบเกาะกลุ่มกันแน่น หรือเป็นบ้านหลัง โดด ๆ เหล่านี้เป็นต้น ประการที่สองพิจารณาความหนาแน่น หมายถึง จำนวนของแหล่งตั้งถิ่นฐาน ต่อหน่วยพื้นที่ เช่น จำนวนบ้านต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร หรือจำนวนหมู่บ้านต่อหน่วยพื้นที่ ประการสุดท้ายคือรูปแบบอันหมายถึงการวางตัวของแหล่งตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ซึ่งอาจมีส่วนสัมพันธ์ กับลักษณะทางด้านกายภาพต่าง ๆ เช่น แม่น้ำ สันเขา แนวน้ำพุ แนวชายฝั่งทะเล หรือเชิงเขา ด้าน ที่ได้รับแสงอาทิตย์ เป็นต้น นอกจากนี้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานอาจสัมพันธ์กับลักษณะทางด้าน วัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ถนน คลอง เขื่อน หรือวิธีการสำรวจที่ดินแบบต่าง ๆ

3) ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานต่อระบบไร่นา นั่นคือความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวบ้านที่อยู่อาศัยกับแหล่งเพาะปลูกว่ากระจายกันอยู่ในลักษณะใด เช่น ตัวบ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่ เพาะปลูก หรือบ้านและที่เพาะปลูกแยกกันอยู่ต่างหาก หรือที่เพาะปลูกอยู่ไกลที่อาศัยออกไปมาก

4) แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน เป็นการพิจารณาแหล่งตั้งถิ่นฐานในระยะใกล้ คือ จะมองเห็นรูปแบบของถนนหนทางภายในแหล่งตั้งถิ่นฐาน และการกระจายตัวของบ้านว่าจะ เป็นลักษณะใด ทั้งที่มาตามธรรมชาติและที่เกิดจากการวางแผน เช่น แหล่งตั้งถิ่นฐานจะเป็นแบบรูป ดาว ตาหมากรุก สี่เหลี่ยม หรือเป็นแบบระเกะระกะ เป็นต้น

5) โครงสร้างของตัวบ้าน จัดเป็นการมองแหล่งตั้งถิ่นฐานอย่างใกล้ชิด เพราะอาจ พิจารณาศึกษาตัวบ้านเป็นหลัง ๆ ไป โดยดูตั้งแต่แบบแปลนของตัวอาคารว่าสำหรับอยู่อาศัยหลาย ครอบครัวหรือครอบครัวเดียว ถัดมาศึกษาวัสดุก่อสร้าง ว่าใช้อะไร ลักษณะการก่อสร้างคือสร้างบน เนินดิน บนเสาสูง หรือมีแบบสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ลักษณะห้องต่าง ๆ การตกแต่ง ประดับประดา ไปจนถึงดูรอบบริเวณบ้านว่ามีรั้ว เสา กำแพง คุก กันหรือไม่ เป็นต้น

ระบบการตั้งถิ่นฐานมนุษย์จึงมีความแตกต่างกันไปอย่างมีนัยสำคัญตามความ ชับซ้อนอันเกิดจากปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ ตั้งแต่ประวัติความเป็นมา ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม และการเมือง สภาพภูมิประเทศและประชากรในที่หนึ่ง ๆ ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ปฏิกริยา ร่วมของตัวแปรเหล่านี้จะช่วยในการวิเคราะห์ระบบการตั้งถิ่นฐานได้อย่างถูกต้องยิ่งขึ้น”

ศุภินี ทองสะอาด ได้กล่าวถึงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ ซึ่งเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะบ้านหรืออาคาร การเกษตรกรรม และการคมนาคมขนส่งเพื่อเป็นตัวอย่างโดยสังเขปดังนี้ (ศุภินี ทองสะอาด, 2524: 56 - 65)

1) “การตั้งถิ่นฐาน (Settlement) โดยทั่วไปจะมี 2 ลักษณะคือ การตั้งถิ่นฐานแบบเมืองซึ่งมีคนเข้ามาอยู่ร่วมกันจำนวนมาก และการตั้งถิ่นฐานแบบชนบทซึ่งจะเป็นหมู่บ้านที่มีรูปแบบแตกต่างกันออกไป แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของกลุ่มสังคม ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชนบางกลุ่มมีการตั้งถิ่นฐานที่ไม่ถาวรคือ ย้ายที่อยู่ไปเรื่อย ๆ เป็นลักษณะเร่ร่อนหรือกึ่งเร่ร่อน เป็นวิธีการดำเนินชีวิตอีกรูปแบบหนึ่ง

2) รูปทรงของบ้าน จะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพธรรมชาติของแต่ละภูมิภาคลักษณะของบ้านจะมีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณีสร้างบ้าน รูปทรงของบ้านจะพิจารณาได้จากจำนวนชั้นของบ้าน รูปทรงของตัวบ้าน หลังคา บ้านในเขตอากาศร้อนที่มีฝนตกชุกบ้านจะยกพื้นสูง มีเสاب้านเพื่อป้องกันน้ำท่วม พื้นปูด้วยไม้กระดาน หลังคาคลุมหลังคาเพื่อป้องกันน้ำฝนไหลลงได้สะดวก หลังคามุงด้วยหญ้าแห้ง ใบจากหรือแฝก ซึ่งวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง บ้าน และอาคารนอกจากจะแตกต่างกันในด้านรูปทรงแล้ว ยังแตกต่างกันทางด้านวัสดุก่อสร้างซึ่งขึ้นอยู่กับประเภทของทรัพยากรที่หาได้ในแต่ละภูมิภาค เช่น หญ้า ไม้ หิน ดินโคลน บางแห่งอาจจะใช้วัสดุหลายชนิดปนกัน

3) การเกษตรกรรม (Agriculture) หมายถึงการเพาะปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการปลูกป่า ซึ่งปรากฏเป็นทิวทัศน์วัฒนธรรมอีกลักษณะหนึ่ง ความแตกต่างทางการเกษตรกรรมมิได้มีเฉพาะประเภทของพืชที่ปลูกเท่านั้น แต่จะรวมทั้งวิธีการปลูก รูปแบบของไร่นา และระบบชลประทาน กลุ่มสังคมที่ทำการเพาะปลูกแบบไร่นาเลื่อนลอย ทิวทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏจะคล้ายกัน คือพื้นที่เพาะปลูกซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นรูปวงกลมและรูปสี่เหลี่ยมกระจายอยู่รอบ ๆ หมู่บ้านอย่างไม่เป็นระเบียบ บางแปลงเป็นพื้นที่เพาะปลูกแต่ถูกทิ้งให้ว่างเปล่า เพราะดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์หมดแล้ว

4) การคมนาคมขนส่ง ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีของกลุ่มสังคมมีผลให้ทิวทัศน์วัฒนธรรมด้านการคมนาคมแตกต่างกัน การคมนาคมขนส่งมีหลายประเภท เช่นการขนส่งทางบกโดยทางถนน ทางรถไฟ การขนส่งโดยทางท่อ ปรากฏอยู่ในสังคมที่มีการพัฒนามาก ๆ

ลักษณะเหล่านี้ไม่ได้ปรากฏเหมือนกันทุกสังคม ในกลุ่มสังคมที่ล้าหลังทิวทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏจะเป็นเพียงเส้นทางดินเล็ก ๆ ที่เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน และเขตเพาะปลูกเพียงไม่กี่เส้นทาง บางสังคมมีถนนทั้งที่เป็นถนนดินและถนนอย่างดี บางสังคมก็มีทั้งถนน ทางรถไฟ เมืองท่า สนามบิน ควบถ้วน บางแห่งการคมนาคมทางแม่น้ำลำคลองมีมากกว่าถนน เป็นต้น นอกจากลักษณะของการคมนาคมแล้วความหนาแน่นของเส้นทางและคุณภาพของเส้นทางเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาประกอบด้วย เพราะมีผลต่อทิวทัศน์วัฒนธรรมเช่นเดียวกัน และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการคมนาคมขนส่งอีกประการหนึ่งก็คือ พาหนะที่ใช้ การประดิษฐ์พาหนะของแต่ละกลุ่มสังคมจะแตกต่างกันเช่น เรือ เกวียน รถเข็น รถบรรทุก พาหนะที่ใช้จะแตกต่างกันไปตามกลุ่มสังคมด้วย

นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้วทิวทัศน์วัฒนธรรมยังปรากฏในลักษณะอื่น ๆ อีกหลายด้าน เช่น ทางด้านศาสนา การพัฒนาเศรษฐกิจอื่น ๆ การศึกษาทิวทัศน์วัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็นในวิชาภูมิศาสตร์วัฒนธรรม เพราะทำให้เข้าใจสภาพสังคมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมได้อย่างดี”

พรธงงาม ชพานนท์ (พรธงงาม ชพานนท์, 2526: 41 - 44) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ว่า “ในการศึกษาเกี่ยวกับภูมิภาพวัฒนธรรม (Cultural Landscape) แม้ว่าส่วนประกอบของภูมิภาพมีอยู่มากมายก็ตาม แต่นักภูมิศาสตร์ส่วนใหญ่ได้เน้นความสนใจ มุ่งเฉพาะสิ่งที่ปรากฏบนภูมิภาพเพียง 3 สิ่งเท่านั้น ได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน (Settlement patterns) รูปแบบการจัดแบ่งที่ดิน (Land - division patterns) และสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง (Architecture) รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่ปรากฏในพื้นที่หนึ่ง ๆ ทำให้ทราบถึงการจัดระเบียบ แบบแผนต่าง ๆ ในเรื่องอาคารสิ่งก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย ถนนหนทาง ตลอดจนสิ่งอื่น ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นในขณะที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น ๆ ว่ามีความแตกต่างหรือคล้ายคลึงกันอย่างไรบ้าง ระหว่างพื้นที่แต่ละแห่ง และรูปแบบการจัดแบ่งที่ดิน ก็จะสะท้อนให้ทราบว่ามนุษย์ได้จัดการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อกิจกรรมในด้านในบ้าง ซึ่งแตกต่างกันมากในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นต้นว่าการแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตที่อยู่อาศัย เขตอุตสาหกรรม เขตการค้า เขตเกษตรกรรม และในแต่ละเขตก็มีความแตกต่างกันในเรื่องรูปแบบการใช้ประโยชน์ เช่นการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรที่แตกต่างกันไป ตั้งแต่การเกษตรกรรมทำการค้าในพื้นที่ขนาดใหญ่ ใช้เครื่องจักรดำเนินการ ไปจนถึงกิจกรรมการเกษตรที่ทำในพื้นที่ขนาดเล็ก ใช้แรงงานภายในครอบครัว หรือรูปแบบของแปลงพื้นที่ที่มีทั้งรูปสี่เหลี่ยม ที่นารูปยาวแคบ หรือไม่มีรูปลักษณะใด ๆ ที่เด่นชัด ส่วนลักษณะของสถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้างเป็นหัวข้อที่นักภูมิศาสตร์ให้ความสนใจอย่างมาก เพราะสภาพที่ปรากฏสะท้อนถึง

วัฒนธรรมของกลุ่มคนที่สร้างสิ่งนั้น หรืออาศัยในบริเวณนั้นได้ชัดเจน สามารถมองเห็นถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้นได้จากระดับพื้นดิน ในขณะที่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานและรูปแบบการจัดแบ่งที่ดินต้องมองจากระดับสูง เช่น จากเครื่องบิน จึงจะเห็นสภาพความแตกต่างหรือความคล้ายคลึงกันที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่แต่ละแห่งได้ชัด”

นวนัฐ โอศิริ ได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ 2 เรื่องได้แก่ การจัดพื้นที่ว่าง และกิจกรรมของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดินเพื่อการดำรงชีวิต ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ (นวนัฐ โอศิริ, 2551:7 - 11)

1) “การจัดพื้นที่ว่าง (Organization of space) หมายถึงการจัดวางองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น อาคาร พืชพรรณ ทางสัญจร ฯลฯ ลงบนพื้นที่ว่างเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านการอยู่อาศัยและวัฒนธรรมประเพณีการจัดพื้นที่ว่างมีปัจจัยกำหนดหลายประการไม่ว่าจะเป็นความสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ความต้องการด้านใช้สอย แบบแผนอันเกิดจากคติความเชื่อหรือความพึงพอใจตามธรรมเนียม การจัดพื้นที่ว่างของมนุษย์แสดงให้เห็นชัดเจนในการวางผังเมือง หมู่บ้าน วัด วัง และสวนสาธารณะ

2) กิจกรรมของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงผืนแผ่นดินเพื่อการดำรงชีวิต

2.1) เกษตรกรรม หมายถึง กระบวนการผลิตอย่างมีระบบด้วยการเพาะปลูกหรือเลี้ยงสัตว์ มีปัจจัยหลายประการที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบการเกษตรในแต่ละพื้นที่ เช่น สภาพภูมิศาสตร์ ความชำนาญเฉพาะกลุ่ม ทิศทางเศรษฐกิจ และเทคโนโลยี

2.2) การประมง เกิดควบคู่ไปกับการตั้งถิ่นฐานชายฝั่งทะเล และแม่น้ำลำคลอง มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทรัพยากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ (aquaculture) และการจับสัตว์น้ำเชิงพาณิชย์ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม และทรัพยากรชายฝั่งมากกว่ารูปแบบการประมงพื้นบ้าน”

บุญเลิศ สดสุขชาติ ได้อ้างถึงข้อสรุปควรศึกษาเรื่องการตั้งถิ่นฐานในชนบทของ Brock and John W. Webb ว่า “การศึกษาการตั้งถิ่นฐานในชนบทควรสังเกตตามหัวข้อต่อไปนี้ (Brock and John W. Webb, 1968: 342 อ้างถึงใน บุญเลิศ สดสุขชาติ, 2524: 161 – 162)

1) ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เป็นแบบชั่วคราวหรือถาวร มีการเคลื่อนย้ายหรือไม่

2) การแจกกระจายของการตั้งถิ่นฐาน เป็นหมู่บ้านแบบไหน ตั้งอยู่โดดเดี่ยว กระจาย หรือรวมกลุ่ม, ความหนาแน่น ประชากรต่อเนื้อที่ จำนวนหลังคาเรือน และหมู่บ้าน, แบบรูปของการตั้งหมู่บ้านสัมพันธ์กับลักษณะธรรมชาติใดบ้าง เช่น แม่น้ำ ภูเขา ชายหาด เป็นต้น ลักษณะทางวัฒนธรรม เช่น ถนน คลอง พังกั้นน้ำ ฯลฯ

3) ความสัมพันธ์ของชุมชนกับระบบการทำการเกษตร เป็นแบบมีบ้านและโรงนา อยู่ในผืนนาด้วยกัน หรือแยกบ้านพักต่างหากจากผืนนา

4) แผนผังของหมู่บ้าน ศึกษาแผนผังของการตั้งบ้านเรือนในหมู่บ้านโดยละเอียด ว่า หมู่บ้านนั้นมีรูปร่างเป็นเช่นไร เช่น เป็นแบบตารางกริด รูปกลม รูปยาว ฯลฯ

5) โครงสร้างของบ้านเรือน ศึกษารายละเอียดของบ้านที่พักอาศัยมีทุกอย่างอยู่ในชายคาเดียวกันหรือแยกเป็นส่วน ๆ การใช้วัสดุก่อสร้าง เป็นบ้านแบบติดดินหรือยกพื้นสูง พื้นและรูปทรงของหลังคา การออกแบบรูปทรงของบ้าน การตกแต่งบ้าน การแบ่งห้องใช้สอย การใช้บริเวณบ้าน รั้วบ้านชนิดใด เช่น ลวดหนาม ไม้ กำแพงคอนกรีต หิน ต้นไม้ ฯลฯ”

นอกจากนี้บุญเลิศ สดสุขชาติ ได้กล่าวถึง "การศึกษาเรื่องบ้านที่อยู่อาศัยว่าจะต้องคำนึงถึงลักษณะที่สำคัญ 4 ประการ ดังนี้ (บุญเลิศ สดสุขชาติ, 2524: 146 - 147)

1) รูปทรง (Form) ของตัวบ้าน ประกอบด้วยจำนวนชั้นของบ้าน เช่น ชั้นเดียว ชั้นครึ่ง สองชั้น เป็นต้น รูปทรงของหลังคา เช่น ทรงไทย ทรงจั่วเตี้ย จั่วสูง โค้ง เหลี่ยม แบบแบนราบ ทรงผ่าสี่ ฯลฯ ลักษณะของพื้นบ้าน เช่น พื้นติดดิน ใต้ถุนสูง เป็นต้น

2) หน้าที่ (Function) หรือประโยชน์ใช้สอย โดยปกติการสร้างบ้านก็เพื่อเป็นที่พักอาศัยของคน ช่วยให้พ้นจากความหนาวร้อนของอากาศ ช่วยให้ปลอดภัยจากสัตว์ แต่ในบางแห่งของโลก เขานิยมใช้ตัวบ้านเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลี้ยงรวมชายคาเดียวกัน เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นห้องเก็บของรวมทั้งใช้เป็นที่พักผ่อนการอุตสาหกรรมในครอบครัวได้อีกด้วย ปกติแล้วการสร้างบ้านเขามักแบ่งห้องเพื่อใช้ตามจุดประสงค์ต่าง ๆ เช่น ห้องครัว, ห้องน้ำห้องส้วม, ห้องรับประทานอาหาร, ห้องรับแขก, และห้องนอน

3) วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้าน (Materials) วัสดุที่นำมาใช้ก่อสร้างบ้านเรือนจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพธรรมชาติและจุดประสงค์ของการก่อสร้าง ปกติจะใช้วัสดุที่หาได้ใกล้ตัวที่สุด เช่น แถบอากาศหนาวและแถบป่าไม้ในยุโรป สร้างบ้านด้วยท่อนซุงเพราะหาง่ายมีเหลือเพื่อ

จุดประสงค์ก็เพื่อป้องกันความหนาวเย็น เพราะฝาผนังจะหนาเป็นพิเศษ ส่วนในเขตอากาศร้อนซึ่งไม่มีปัญหาเรื่องความหนาวเย็น จะเห็นว่าใช้เพียงกิ่งไม้ ใบไม้เท่านั้นก็สามารถสร้างบ้านพักอาศัยได้อย่างสะดวกสบาย เขตที่มีพายุแผ่นดินไหว ตัวอย่างเช่น ญี่ปุ่น เขาจะสร้างบ้านด้วยวัสดุที่เบา ประเภทไม้ไผ่กระดาษ ปัจจุบันวิทยาการเจริญขึ้นเขาสามารถสร้างตึกคอนกรีตเสริมเหล็กอย่างมั่นคงแข็งแรง สามารถทนต่อการสั่นสะเทือนได้ วัสดุที่นิยมนำมาใช้สร้างบ้านในเขตแห้งแล้งคือดินเหนียวและโคลน โดยสรุปวัสดุที่ใช้สร้างบ้าน ได้แก่ ไม้ ใบไม้ ใบหญ้า หิน ดิน อิฐ กระจัง เหล็ก อลูมิเนียม สังกะสี เหล็ก และกระจก

4) การจับกลุ่มของบ้าน (Grouping) หรือรูปแบบของบ้าน (Pattern of houses) บางที่เรียกว่าการจัดพื้นที่ของบ้าน (Spacing) หมายถึงการตั้งบ้านเรือนอยู่กันเป็นกลุ่มก้อน เป็นชุมชน บางแห่งบ้านเรือนตั้งอยู่กระจัดกระจายตามไร่นา บางแห่งจับกลุ่มกันอยู่เป็นกระจุกเล็ก ๆ จนถึงเป็นกลุ่มใหญ่ การจัดรูปของบ้านเรือนดังกล่าวแต่ละส่วนของโลกจะไม่เหมือนกัน ทั้งนี้แล้วแต่ความสัมพันธ์ระหว่างความหนาแน่นของบ้านเรือนกับความเข้มข้นของการเก็บเกี่ยวพืชผล ตัวอย่างในเขตเวสต์ของสหรัฐอเมริกา บ้านชาวนาตั้งอยู่ในที่นาของตนซึ่งกว้างใหญ่มาก แต่ละบ้านอยู่ห่างไกลกันมาก เพราะเขาใช้รถไถนามากกว่าที่จะทำงานด้วยมือ แบบนี้เรียกว่าตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนแบบกระจัดกระจาย (Dispersed Settlement) ในขณะเดียวกับที่เกาะชวา ในอินโดนีเซีย หากไปเดินสำรวจตามหมู่บ้าน ทุกกระยะครึ่งถึงหนึ่งไมล์ตามแนวถนน จะเห็นว่าบ้านเรือนจับกลุ่มกันเป็นแบบกระจุกหนาแน่น (Nucleated) การใช้ที่ดินในชวาใช้แบบเข้มข้น คือเพาะปลูกตลอดเวลาไม่ปล่อยให้ว่างเลย แต่การทำงานใช้แรงงานคนและสัตว์ เป็นการทำงานด้วยมือโดยตลอด การเก็บเกี่ยวเข้มข้นตลอดปี ความหนาแน่นของบ้านเรือนและประชากรมีมาก ความสัมพันธ์ลักษณะนี้จึงจัดให้เป็นการตั้งถิ่นฐานแบบจับกลุ่ม”

วิชัย เทียนน้อย ได้กล่าวถึงลักษณะที่สำคัญของบ้านไว้ 4 เรื่อง ได้แก่ (วิชัย เทียนน้อย, 2520: 432 – 433)

1) “รูปทรง (Form) ประกอบด้วยลักษณะที่ปรากฏให้เห็นได้อย่างชัดเจน เช่น จำนวนชั้นของบ้าน (บ้านนั้นมีกี่ชั้น ชั้นเดียว สองชั้น หรือมากกว่านั้น) รูปทรงของหลังคา (เช่น หลังคาทรงไทย ทรงปั้นหยา เป็นต้น) และลักษณะของพื้นบ้าน (เป็นบ้านใต้ถุนสูงหรือพื้นบ้านอยู่ติดกับพื้นดิน พื้นของระเบียงกับตัวบ้านเสมอกันเหล่านี้เป็นต้น)

2) หน้าที่ (Function) ตามปกติแล้วหน้าที่ที่สำคัญของบ้านก็คือใช้เป็นที่อยู่อาศัยพักผ่อนหลบร้อนของมนุษย์เป็นสำคัญ แต่ในบางส่วนของโลก บ้านที่ปลูกสร้างขึ้นมาจะใช้บางส่วน

เป็นคอกสัตว์ หรือที่พักอาศัยของสัตว์ บางแห่งใช้พื้นที่ของบ้านบางส่วนเป็นยั้งสำหรับเก็บพืชผลที่ผลิตได้ (ลักษณะบ้านดังกล่าวจะปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศไทย และกลุ่มประเทศยุโรปตะวันตก แต่ในปัจจุบันการเลี้ยงสัตว์ของยุโรปตะวันตกได้มีโรงสำหรับเลี้ยงสัตว์แยกต่างหากจากบ้าน) ในบางแห่งก็จะใช้บ้านเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นห้องเก็บสินค้าและโรงครัวรวมอยู่ในบ้านด้วย ในบ้านบางหลังก็จะใช้เป็นโรงงานผลิตอุตสาหกรรมบางอย่าง (Light industrial) อีกด้วย ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าหน้าที่ของบ้านมีมากมายหลายอย่างดังกล่าวมาแล้ว

3) วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง (Materials used) วัสดุที่นำมาใช้สร้างบ้านจะต้องหา ง่ายราคาไม่แพงนัก โครงสร้างของบ้านสมัยใหม่ในสหรัฐอเมริกาและในยุโรปตะวันตกจะใช้วัสดุ หลายชนิดประกอบกัน โครงสร้างที่สำคัญของบ้านได้แก่ คอนกรีตเสริมเหล็ก หรือเหล็กกล้า ไม้ หิน หรืออิฐ แต่จะใช้เพียงส่วนใดส่วนหนึ่งมีใช้หมดทั้งหลัง (บางทีโครงสร้างของบ้านและฝาจะใช้ไม้แต่ จะมีอิฐหรือหินมาใช้ประกอบเป็นบางส่วน) นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนประกอบอื่น ๆ ของบ้านใช้โลหะ เช่น บานพับ กลอน กุญแจ ท่อที่ใช้ระบายน้ำภายในบ้าน เป็นต้น เพื่อประหยัดแรงงานได้เป็น จำนวนมากการสร้างบ้านจึงนิยมใช้โครงสร้างของบ้านที่ทำด้วยโลหะ วัสดุที่นำมาใช้ในการสร้าง บ้านในสมัยใหม่ที่ใช้กันมากอีกอย่างหนึ่งก็คือกระจก นอกจากนี้วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้านทั่วไปใน โลก ได้แก่ ไม้ หิน และโคลน

4) รูปแบบของบ้าน (The pattern of house) รูปแบบในการตั้งบ้านในส่วนต่าง ๆ ของโลกจะแตกต่างกันออกไป บางแห่งบ้านจะตั้งอยู่กระจัดกระจายตามท้องที่ที่เป็นที่ดินของตนเอง ตัวอย่างเช่น บริเวณตะวันตกกลางของสหรัฐอเมริกา เป็นต้น บางแห่งบ้านที่สร้างขึ้นจะ รวมกันอยู่เป็นกระจุกในพื้นที่เล็ก ๆ เช่น หมู่บ้านในชนบทของประเทศไทย เป็นต้น บ้านที่รวมกันอยู่ ไม่มากหลังนักจะเรียกว่า หมู่บ้านเล็ก ๆ (hamlet) ถ้ามีบ้านรวมกันมากขึ้นก็จะเรียกว่า หมู่บ้าน ขนาดใหญ่ (village) และถ้าหมู่บ้านขนาดใหญ่ขึ้นก็จะกลายเป็นเมืองต่อไป สำหรับความเจริญของ หมู่บ้านบางแห่งจะขยายออกไปตามฝั่งของแม่น้ำ หรือถนนที่ใช้ในการคมนาคมขนส่ง เช่น หมู่บ้าน ชาวนาของฝรั่งเศสทางตะวันตก เป็นต้น”

จากการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทำให้สรุป
กรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 แสดงการสรุปกรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม

กรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม	Paul L. Knox	ซันดรีเย ฟงศ์ประยูร	ศุภธินี ทองสะอาด	พรพรรณงาม ชพานนท์	นวนัฐ ใดศิริ	บุปเปศ อดิสุชาติ	วิรัช เทียนน้อย	สรุป
1. รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน								
1.1 ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่น	/	/	x	/	x	/	/	/
1.2 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน	/	/	x	/	/	/	x	/
1.3 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา	x	/	x	x	x	/	x	/
2. สถาปัตยกรรม								
2.1 รูปทรงของสถาปัตยกรรม	x	x	/	x	x	/	/	/
2.2 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง	x	/	/	x	x	/	/	/
2.3 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย	x	x	x	x	x	/	/	/
2.4 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน	x	/	x	x	x	/	x	/
3. การคมนาคม	x	x	/	x	/	x	x	/
4. เกษตรกรรม								
4.1 การเพาะปลูก	x	x	/	x	/	x	x	/
4.2 การเลี้ยงสัตว์	x	x	/	x	/	x	x	/
5. วัฒนธรรม	x	x	/	x	/	x	x	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

จากการศึกษาวรรณกรรมเกี่ยวกับกรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีการ
กล่าวถึงจาวรรณกรรม จึงนำทุกประเด็นที่ได้กล่าวถึงมาเป็นกรอบในการศึกษา ซึ่งสามารถ
แบ่งเป็นประเด็นในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล โดยมี
รายละเอียดดังนี้

1) รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

1.1) ลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น

ลักษณะการกระจายของแหล่งตั้งถิ่นฐาน ตัวแปรที่ได้รับการวิเคราะห์ประกอบด้วย ก) ลักษณะการกระจายหรือการเรียงตัวของตัวอาคาร เช่น เป็นหมู่บ้านเล็กๆ หรือเป็นหมู่บ้านแบบมีศูนย์กลาง หรือเป็นหมู่บ้านแบบเกาะกลุ่มกันแน่น หรือเป็นบ้านหลังโดด ๆ ข) พิจารณาความหนาแน่น หมายถึง จำนวนของแหล่งตั้งถิ่นฐานต่อหน่วยพื้นที่ เช่น จำนวนบ้านต่อพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตร หรือจำนวนหมู่บ้านต่อหน่วยพื้นที่ ค) รูปแบบอันหมายถึงการวางตัวของแหล่งตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ซึ่งอาจมีส่วนสัมพันธ์กับลักษณะทางด้านกายภาพต่าง ๆ เช่น แม่น้ำ สันเขา แนวน้ำพุ แนวชายฝั่งทะเล หรือเชิงเขาด้านที่ได้รับแสงอาทิตย์ เป็นต้น นอกจากนี้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานอาจสัมพันธ์กับลักษณะทางด้านวัฒนธรรมต่าง ๆ เช่น ถนน คลอง เขื่อน หรือวิธีการสำรวจที่ดินแบบต่าง ๆ

1.2) แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน

แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน เป็นการพิจารณาแหล่งตั้งถิ่นฐานในระยะใกล้ คือจะมองเห็นรูปแบบของถนนหนทางภายในแหล่งตั้งถิ่นฐาน และการกระจายตัวของบ้าน เป็นลักษณะ ทั้งที่มาตามธรรมชาติและที่เกิดจากการวางแผน ก) แหล่งตั้งถิ่นฐานเป็นรูปแบบ เช่น รูปดาว ตาหมากรุก สีเหลี่ยม เป็นต้น ข) เป็นแบบระเกะระกะ เป็นต้น

1.3) ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา

ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานต่อระบบไร่นา พิจารณาจากลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวบ้านที่อยู่อาศัยกับแหล่งเพาะปลูก ก) ตัวบ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก ข) บ้านและที่เพาะปลูกแยกกันอยู่ต่างหาก ค) ที่เพาะปลูกอยู่ไกลที่อาศัยออกไปมาก

2) สถาปัตยกรรม

2.1) รูปทรงของสถาปัตยกรรม

รูปทรงของตัวบ้าน ประกอบด้วยจำนวนชั้นของบ้าน เช่น ชั้นเดียว ชั้นครึ่ง สองชั้น เป็นต้น รูปทรงของหลังคา เช่น ทรงไทย ทรงจั่วเตี้ย จั่วสูง โค้ง เหลี่ยม แบบแบนราบ ทรงฝ่าชี ฯลฯ ลักษณะของพื้นบ้าน เช่น พื้นติดดิน ใต้ถุนสูง เป็นต้น

2.2) วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง (Material)

วัสดุที่ใช้ในการสร้างบ้าน (Materials) วัสดุที่นำมาใช้ก่อสร้างบ้านเรือนจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพธรรมชาติและจุดประสงค์ของการก่อสร้าง ปกติจะใช้วัสดุที่ได้ใกล้ตัวที่สุด เช่น แถบอากาศหนาวและแถบป่าไม้ในยุโรป สร้างบ้านด้วยท่อนซุงเพราะหาง่ายมี

เหลือเพื่อ จุดประสงค์ก็เพื่อป้องกันความหนาวเย็น เพราะฝ้ายนั้นจะหนาเป็นพิเศษ ส่วนในเขตอากาศร้อนซึ่งไม่มีปัญหาเรื่องความหนาวเย็น จะเห็นว่าใช้เพียงกิ่งไม้ ใบไม้เท่านั้นก็สามารถสร้างบ้านพักอาศัยได้อย่างสะดวกสบาย เขตที่มีพายุแผ่นดินไหว ตัวอย่างเช่น ญี่ปุ่น เขาจะสร้างบ้านด้วยวัสดุที่บางเบา ประเภทไม้ไผ่กระดาษ ปัจจุบันวิทยาการเจริญขึ้นเขาสามารถสร้างตึกคอนกรีตเสริมเหล็กอย่างมั่นคงแข็งแรง สามารถทนต่อการสั่นสะเทือนได้ วัสดุที่นิยมนำมาใช้สร้างบ้านในเขตแห้งแล้งคือดินเหนียวและโคลน โดยสรุปวัสดุที่ใช้สร้างบ้าน ได้แก่ ไม้ ใบไม้ ใบหญ้า หิน ดิน อิฐ กระเบื้อง เหล็ก อลูมิเนียม สังกะสี เหล็ก และกระจก

2.3) การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย

หน้าที่ หรือประโยชน์ใช้สอย โดยปกติการสร้างบ้านก็เพื่อเป็นที่พักอาศัยของคน ช่วยให้พ้นจากความหนาวร้อนของอากาศ ช่วยให้ปลอดภัยจากสัตว์ แต่ในบางแห่งของโลก เขานิยมใช้ตัวบ้านเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์เลี้ยงร่วมชายคาเดียวกัน เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นห้องเก็บของรวมทั้งใช้เป็นที่ประกอบการอุตสาหกรรมในครอบครัวได้อีกด้วย ปกติแล้วการสร้างบ้านมักแบ่งห้องเพื่อใช้ตามจุดประสงค์ต่าง ๆ เช่น ห้องครัว ห้องน้ำห้องส้วม ห้องรับประทานอาหาร ห้องรับแขก และห้องนอน

2.4) ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน

การจัดวางองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น อาคาร พืชพรรณ ทางสัญจร ฯลฯ ลงบนพื้นที่ว่างเพื่อตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านการอยู่อาศัยและวัฒนธรรมประเพณี การจัดพื้นที่ว่างมีปัจจัยกำหนดหลายประการไม่ว่าจะเป็นความสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ ความต้องการด้านใช้สอย แบบแผนอันเกิดจากคติความเชื่อ หรือความพึงพอใจตามรสนิยม

3) การคมนาคม

การคมนาคมขนส่ง ความเจริญทางด้านเทคโนโลยีของกลุ่มสังคมมีผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้านการคมนาคมแตกต่างกัน การคมนาคมขนส่งมีหลายประเภท เช่นการขนส่งทางบกโดยทางถนน ทางรถไฟ การขนส่งโดยทางท่อ ปრაภฏอยู่ในสังคมที่มีการพัฒนามาก ๆ ลักษณะเหล่านี้ไม่ได้ปรากฏเหมือนกันทุกสังคม ในกลุ่มสังคมที่ล้าหลังภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏจะเป็นเพียงเส้นทางดินเล็ก ๆ ที่เชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน และเขตเพาะปลูกเพียงไม่กี่เส้นทาง บางสังคมมีถนนทั้งที่เป็นถนนดินและถนนอย่างดี บางสังคมก็มีทั้งถนน ทางรถไฟ เมืองท่า สนามบิน ควบถ้วน บางแห่งการคมนาคมทางแม่น้ำลำคลองมีมากกว่าถนน เป็นต้น นอกจากลักษณะของการคมนาคมแล้วความหนาแน่นของเส้นทางและคุณภาพของเส้นทางเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาประกอบด้วย เพราะมีผลต่อภูมิทัศน์วัฒนธรรมเช่นเดียวกัน และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการคมนาคม

ขนส่งอีกประการหนึ่งก็คือ พาหนะที่ใช้ การประดิษฐ์พาหนะของแต่ละกลุ่มสังคมจะแตกต่างกันเช่น เรือ เกวียน รถเข็น รถบรรทุก พาหนะที่ใช้จะแตกต่างกันไปตามกลุ่มสังคมด้วย

4) เกษตรกรรม

การเกษตรกรรม หมายถึงการเพาะปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการปลูกป่า ซึ่งปรากฏเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมอีกลักษณะหนึ่ง ความแตกต่างทางด้านการเกษตรกรรมมิได้มีเฉพาะประเภทของพืชที่ปลูกเท่านั้น แต่จะรวมทั้งวิธีการปลูก รูปแบบของไร่นา และระบบชลประทาน กลุ่มสังคมที่ทำการเพาะปลูกแบบไร่นาลอย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่ปรากฏจะคล้ายกันคือพื้นที่เพาะปลูกซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นรูปวงกลมและรูปสี่เหลี่ยมกระจายอยู่รอบ ๆ หมู่บ้านอย่างไม่เป็นระเบียบ บางแปลงเป็นพื้นที่เพาะปลูกแต่ถูกทิ้งให้ว่างเปล่า เพราะดินเสื่อมความอุดมสมบูรณ์หมดแล้ว ซึ่งในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิงฯ ในครั้งนี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 เรื่อง ได้แก่

4.1) การเพาะปลูก

4.2) การเลี้ยงสัตว์

5) วัฒนธรรม

เป็นการศึกษาประเพณี วัฒนธรรมโดยเน้นไปที่ประเพณี วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในรอบหนึ่งปี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีที่เกี่ยวข้องกับข้าว สายน้ำ และฤดูน้ำหลาก

2.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นอกเหนือจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม และกรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมแล้วนั้น ยังมีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับโครงการแก้มลิง อ.บางบาล และวรรณกรรมที่เกี่ยวกับลักษณะการอยู่อาศัยร่วมกับธรรมชาติ ด้วยความรู้เท่าทันธรรมชาติโดยการปรับตัวอย่างอ่อนน้อม ซึ่งจากสองตัวอย่างที่ สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา ได้กล่าวไว้ว่าเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นเป็นอย่างดีถึงการเรียนรู้ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและการใช้วิทยาการสมัยใหม่ เพื่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ นอกจากนี้ยังได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับ ชุมชนที่อยู่บริเวณพักน้ำหลาก (แก้มลิง) ไว้ว่า (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2539: 178, 200)

“ควรเน้นถึงความสำคัญของบทเรียนที่ได้มาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษซึ่งสามารถนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้โดยผสมผสานกับวิทยาการสมัยใหม่ บทเรียนที่ได้มาจากสังคมไทยในอดีตคือ การอยู่ร่วมกับน้ำ และนั่นก็หมายถึงปรัชญาสำหรับให้มนุษย์อยู่ร่วมกับ

ธรรมชาติ โดยไม่ต่อต้านธรรมชาติแต่อย่างใด” ซึ่ง ดร.สุเมธ ได้กล่าวถึงชุมชนในบริเวณพักน้ำหลาก นี้ไว้ว่าจะต้องมีลักษณะสะเทินน้ำสะเทินบก ยกตัวอย่างเช่น (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2539: 178, 200 – 202)

“ชุมชนบางลี่ อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดสุพรรณบุรี เมืองนี้ตั้งอยู่ในที่ลุ่มเป็นอ่าง กระจะ อาคารบ้านเรือนในเมืองส่วนใหญ่สร้างเป็นเรือนไม้สองชั้น ชั้นบนทำเป็นระเบียงให้คนเดิน ติดต่อกันได้ทั่วทั้งชุมชน ในฤดูแล้งรถยนต์วิ่งไปมาบนถนนระดับพื้นดินอย่างปกติเหมือนกับเมือง อื่น ๆ ในละแวกนั้น แต่เมื่อถึงฤดูน้ำหลากชาวบ้านจะเตรียมเก็บข้าวของล่วงหน้าไว้ และก่อนที่น้ำ จะมาเพียงวันหรือสองวันก็จะย้ายข้าวของและสินค้าขึ้นไปชั้นบน พร้อมกับทั้งชุมชน สัญชาติญาณ นี้ไม่เคยพลาด เมื่อย้ายของเสร็จน้ำก็จะหลากมาถึงพอดี ในเวลาเดียวกันรถยนต์จะหายไปจากท้อง ถนน ซึ่งน้ำได้ท่วมกลายเป็นที่สัญจรอันจอบแจของเรือนานา ชนิดที่จู่ ๆ ก็มารวมกันอยู่เต็มไปทั้ง เมือง การเปลี่ยนแปลงสภาพจากบกเป็นน้ำของเมืองไม่ปรากฏว่าทำให้ธุรกิจต้องชะงักแต่ประการ ใด ตรงกันข้ามพอรถยนต์หายไปและเรือเข้ามาแทนที่ กิจกรรมที่เคยอยู่บนพื้นดินก็ไหลขึ้นไปอยู่บน ระดับชั้นสองเช่น ตลาดกลางใจเมือง ร้านตัดผม ร้านขายยา และร้านอาหาร เป็นต้น แม้แต่ บิมน้ำมัน ซึ่งเคยบริการรถยนต์อยู่เป็นปกติ พอรุ่งขึ้นกลับย้ายขึ้นไปอยู่ชั้นสอง มีรถยนต์เข้ามา เทียบเรียงกันเป็นแถวเข้าซื้อน้ำมันแทนทันที เพียงแต่นักวิชาการสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่นในเรื่อง ของการบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

ท่าขนอนหรืออำเภอศรีวิชัย จ.สุราษฎร์ธานี ท่าขนอนเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้มี การกล่าวถึง โดยตั้งอยู่ในที่ลุ่มใกล้แม่น้ำในหุบเขา ในฤดูฝนของภาคใต้ น้ำจะท่วมอย่างกะทันหัน และท่วมที่ละหลายเมตร ถึง 10 เมตรก็เคยปรากฏ ดังนั้นราษฎรจะสร้างบ้านเรือนทับอยู่บนแพไม้ ไม้ ก่อลวคือมีลำไม้ไผ่กองไว้ได้ถุน มัดเป็นแพเข้าด้วยกันกับเสาได้ถุนบ้าน ส่วนเสาได้ถุนก็ไม่ปักยึด ลงไปในดิน บ้านจึงตั้งอยู่บนดินง่าย ๆ ในฤดูแล้งมีรถยนต์วิ่งไปมาตามถนน แต่ราษฎรมี สัญชาติญาณรู้ว่าน้ำจะท่วมเมื่อใดเมื่อถึงฤดูฝน เพราะก่อนน้ำท่วมก็จะเอารถไปจอดไว้บนที่ดอน เมื่อน้ำท่วมชุมชนก็จะลอยขึ้นมาพร้อมกันทั้งหมด ทั้งบ้าน ร้านค้า และคอกสัตว์ ฯลฯ ทั้งนี้ จะไม่ ลอยเคลื่อนที่ไปไหน เพราะทุกบ้านมีเสากระโดงปักอยู่สี่มุม มีโซ่ล่ล่บ้านไว้ไม่ให้ลอยไปกับ กระแสน้ำ และเมื่อแปรสภาพเป็นชุมชนลอยน้ำแล้ว จะมีเรือสัญจรไปมาแทนรถยนต์ ไม่มีผู้ใด เดือดร้อนทั้งสิ้น”

เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึง ลักษณะการอยู่อาศัยกับธรรมชาติ ด้วยการรู้เท่าทัน ธรรมชาติโดยการปรับตัวอย่างอ่อนน้อม และนอกจากนี้ยังยกตัวอย่างภูมิปัญญาของคนในอดีตกับ สภาพน้ำท่วมโดย เปรื่อง เปลี่ยนสายสืบ ซึ่งจากที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง กล่าวไว้นี้ และจากการ ยกตัวอย่างของ เปรื่อง เปลี่ยนสายสืบ ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมา ตั้งแต่อดีต ซึ่งเป็นการปรับตัวตามธรรมชาติ ด้วยความเข้าใจ และส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงที่ เกิดขึ้นเป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่เป็นอย่างดี ซึ่งมีเนื้อหาดังต่อไปนี้ (เอก วิทย์ ณ ถลาง, 2540: 303)

“ในฤดูฝนปี 2538 ลุ่มน้ำภาคกลางทั่วบริเวณชลอันกว้างใหญ่จากพิษณุโลกลง มาถึงกรุงเทพฯ และสมุทรปราการ เกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ ชุมชนหลายร้อยหลายพันแห่งทั่วภาคกลาง ที่ได้แปรสภาพจากเมืองน้ำเป็นเมืองบกก็ถูกน้ำท่วมหนัก กลายเป็นเมืองน้ำ (ท่วม) สร้างความ ยากลำบากแก่ผู้คนทั่วหน้ากัน เป็นบทเรียนราคาแพงของคนรุ่นปัจจุบัน ที่ละเลยภูมิปัญญาในการ ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของบรรพชนในอดีตที่รู้เท่าทันธรรมชาติ และสามารถปรับตัวปรับวิถีชีวิต โดย ได้รับความจริงแห่งธรรมชาติได้อย่างถูกต้อง”

ด้วยเหตุนี้ เปรื่อง เปลี่ยนสายสืบ จึงได้เปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปแบบ ระหว่าง บ้านเรือนที่ปลูกสร้างตามความรู้ ภูมิปัญญาของคนในอดีตกับสภาพน้ำท่วมในปัจจุบัน ชี้ให้เห็นภูมิ ปัญญาของคนในอดีตที่รู้เท่าทันอิทธิพลของฤดูกาลต่าง ๆ ดังจะขอเสนอไว้ดังนี้ (เปรื่อง เปลี่ยน สายสืบ, 2538: 5 อ้างถึงใน เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 303 - 304)

“แล้วเมื่อบ้านเมืองเต็มไปด้วย *ความเจริญ* ถนนหนทางก็เข้าแทนที่การสัญจรทาง น้ำ แม่น้ำลำคลองถูกปล่อยให้ตื้นเขิน เรือไม่ได้ถูกลงสูงถูกรื้อลงหลังแล้วหลังเล่า เรือตึกผุดขึ้น แทนที่ทุกหย่อมหญ้า ภูมิปัญญาบรรพบุรุษที่คิดค้นหนทางอยู่ยังชีวิต และชุมชนท่ามกลางที่ราบลุ่ม ซึ่งห่มคลุมอยู่ด้วยฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาวก็พลันถูกมองข้าม

ฤดูร้อน เป็นช่วงแห้งแล้ง แดดแรง ร้อนเหนอะเหนียวตัว ผู้คนทั้งหลายจึงต้อง พึ่งพาร่มไม้ชายคา กระแสลมบ้านเรือนจึงใช้วัสดุที่ป้องกันความร้อนได้ดี จำพวกใบพีช กระเบื้อง ดินเผา ยกใต้ถุนสูงให้โปร่งรับลมลอดผ่าน ทั้งยังเว้นลานกว้างเป็นที่ว่างไว้ เปิดทางให้ลมโกรกเข้าสู่ เรือ รวมทั้งใช้เป็นพื้นที่อเนกประสงค์ในวิถีชีวิต วิธีการผลิต ไม่ว่าจะเป็นมัดข้าว ฟาดเมล็ดพีช ตากพีช ไร่ ตากพิน ตากอาหาร กระทั่งจัดงานบุญงานฉลอง งานบวช งานแต่ง จนถึงพิธีรับขวัญข้าวในหมู่ เครือญาติและเพื่อนบ้าน ลานกว้างอย่างนี้ยังเชื่อมแนวสายตาผ่านลดความโล่งใต้ถุนเรือน ชาน

เรือนออกไปต่อเนื่องกับความโปร่งของท้องทุ่งนา เวียงฟ้า ให้รวมกันเป็นหนึ่ง ผ่านม่านตาและอารมณ์ของผู้คน ขณะแสงแดดกำลังแรงร้อนด้วย

ฤดูฝน มาพร้อมกับน้ำฟ้าที่ช่วยไล่ความร้อนแล้งออกไปจากชีวิตผู้คน ต้นไม้ใบหญ้าหวนคั่นสู่ความชุ่มสด ผุงปลารื่นระเริงรับน้ำใหม่ กบเขียดผสานเสียงยินดีกับความชุ่มเย็นของแผ่นดิน ชาวนาชาวไร่จับเครื่องมือทำกินขึ้นมาอีกครั้ง ท้องทุ่งมีน้ำให้หวานดำ โองน้อยโองใหญ่ตุนน้ำไว้กินในแล้งหน้า ยามใดฝนมาก น้ำก็จะหลากท่วมหมู่บ้าน ชุมชน พาอาหารของสัตว์น้ำพาปุ๋ยมาแจกจ่ายอย่างไม่เลือกว่าเป็นนาของใคร ปีไหนน้ำมากจริง ๆ น้ำก็จะท่วมไร่นามากน้อยตามกระแสธรรมชาติ เรือนหลังโดยก็ได้ตุนสูงก็ปลอดภัยจากสัตว์มีพิษที่มากับสายน้ำของฤดูกาล

ฤดูหนาวนั้นเล่าก็เริ่มไชยชายกระแสลมเย็นเข้าห่มคลุมถิ่นฐานบ้านช่องตั้งแต่ก่อนน้ำลดแล้ว ยามนี้ท้อฟ้าแลเข้ม ลึกใส มวลเมฆสะอาดสวย ระหว่างรอเก็บเกี่ยว งานประเพณีต่าง ๆ ก็จะมีขึ้น ซึ่งที่มักขาดไม่ได้ก็คือประเพณีแข่งเรือพาย และประกวดประชันการตกแต่งเรือ

ฤดูกาลอันผันแปรหมุนเวียนไปเช่นนี้ เป็นที่คุ้นเคยรับรู้กันมาแต่ครั้งกาลก่อน และเป็นบ่อเกิดแห่งมรดกทางปัญญาอันสอดคล้องภูมิประเทศ ภูมิอากาศของคนไทย วิถีชีวิตอันเพาะบ่มขึ้นจากการสังเกตสังกธรรมชาติรอบตัวที่ว่ามีใช้จะหยุดนิ่งตายตัว หากมีการพลิกผันให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่มาถึงท้องถิ่นด้วย

อย่างชุมชนที่ บางลี่ จังหวัดสุพรรณบุรีนั้น ผู้ก่อตั้งชุมชนเข้าใจดีในธรรมชาติของท้องถิ่น จึงสร้างร้านค้าที่ตลาดขายน้ำเป็นเรือนแถวสองชั้น มีชายโปร่งชั้นบน ชั้นล่างใช้ค้าขายเทียบเรือลูกค้าในหน้าแล้งซึ่งน้ำน้อย ขายทั้งลูกค้าที่มาทางน้ำและลูกค้าทางบก แล้วพอถึงหน้าน้ำก็ใช้ชั้นบนเป็นที่ค้าขาย ซึ่งระดับน้ำจะพอดีกับชานระเปียงชั้นบน ด้วยการปรับตัวอย่างนี้ การค้าไม่ว่าในหน้าไหนก็ดำเนินไปได้ด้วยดี

ส่วนที่นครสวรรค์นั้นเป็นชุมชนริมน้ำที่ก้าวสู่ความเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่อย่างไม่สอดคล้องกับธรรมชาติ ตลาดอันเป็นชุมทางด้านค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้านั้น เดิมอยู่ตามริมน้ำอันเป็นทางสัญจรหลักของผู้คนทั้งพ่อค้าและชาวบ้านชาวเมือง ร้านรวงล้วนปลูกเป็นเรือนใต้ถุนสูง แต่เมื่อแม่น้ำท่วมบพาท รถยนต์เข้ามาแทนที่เรือ บ้านเรือนก็พากันปลูกเป็นตึกอย่างที่เห็น เมื่อเกิดน้ำปามาก การใช้พื้นที่ไม่สัมพันธ์กับธรรมชาติ ไม่จัดวางผังเมือง รูปแบบอาคารให้เหมาะสมกับพื้นที่ ปัญหาจึงเกิดขึ้นอย่างในเวลานี้”

อรศิริ ปาณินท์ ได้กล่าวถึงวิธีการปรับตัวเมื่อต้องใช้ชีวิตอยู่กับสภาพน้ำท่วมในทุกปี และแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างคนนอกทุ่งกับคนในทุ่ง ซึ่งจากคำกล่าวนี้ได้ชี้ให้เห็นว่าวิธีการที่คนไทยในพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงคือการปรับตัวโดยอาศัยภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาเพื่อการปรับตัวให้สามารถอยู่กับสภาพน้ำท่วมทุกปีได้อย่างผาสุก ซึ่งได้กล่าวไว้ในรายละเอียดดังนี้ว่า (อรศิริ ปาณินท์, 2550: 15)

“เมื่อกล่าวถึง น้ำท่วมทุ่ง ความรู้สึกของคนนอกทุ่งกับคนในทุ่งคงจะไม่เหมือนกันแน่ คนนอกทุ่งที่ไปเยี่ยมเยือนในช่วงเวลาที่มีน้ำเต็มทุ่งซึ่งมักอยู่ในช่วงเวลาเดือนสิบถึงเดือนสิบสองแบบไทย ๆ คือประมาณเดือนกันยายนถึงพฤศจิกายน หรืออาจเลยไปถึงเดือนธันวาคมก็ได้ จะพบว่าน้ำกว้างใหญ่สุดลูกหูลูกตาอยู่ในทุ่งนา จะรู้สึกว่าเป็นบรรยากาศที่น่ารื่นรมย์มาก เราพายเรือเข้าไปในท้องทุ่งเพื่อเก็บผักบุ้ง ผักกะเฉดมาทานกับน้ำพริกพร้อมข้าวร้อน ๆ ได้อย่างสนุกสนาน แต่ในใจของคนที่เป็นเจ้าของทุ่ง บางครั้งรู้สึกปกติธรรมดาเพราะเจอแบบนี้มาทุกปีตั้งแต่เด็กจนเติบโตใหญ่ บางครั้งอาจรู้สึกเจ็บลึกในใจ เพราะมันหมายถึงความสูญเสียของพืชผักและทรัพย์สินซ้ำแล้วซ้ำเล่าหากน้ำในทุ่งอยู่นานเกินกว่าที่ควรอยู่ ในช่วงเวลาที่สายน้ำเข้ามาแทนที่ท้องทุ่ง ทำอย่างไรจึงจะปรับตัวให้อยู่ด้วยกันได้อย่างผาสุก นี่คือนิเวศของคนไทยในพื้นที่ราบลุ่มน้ำทุกแห่งที่สร้างสรรคภูมิปัญญาในการปรับตัวในการอยู่กับน้ำมาตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย ย่อมรับทุกสภาพด้วยความเอื้ออาทรระหว่างกัน”

จากเอกสารที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางกับระดับน้ำที่มีการผันเปลี่ยนขึ้นลงตามฤดูกาล โดยมนุษย์เป็นผู้ปรับตัวเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตร่วมกับธรรมชาติ อาศัยการเรียนรู้ สัมผัสประสบการณ์จากบรรพบุรุษ ปฏิบัติสืบทอดกันมาทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม เช่น การยกใต้ถุนสูง เป็นต้น การคมนาคมที่เน้นการสัญจรทางน้ำเป็นหลัก และการใช้ชีวิตประจำวันที่แสดงออกในรูปแบบของวัฒนธรรมและประเพณีของผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้ ด้วยภูมิปัญญานี้เองทำให้ผู้คนสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอาศัยอยู่กับสภาพน้ำท่วมที่ยังคงสามารถดำเนินต่อไปได้เป็นอย่างดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

ข้อมูลการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมโครงการแก้มลิงฯ

3.1 ข้อมูลโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อหาแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำการศึกษารายละเอียดของข้อมูลในส่วนต่าง ๆ ของโครงการแก้มลิง อ.บางบาล โดยข้อมูลในส่วนนี้ได้อ้างอิงจากข้อมูลในรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการแก้มลิง อ.บางบาล ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1 ความเป็นมาโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

โครงการนำร่องการบริหารจัดการ และพัฒนาพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่รองรับน้ำนอง เพื่อบรรเทาอุทกภัยขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ของพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระราชดำริแก้มลิงบางบาล เป็นโครงการนำร่องตามแนวพระราชดำริเพื่อใช้พื้นที่เกษตรเป็นพื้นที่รองรับน้ำก่อนที่น้ำจะเข้าสู่เขตกรุงเทพมหานคร

การผันน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาเข้าสู่พื้นที่ของโครงการฯ เพื่อที่จะเก็บกักปริมาณน้ำไว้จะมีระยะเวลาประมาณ 3 เดือน ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เท่ากันกับระยะเวลาที่น้ำท่วมทุ่งในพื้นที่ลุ่มน้ำหลากตามปกติของทุก ๆ ปี แต่ส่วนที่ต่างกับน้ำที่ท่วมตามธรรมชาติคือระดับน้ำที่จะสูงกว่าระดับน้ำที่ท่วมอยู่ปกติ คือประมาณ 1.5-3 เมตร

ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ของโครงการฯ โดยทั่วไปมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำเจ้าพระยา และมีลักษณะลาดเทจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ทำให้การเก็บกักน้ำภายในพื้นที่โครงการถูกแบ่งออกเป็นสามบริเวณ โดยใช้ถนนเป็นคั่นกั้นน้ำในแต่ละบริเวณ และเนื่องจากพื้นที่มีความลาดเท ทำให้ระดับน้ำในแต่ละบริเวณมีระดับที่แตกต่างกัน โดยบริเวณที่ 3 จะมีระดับน้ำที่สูงที่สุดในทั้งหมดสามบริเวณนี้เนื่องจากเป็นบริเวณที่อยู่ทิศใต้ของพื้นที่โครงการที่เป็นพื้นที่ต่ำที่สุดนั่นเอง

จากลักษณะของโครงการฯ ทำให้ปัญหาที่จะเกิดขึ้นกับผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่โครงการคือ ปริมาณน้ำที่จะท่วมสูงขึ้นกว่าเดิม ซึ่งจุดมุ่งหมายของการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้คือการหาแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อที่จะช่วยให้การอยู่กับปริมาณน้ำที่สูงขึ้นเป็นไปได้อย่างประณีประนอม ซึ่งจะได้ทำการศึกษาในรายละเอียดต่อไป

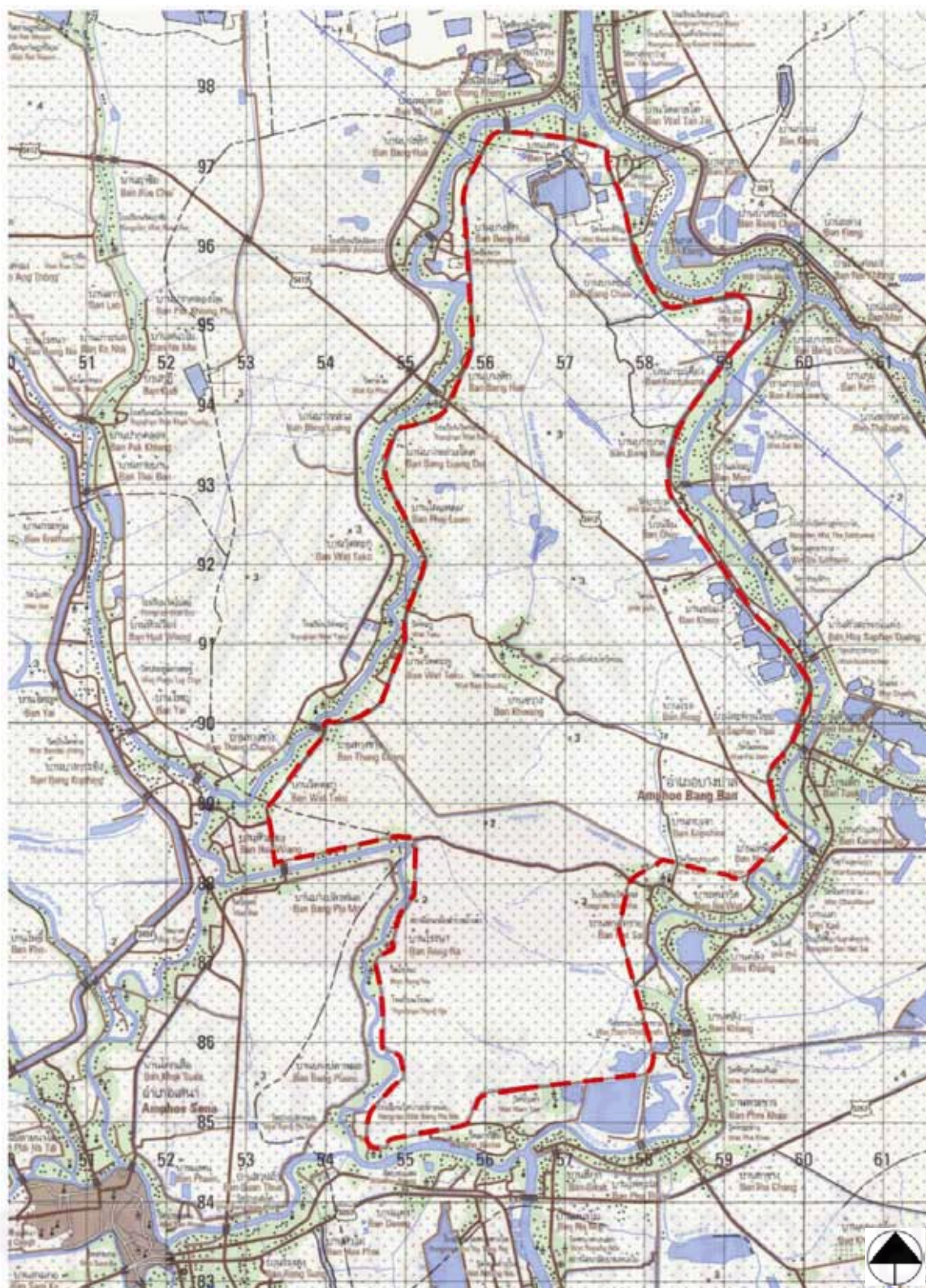
3.1.2 บริเวณที่ตั้งโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

พื้นที่โครงการฯ ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำเจ้าพระยาของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง อยู่ในเขตพื้นที่ปกครองของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจังหวัดอ่างทอง มีระยะทางตามทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 และหมายเลข 3412 เป็นระยะทางประมาณ 7.65 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 55.507 ตารางกิโลเมตร หรือ 34,691.94 ไร่ โดยพื้นที่ของโครงการฯ มีลักษณะเป็นพื้นที่ปืดที่ถูกล้อมรอบไปด้วยแม่น้ำ และคลองที่เชื่อมโยงถึงกันได้โดยรอบ โดยมีอาณาเขตของพื้นที่โครงการดังนี้ (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2-26)

- ทิศเหนือ	ติดกับ	แม่น้ำเจ้าพระยา และคลองโพงเผง (คลองบางหลวง)
- ทิศใต้	ติดกับ	คลองโพงเผง (คลองบางหลวง) และคลองมโนราห์
- ทิศตะวันออก	ติดกับ	คลองบางบาล
- ทิศตะวันตก	ติดกับ	คลองบางบาล และแม่น้ำน้อย

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

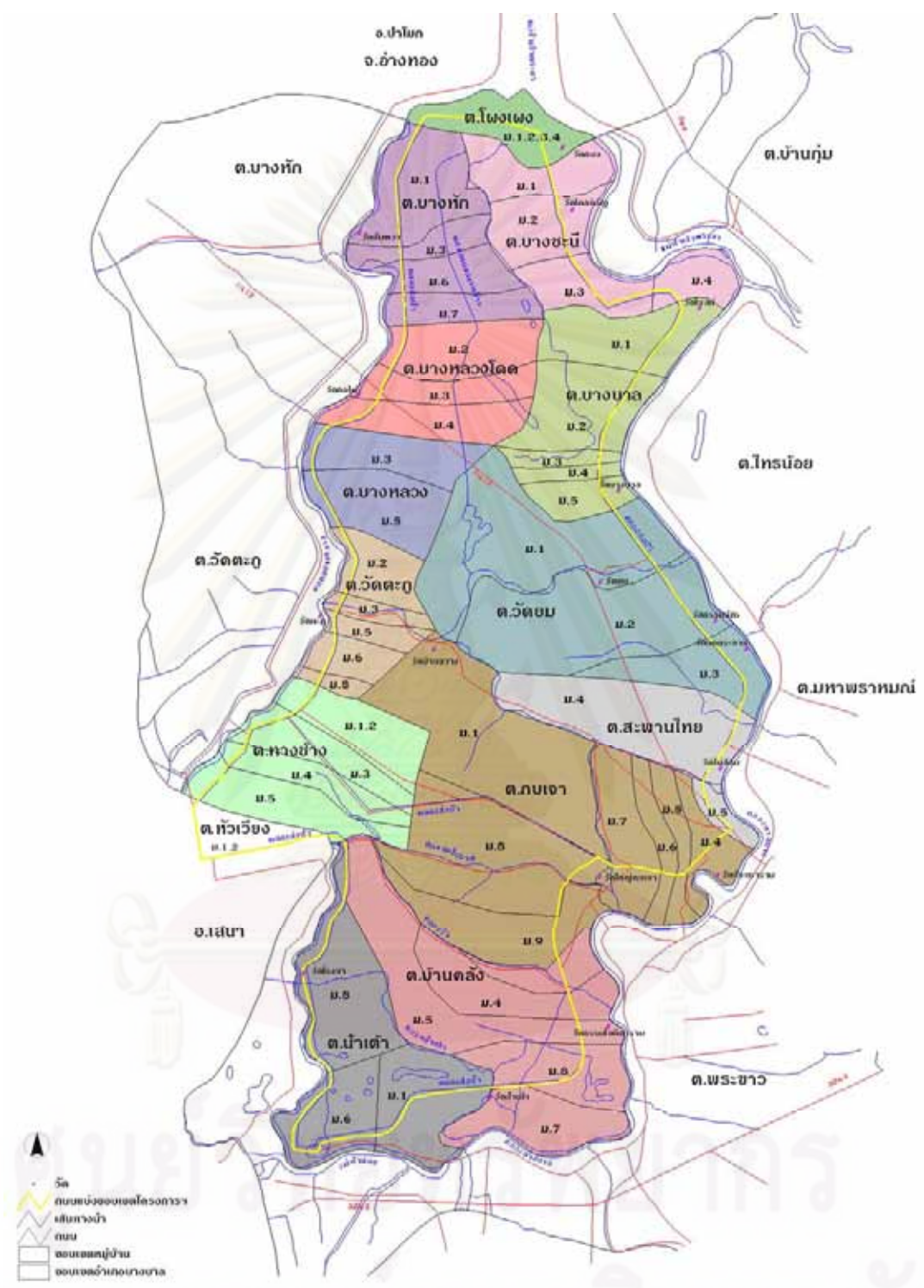
ภาพที่ 3.1 ขอบเขตพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล
ที่มา : ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2

3.1.3 ประชากรในโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

พื้นที่แก้มลิงบางบาล ส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณเขตปกครองของอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และมีพื้นที่บางส่วนอยู่ในเขตปกครองของอำเภอเสนา จ.พระนครศรีอยุธยา และ ต.โผงเผง อ.ป่าโมก จ.อ่างทอง ดังแสดงในภาพที่ 3.2 โดยสามารถแบ่งเขตการปกครองได้เป็น 14 ตำบล 54 หมู่บ้าน 2 เทศบาล 5 องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งจากการรวบรวมข้อมูลพบว่าจำนวนประชากรในพื้นที่แก้มลิงบางบาล มีทั้งหมดประมาณ 14,286 คน เป็นชาย 6,891 คน เป็นหญิง 7,397 คน มีจำนวนหลังคาเรือนทั้งหมด 3,872 ครัวเรือน ดังแสดงในตารางที่ 3.1 (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-1)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.2 แสดงเขตการปกครองในพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล

ที่มา : ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-1

ตารางที่ 3.1 จำนวนประชากรในพื้นที่แก้มลิงบางบาล

เขตการปกครอง	ตำบล	หมู่ที่	จำนวน (หลัง)	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
1. องค์การบริหารตำบลกบเจา ¹	กบเจา	1	107	170	181	351
		4	43	86	91	177
		5	58	90	120	210
		6	35	52	57	109
		7	71	136	141	277
		8	71	90	119	209
		9	100	164	201	365
2. องค์การบริหารตำบลบ้านคลัง ¹	บ้านคลัง	3	63	108	146	254
		4	69	130	124	254
		5	104	211	228	439
		6	61	94	111	205
		7	85	135	147	280
3. องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำเต้า ¹	น้ำเต้า	1	103	178	172	350
		6	52	103	100	203
		8	142	247	262	509
	ทางช้าง	1	35	46	40	86
		2	42	40	60	100
		3	65	106	100	206
		4	72	144	158	302
		5	90	153	154	307
	วัดตะกู	2	78	145	159	304
		3	63	110	116	226
		5	24	42	40	82
		6	43	51	72	123
		8	22	31	30	61
	บางหลวง	3	55	102	116	218
		5	61	89	89	178
4. เทศบาลตำบลมหาพรหมณี ¹	วัดยม	1	95	139	160	299
		2	150	220	233	453
		3	107	202	196	398
	สะพานไทย	4	106	189	206	395
		5	66	100	111	211

ตารางที่ 3.1 จำนวนประชากรในพื้นที่แก้มลิงบางบาล (ต่อ)

เขตการปกครอง	ตำบล	หมู่ที่	จำนวน (หลัง)	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
5. เทศบาลตำบลบางบาล ¹	บางบาล	1	107	194	209	403
		2	52	87	102	189
		3	56	88	103	191
		4	37	55	75	130
		5	78	100	95	195
	บางหลวงโคด	2	46	79	76	155
		3	75	114	121	235
		4	31	53	67	120
	บางชะนี	1	60	149	147	296
		2	65	134	127	261
		3	143	278	312	590
		4	125	264	290	554
	บางหัก	1	44	69	85	154
		3	28	47	49	96
		6	25	46	61	107
		7	73	150	152	302
6. องค์การบริหารส่วนตำบลหัวเวียง ²	หัวเวียง	1	108	257	259	516
		2	98	215	206	421
7. องค์การบริหารส่วนตำบลโผงเผง ³	โผงเผง	1	41	89	97	186
		2	55	131	119	250
		3	109	217	233	450
		4	78	172	172	344
รวม	14	54	3,872	6,891	7,397	14,286

ที่มา: 1. สำนักงานอำเภอบางบาล, 2550

2. อบต.หัวเวียง, 2550

3. อบต.โผงเผง, 2550

จากข้อมูลของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พบว่าจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในปี พ.ศ. 2549 เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2548 ร้อยละ 1.03 และมีความหนาแน่นของประชากร 295 คนต่อตารางกิโลเมตร ส่วนจังหวัดอ่างทองนั้น มีอัตราการเปลี่ยนแปลงของประชากรในปี พ.ศ. 2549 เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2548 ร้อยละ 0.06 และมีความหนาแน่นของประชากรประมาณ 294 คนต่อตารางกิโลเมตร (ตารางที่ 3.2) ซึ่งในพื้นที่โครงการมีอำเภอที่เกี่ยวข้อง 3 อำเภอ ได้แก่ อำเภอบางบาล อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

และอำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง พบว่าทั้ง 3 อำเภอมีอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรในปี 2549 เพิ่มขึ้นจากปี 2548 ร้อยละ 0.25, 0.08 และ 0.16 ตามลำดับ อีกทั้งยังมีความหนาแน่นของประชากรเป็น 253, 317 และ 370 คนต่อตารางกิโลเมตรตามลำดับ (ฐเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-1)

ตารางที่ 3.2 จำนวนประชากรจากการทะเบียน อัตราการเปลี่ยนแปลง และความหนาแน่นของประชากร จำแนกเป็นรายอำเภอ พ.ศ.2545 – 2549

จังหวัด	อำเภอ	จำนวนประชากร					อัตราการเปลี่ยนแปลง (%)				ความหนาแน่นของประชากร (คน ต่อ ตร.กม.)
		Number of population					Percent change				
		2545	2546	2547	2548	2549	2546	2547	2548	2549	
พระนครศรีอยุธยา	พระนครศรีอยุธยา	140,331	140,659	135,850	135,385	136,467	0.23	-3.42	-0.34	0.80	1,045
	ท่าเรือ	48,928	48,965	47,565	47,830	48,084	0.08	-2.86	0.56	0.53	452
	นครหลวง	34,075	34,141	33,638	33,873	34,152	0.19	-1.47	0.70	0.82	172
	บางซ้าย	20,224	20,044	19,529	19,556	19,528	-0.89	-2.57	0.14	-0.14	130
	บางไทร	45,651	45,706	45,384	45,783	46,008	0.12	-0.70	0.88	0.49	209
	บางบาล	34,439	34,328	33,980	34,205	34,292	-0.32	-1.01	0.66	0.25	253
	บางปะหัน	40,154	40,228	40,239	40,523	40,754	0.18	0.03	0.71	0.57	334
	บางปะอิน	73,877	75,245	76,646	78,699	81,069	1.85	1.86	2.68	3.01	354
	บ้านแพรก	9,490	9,353	9,278	9,250	9,197	-1.44	-0.80	-0.30	-0.57	235
	ผักไห่	44,239	43,862	42,956	42,870	42,644	-0.85	-2.07	-0.20	-0.53	226
	ภาชี	31,661	31,714	30,189	30,330	30,405	0.17	-4.81	0.47	0.25	291
	มหาราช	23,794	23,672	23,528	23,492	23,533	-0.51	-0.61	-0.15	0.17	196
	ลาดบัวหลวง	37,170	37,171	35,800	36,504	36,911	0.00	-3.69	1.97	1.11	185
	วังน้อย	56,226	57,677	58,976	60,841	62,776	2.58	2.25	3.16	3.18	286
	เสนา	66,807	67,164	65,056	65,201	65,253	0.53	-3.14	0.22	0.08	317
อุทัย	41,177	41,330	41,783	42,577	43,522	0.37	1.10	1.90	2.22	233	
ยอดรวม		748,243	751,259	740,397	746,919	754,595	0.40	-1.45	0.88	1.03	295
อ่างทอง ²	เมืองอ่างทอง	54,546	55,209	54,591	55,033	55,255	1.22	-1.12	0.80	0.40	537.29
	ไชโย	23,656	23,831	22,872	22,882	22,900	0.74	-4.02	0.04	0.08	316.65
	ป่าโมก	29,725	29,777	29,316	29,810	29,859	0.17	-1.55	1.68	0.16	369.31
	โพธิ์ทอง	57,199	56,977	55,189	55,328	55,260	-0.39	-3.14	0.25	-0.12	251.86
	แสวงหา	36,122	35,817	34,389	34,340	34,315	-0.84	-3.99	-0.14	-0.07	189.23
	วิเศษชัยชาญ	69,886	69,871	67,769	67,554	67,345	-0.02	-3.01	-0.31	-0.31	299.71
	สามโก้	19,289	19,343	18,841	18,831	19,009	0.28	-2.60	-0.05	0.94	218.80
ยอดรวม		290,423	290,825	282,967	283,778	283,943	0.14	-2.70	0.28	0.06	293.23

หมายเหตุ * อำเภอที่อยู่ในพื้นที่โครงการบางบาล

ที่มา: 1. กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2550

2. ที่ทำการปกครองจังหวัดอ่างทอง, 2550

โดยจะพบว่าจำนวนประชากรในพื้นที่ที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่มาจากการย้ายถิ่นฐานเข้ามา ซึ่งเป็นคนนอกพื้นที่ที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ หรืออาจจะเป็นการแต่งงานกับคนในพื้นที่แล้วย้ายเข้ามา ดังแสดงในตารางที่ 3.3 (ซูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-5)

ตารางที่ 3.3 จำนวนการเกิด การตาย การลงทะเบียนย้ายเข้า และการลงทะเบียนย้ายออกจำแนกตามเพศ และเขตการปกครอง พ.ศ. 2549 ในพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล

	การเกิด			การตาย			การลงทะเบียนย้ายเข้า			การลงทะเบียนย้ายออก		
	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง
พระนครศรีอยุธยา¹												
ยอดรวม	9,851	5,002	4,849	6,204	3,454	2,750	45,778	22,910	22,868	38,989	19,744	19,245
ในเขตเทศบาล	8,142	4,141	4,001	2,142	1,180	962	16,049	7,982	8,067	18,252	9,250	9,002
นอกเขตเทศบาล	1,709	861	848	4,062	2,274	1,788	29,729	14,928	14,801	20,737	10,494	10,243
บางบาล	74	44	30	327	181	146	1,929	1,044	885	1,619	909	710
เทศบาลตำบลบางบาล	1	0	1	138	76	62	644	361	283	542	314	228
เทศบาลตำบลมหา พราหมณ์	73	44	29	66	34	32	579	310	269	529	306	223
นอกเขตเทศบาล	0	0	0	123	71	52	706	373	333	548	289	259
เสนา*	1,668	878	790	563	317	246	3,272	1,678	1,594	4,151	2,128	2,023
เทศบาลเมืองเสนา	0	0	0	36	19	17	312	164	148	398	198	200
เทศบาลตำบลเจ้าเจ็ด	1,316	696	620	84	50	34	408	207	201	1,507	796	711
เทศบาลตำบลหัวเวียง	1	1	0	71	44	27	228	120	108	190	101	89
นอกเขตเทศบาล	351	181	170	372	204	168	2,324	1,187	1,137	2,056	1,033	1,023
อ่างทอง²												
ยอดรวม	2,878	1,475	1,403	2,493	1,324	1,169	14,831	7,541	7,290	14,836	7,615	7,221
ในเขตเทศบาล	2,273	1,165	1,108	693	375	318	4,602	2,328	2,274	6,082	3,107	2,975
นอกเขตเทศบาล	605	310	295	1,800	949	851	10,229	5,213	5,016	8,754	4,508	4,246
ป่าโมก	138	66	72	282	152	130	1,605	800	805	1,429	697	732
เทศบาลตำบลป่าโมก	137	65	72	90	41	49	518	279	239	631	304	327
นอกเขตเทศบาล	1	1	-	192	111	81	1,087	521	566	798	393	405

หมายเหตุ * เฉพาะเทศบาลตำบลหัวเวียงที่อยู่ในพื้นที่โครงการบางบาล 1

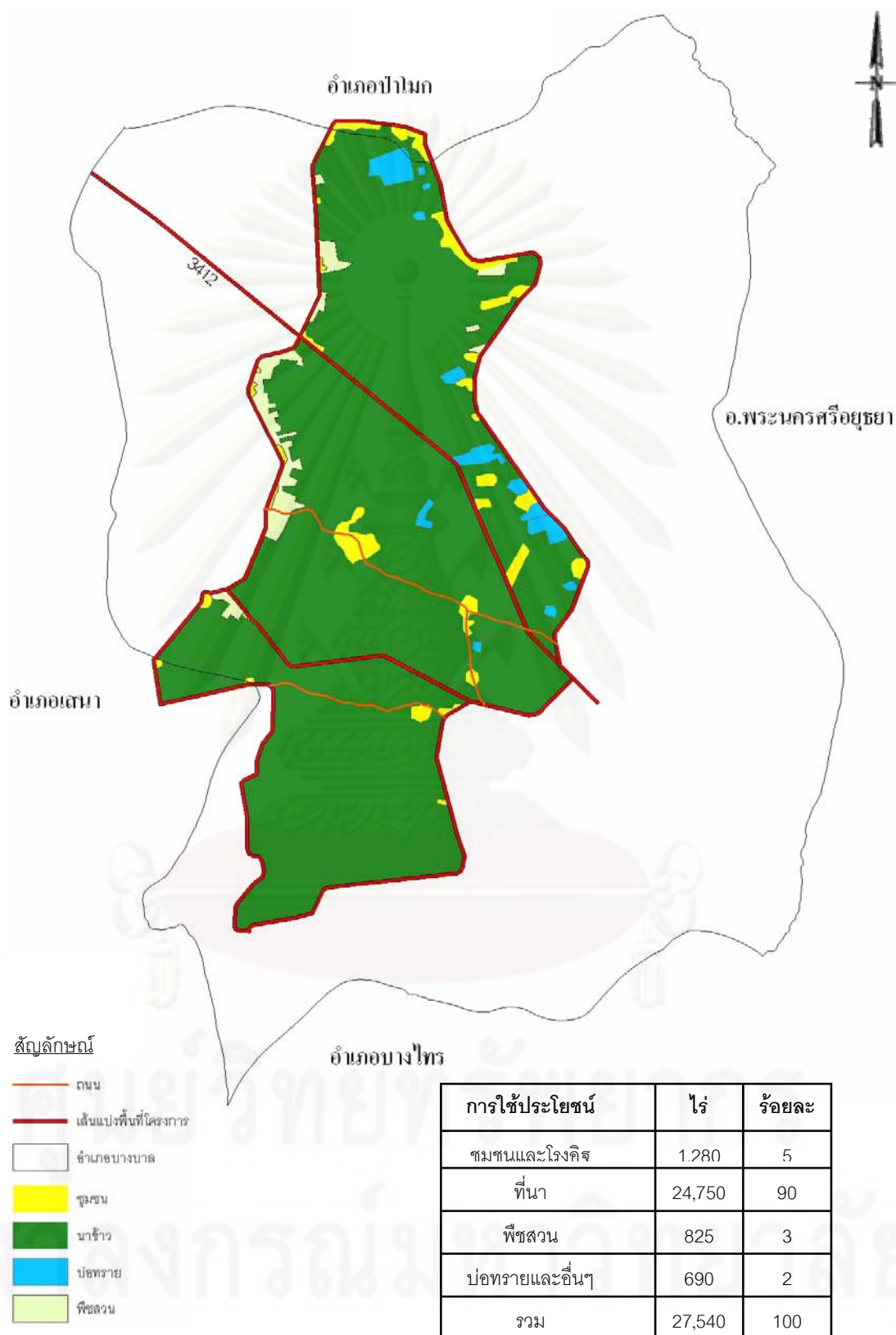
ที่มา : 1. กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2550

2. ที่ทำการปกครองจังหวัดอ่างทอง, 2550

3.1.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินในโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

จากการสำรวจจากภาพถ่ายทางอากาศพบว่าพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล มีพื้นที่ประมาณ 55.5 ตร.กม. หรือประมาณ 34, 690 ไร่ ซึ่งมีพื้นที่ที่จะนำมาจัดทำเป็นพื้นที่แก้มลิงประมาณ 44 ตร.กม. หรือประมาณ 27,450 ไร่ คิดเป็น 79.39% ของพื้นที่โครงการฯ การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ (ภาพที่ 3.3) ซึ่งจะนำมาใช้จัดทำเป็นพื้นที่แก้มลิงนั้น มีหลายประเภท โดยส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมประมาณ 92.4% รองลงมาเป็นพื้นที่ชุมชนและโรงอิฐ คิดเป็น 4.6% และพื้นที่บ่อทราย 3%ตามลำดับ ดังแสดงในรูปที่ 3.3 นอกจากนี้ในพื้นที่โครงการยังมีโรงงานแปรรูปไม้ และกิจการป้อน้ำมันอยู่ในพื้นที่ด้วย แต่มีเพียงอย่างละ 1 แห่งเท่านั้น โดยตั้งอยู่บริเวณริมถนนสายบางบาล-ผักไห่ (หมายเลขทางหลวง 3412) พื้นที่ชุมชนส่วนใหญ่จะพบมากในพื้นที่ตอนบนและตอนกลาง ซึ่งกระจายอยู่ตามขอบของพื้นที่โครงการซึ่งเป็นถนนหรือคันกั้นน้ำ โดยในชุมชนเหล่านี้จะมีโรงอิฐตั้งรวมอยู่ด้วย ส่วนชุมชนที่อยู่บริเวณตอนกลางของพื้นที่นั้น ก็จะตั้งอยู่บริเวณริมถนน ซึ่งใช้เป็นเส้นทางคมนาคมหลักด้วยเช่นเดียวกัน ในบริเวณตอนกลางของพื้นที่โครงการส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งมีทั้งนาข้าว และสวน ทั้งสวนมะระ ไม้ผล ไม้ยืนต้น ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านจะทำสวนบริเวณหลังบ้าน หรือในบริเวณใกล้เคียงกับที่อยู่อาศัยของตนเอง (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-5)

การทำการเกษตรในพื้นที่โครงการจะมีหลายประเภท เช่น การทำนา การทำสวน ทั้งสวนพืชผัก และไม้ผล และการเกษตรอื่นๆ การทำการเกษตรส่วนใหญ่ในพื้นที่โครงการนั้น จะเป็นการทำนาโดยเป็นการทำนาปีคิดเป็นประมาณ 97% ของพื้นที่นาข้าว (ตารางที่ 3.5) และจากรายงานการสำรวจและคาดการณ์ผลผลิตข้าวนาปี และนาปรัง ปีการผลิต 2549 โดยใช้เทคโนโลยีการสำรวจระยะไกลและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ของกรมพัฒนาที่ดิน (2549) พบว่าในขณะที่พื้นที่ที่ใช้ปลูกข้าวนาปีจะมีมากกว่าพื้นที่นาปรัง (พื้นที่ปลูกข้าวนาปรังประมาณ 48% ของพื้นที่ปลูกข้าวนาปี) แต่ผลผลิตข้าวที่ได้นั้น ข้าวนาปรังกลับให้ผลผลิตมากกว่าข้าวนาปีถึงเกือบเท่าตัว (ตารางที่ 2.7) (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-9)

ภาพที่ 3.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล

ที่มา : ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-10

ตารางที่ 3.4 พื้นที่เพาะปลูกทางการเกษตรของอำเภอบางบาล พ.ศ. 2550

ลำดับที่	ตำบล	พื้นที่เพาะปลูก		พื้นที่นารวม (ไร่)	พื้นที่ปลูก ไม้ผล (ไร่)	พื้นที่ปลูก พืชผัก (ไร่)	พืชสวน รวม (ไร่)	การเกษตร อื่นๆ (ไร่)	พื้นที่เกษตรกรรม ทั้งหมด (ไร่)	พื้นที่อื่นๆ (ไร่)	พื้นที่ ทั้งหมด (ไร่)
		ข้าวนาปี (ไร่)	ข้าวนาปรัง (ไร่)								
1	กบเจา	6,061	1,438	6,581	288	67	295	234	7,110	1,256	8,366
2	ทางช้าง	1,005	220	1,187	37	25	62	527	1,776	1,461	3,237
3	น้ำเต้า	4,614	4,614	4,614	30	90	120	160	4,894	1,535	6,429
4	วัดยม	4,527	0	4,527	45	5	50	16	4,593	767	5,360
5	บางบาล	3,099	0	3,099	32	11	43	0	3,142	436	3,578
6	บางชะนี	1,502	169	1,671	39	5	44	7	1,715	1,872	3,587
7	บางหัก	5,799	23	5,799	269	239	508	45	6,352	500	6,852
8	บางหลวงโคด	3,630	666	3,223	250	12	262	34	3,519	260	3,779
9	วัดตะกู	3,630	1,091	3,630	324	49	373	54	4,057	92	4,149
10	บ้านคั่ง	2,532	330	2,862	35	0	35	5	2,902	818	3,720
11	สะพานไทย	1,500	175	1,534	11	0	11	200	1,745	3,556	5,301
12	บางหลวง	2,127	337	2,556	250	122	372	32	2,928	1,081	4,009
รวม		40,026	9,063	41,283	1,610	625	2,175	1,314	44,733	13,634	58,367

ที่มา : สำนักงานอำเภอบางบาล, 2550

ตารางที่ 3.5 เนื้อที่และผลผลิตของข้าวนาปี และนาปรัง ปีการผลิต 2549

จังหวัด	อำเภอ	ตำบล	การทำนาปี ¹			การทำนาปรัง ²		
			เนื้อที่ (ไร่)	ผลผลิต เฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิต รวม (ตัน)	เนื้อที่ (ไร่)	ผลผลิต เฉลี่ย (กก./ไร่)	ผลผลิต รวม (ตัน)
พระนครศรีอยุธยา	บางบาล		29,470	408	12,055	9,488	885	8,425
		กบเจา	4,785	321	1,535.99	934.00	861.00	804.00
		ทางช้าง	2,455	421	1,033.56	299.00	876.00	262.00
		น้ำเต้า	788	339	267.13	4,335.00	876.00	3,797.00
		บางชะนี	2,191	484	1,060.44	0	0	0
		บางบาล	2,131	484	1,031.40	0	0	0
		บางหลวง	1,708	615	1,050.42	992.00	945.00	937.00
		บางหลวงโคต	1,119	339	379.34	1,012.00	945.00	956.00
		บางหัก	2,750	387	1,064.25	234.00	945.00	221.00
		บ้านคลัง	2,243	339	760.38	916.00	876.00	802.00
		วัดตะกู	1,509	351	529.66	678.00	850.00	576.00
		วัดยม	4,827	491	2,370.06	0	0	0
		สะพานไทย	2,964	328	972.19	88.00	793.00	70.00
		เสนา						
	หัวเวียง	268	683	48,186.06	3,877.00	800.00	3,102.00	
อ่างทอง	ป่าโมก							
		โผงเผง	2,046	375	767.25	1,755.00	600.00	1,053.00
รวม			31,784	426	61,008	15,120	852	12,580

- ที่มา : 1. รายงานการสำรวจและคาดการณ์ผลผลิตข้าวนาปี ปีการผลิต 2549 โดยใช้เทคโนโลยีการสำรวจระยะไกลและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ กรมพัฒนาที่ดิน (2549)
2. รายงานการสำรวจและคาดการณ์ผลผลิตข้าวนาปรัง ปีการผลิต 2549 โดยใช้เทคโนโลยีการสำรวจระยะไกลและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ กรมพัฒนาที่ดิน (2549)

3.1.5 สภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมปัจจุบันในโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

สภาพเศรษฐกิจ-สังคม และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาลสามารถสรุปได้ดังนี้ (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-11)

การคมนาคม สามารถเดินทางได้ 2 เส้นทางคือ ทางบก ใช้ทางหลวงสายอยุธยา-อ่างทอง ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3412 สายอยุธยา-บางบาล-เสนา และถนนคันคลองชลประทาน เส้นทางที่ 2 เป็นการคมนาคมทางน้ำ ได้แก่แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย คลอง

บางหลวง (คลองโพงผาง) คลองบางปลาหมอ และคลองบางบาล เส้นทางนี้สามารถใช้ได้ตลอดทั้งปี ติดต่อกันได้ทุกตำบลและหมู่บ้าน

แหล่งน้ำ มีทั้งแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ได้แก่แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย คลองบางหลวง(คลองโพงผาง) คลองบางบาล คลองบางปลาหมอ คลองมหาพราหมณ์ และน้ำใต้ดิน พื้นที่ในอำเภอบางบาล มีสภาพน้ำใต้ดินที่ให้ปริมาณน้ำมาก (50-200 ลบ.เมตรต่อชั่วโมง) โดยทั่วไปน้ำมีคุณภาพดีแต่บางพื้นที่เป็นน้ำกร่อย และมีตะกอน แหล่งน้ำชลประทาน อำเภอบางบาลมีแหล่งน้ำโครงการชลประทานครอบคลุมพื้นที่ร้อยละ 80 ของพื้นที่ทั้งหมด ได้แก่ โครงการชลประทานมหาพราหมณ์ โครงการชลประทานผักไห่ โครงการชลประทานเจ้าเจ็ดบางยี่หน

การศึกษา ในอำเภอบางบาลมีการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับอนุบาล จนถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย แบ่งเป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยาเขต 2 รวมทั้งสิ้น 25 โรงเรียน กระจายอยู่ในเขตพื้นที่ต่างๆ และศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอบางบาล สังกัดสำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 1 แห่ง

ศาสนา ประชาชนของอำเภอบางบาลส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ถึงประมาณร้อยละ 98 และบางส่วนนับถือศาสนาอิสลาม มีวัด และศาสนสถาน ดังนี้

- วัดพุทธ มีจำนวน 35 วัดกระจายอยู่ทั่วไปในทุกตำบล
- มัสยิดอิสลาม มี 3 แห่ง อยู่ที่ตำบลมหาพราหมณ์ 1 แห่ง และตำบลบ้านคลัง 2 แห่ง
- ศาลเจ้า มี 3 แห่ง อยู่ที่ตำบลบ้านกุ่ม ตำบลไทรน้อย และตำบลบ้านคลัง

ระบบสาธารณูปโภค ผลจากการสอบถามกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่โครงการฯ พบว่า น้ำดื่มส่วนใหญ่ได้จากน้ำฝนร้อยละ 47.27 รองลงมาคือน้ำบรรจุขวดร้อยละ 35.27 ที่เหลือนำมาจากระบบประปาหมู่บ้าน แม่น้ำลำคลอง และแหล่งอื่นๆ น้ำใช้ส่วนใหญ่ใช้น้ำประปาหมู่บ้านร้อยละ 75.19 รองลงมาเป็นน้ำบาดาลร้อยละ 14.12 ที่เหลือมาจากแม่น้ำลำคลอง และน้ำฝน กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ไม่มีปัญหาในเรื่องของน้ำดื่ม แต่จะมีปัญหาเกี่ยวกับน้ำใช้ คิดเป็นร้อยละ 60.92 เนื่องจากน้ำขุ่น ไม่ไหล ไหลเบา

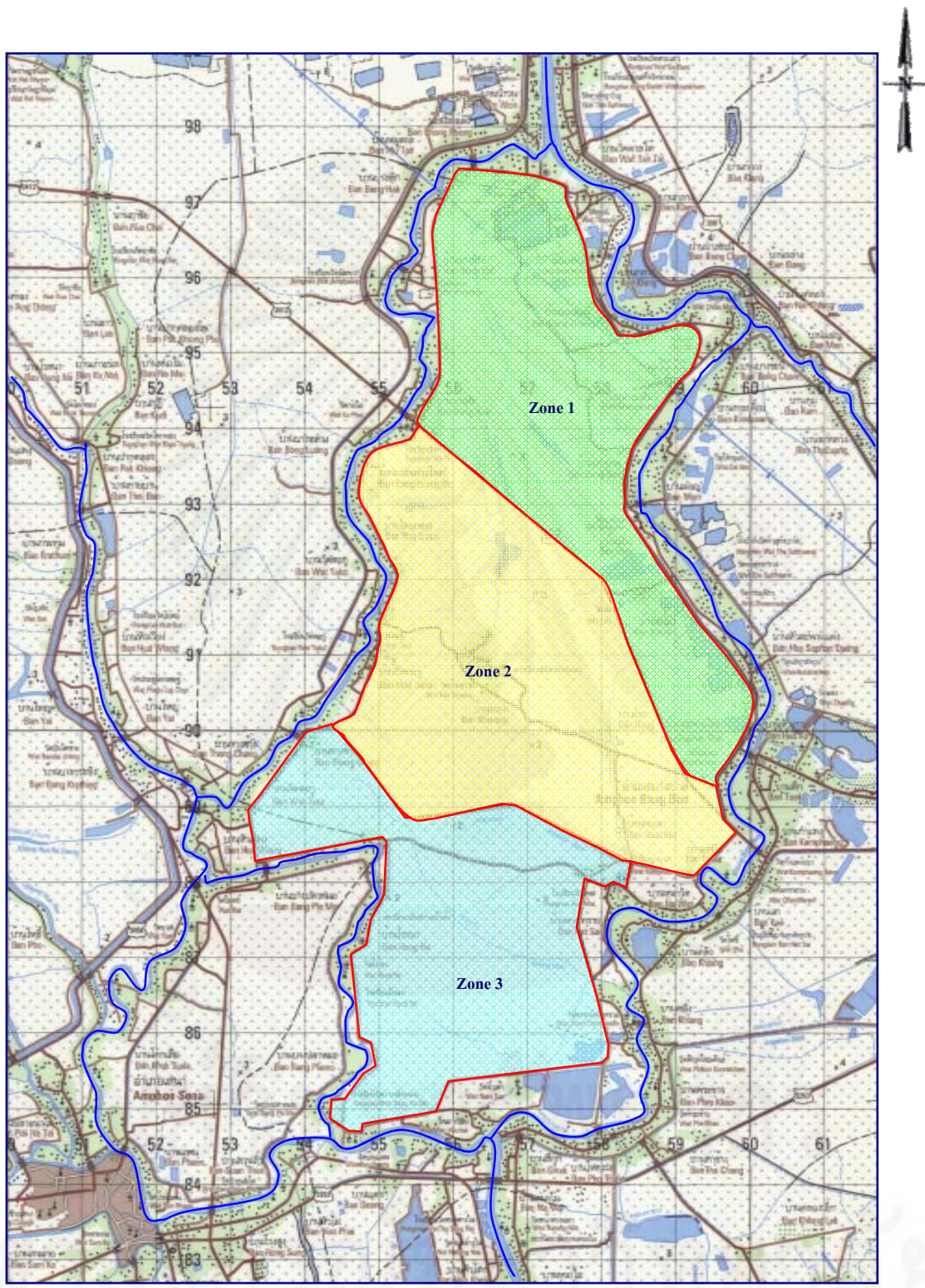
ไฟฟ้า ส่วนใหญ่แล้วกลุ่มตัวอย่างมีหม้อไฟเป็นของตัวเองร้อยละ 91.57 และที่ต้องต่อไฟจากที่อื่นร้อยละ 3.83 ในเรื่องของการใช้โทรศัพท์ร้อยละ 77.39 ไม่มีปัญหาเนื่องจากใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ และไม่มีโทรศัพท์คิดเป็นร้อยละ 13.41

สาธารณสุข ในเขตอำเภอบางบาลมีสถานบริการด้านสาธารณสุขอยู่มากแบ่งออกเป็น โรงพยาบาลประจำอำเภอ 1 แห่ง ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลสะพานไทย สำนักงานสาธารณสุข 1 แห่งสถานีอนามัยประจำตำบล 15 แห่ง และคลินิก 2 แห่ง

3.1.6 สภาพพื้นที่ปัจจุบัน และการประกอบอาชีพในโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

คณะผู้วิจัยโครงการแก้มลิงฯ ได้ใช้ค้นคลองชลประทานเป็นตัวกำหนดขอบเขตพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล และทำการแบ่งพื้นที่โครงการฯ ออกเป็น 3 โซน โดยใช้ถนนหลวงเป็นเส้นแบ่งระหว่างโซน (ภาพที่ 3.4) จากการสำรวจภาคสนามพบว่า ในบริเวณโซนที่ 1 และ 2 บริเวณแนวคันคลองชลประทานจะมีแหล่งชุมชน สถานประกอบการซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงอิฐกระจายอยู่ทั่วไป บนทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3412 ซึ่งเป็นเส้นแบ่งระหว่างโซนที่ 1 และ 2 มีสถานประกอบการที่เป็นปั้มน้ำมัน บ่อทราย และโรงงานขนาดใหญ่ตั้งอยู่ บริเวณส่วนกลาง ๆ ของพื้นที่โครงการฯ ในส่วนของโซนที่ 2 มีชุมชนขนาดใหญ่ตั้งอยู่ คือ หมู่ที่ 1 ตำบลกบเจา และหมู่ที่ 4 ตำบลสะพานไทย และมีสถานประกอบการที่เป็นบ่อทรายกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณพื้นที่โซนที่ 1 และ 2 ส่วนพื้นที่บริเวณโซนที่ 3 ส่วนใหญ่แล้วเป็นพื้นที่ที่ใช้ทำการเกษตร และที่ว่าง นอกจากนี้ยังพบว่าในบริเวณพื้นที่โครงการฯ มีวัดตั้งอยู่ 2 แห่ง ซึ่งได้แก่ วัดบ้านขวาง ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 ตำบลกบเจา และวัดยม ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 2 ตำบลวัดยม (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-12)

การแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 โซนนี้ส่งผลต่อระดับความลึกของน้ำ ซึ่งแปรไปตามระดับความสูงของภูมิประเทศ โดยในส่วนใหญ่ความแตกต่างของการแบ่งโซนมีความสำคัญต่อการศึกษาทางด้านวิศวกรรมเพื่อการบริหารจัดการน้ำภายในแก้มลิง แต่สำหรับประเด็นในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม ซึ่งมีระดับผิวบนของน้ำท่วมใกล้เคียงกัน จึงมีความแตกต่างในการแบ่งโซนเป็น 3 โซนน้อย ดังนั้นจึงทำการศึกษาเป็นภาพรวมคือ พื้นที่โครงการแก้มลิง อำเภอบางบาล

ภาพที่ 3.4 การแบ่งโซนเพื่อการบริหารจัดการน้ำพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล

ที่มา : ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: ง-7

การประกอบอาชีพ ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำสวน เลี้ยงสัตว์ และอาชีพอื่นมีทั้ง ทำบ่อทราย ทำโรงอิฐ และทำกำนธูป ซึ่งจะ เป็นอุตสาหกรรมภายในครัวเรือน ผลที่ได้จากการสอบถามกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่โครงการแก้มลิง บางบาล คณะผู้วิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ร้อยละ 41.73 ประกอบอาชีพทางการเกษตร โดยทำนาเป็นอาชีพหลักซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการทำนาปีคิดเป็นร้อยละ 87.60 ส่วนที่เหลือเป็นการ ทำนาปรังร้อยละ 12.40 เกษตรกรจะทำนาแบบหว่าน พันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวเมล็ดสั้นที่พบได้แก่ พันธุ์ปิ่นแก้ว ขาวพิจิตร เป็นต้น ระบบการเกษตรจะเป็นแบบทำเองในครอบครัวร่วมกับการจ้าง มี ต้นทุนในการผลิตประมาณ 808-2,648 บาทต่อไร่ การเกษตรที่ทำรองลงมาคือการทำสวนและเลี้ยง สัตว์ พืชที่ปลูกเช่น กัญชง มะม่วง สัตว์ที่เลี้ยงได้แก่ ปลา วัว ไก่ชน (ตารางที่ 3.6) (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-12)

ตารางที่ 3.6 ต้นทุนการผลิตของการเกษตร (การเลี้ยงสัตว์ และการทำสวน)

	ทำสวน (บาท/ปี)	เลี้ยงสัตว์		
		ปลา (บาท/ปี)	วัว (บาท/ปี)	ไก่ชน (บาท/ปี)
ต้นทุนการ ผลิต	820-129,627	2,700-101,200	1,000-51,380	34,800-126,455

ที่มา : ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-12

อาชีพที่ทำรองลงมาได้แก่อาชีพรับจ้างทั่วไป อาชีพทำอิฐ และอาชีพอื่น ๆ 15.41 ซึ่งพบมากในบริเวณพื้นที่โซนที่ 1 ของโครงการฯ ส่วนใหญ่ร้อยละ 51.47 จะเป็นการทำอิฐ มีต้นทุนการผลิตประมาณ 26,829.44 – 35,256.25 บาทต่ออิฐหนึ่งแสนก้อน และเป็นการทำอิฐ มอญร้อยละ 48.53 มีต้นทุนการผลิตเฉลี่ยประมาณ 26,449.36 – 32,231.58 บาทต่ออิฐหนึ่งแสน ก้อน อิฐรมีราคาขายอยู่ที่ประมาณ 0.23-0.60 บาทต่อก้อน อิฐมอญมีราคาขายอยู่ที่ประมาณ 0.27-0.40 บาทต่อก้อน ส่วนที่เหลือพบว่า ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างคิดเป็นร้อยละ 35.44 รองลงมาประกอบอาชีพอื่น ๆ ร้อยละ 18.99 เกษตรกรร้อยละ 13.92 และค้าขายร้อยละ 12.66 ที่เหลือเป็นคณงานโรงงาน พนักงานเอกชน และเจ้าของกิจการ (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-12)

3.1.7 การบริหารจัดการน้ำในช่วงฤดูน้ำหลากและในช่วงฤดูน้ำแล้งในกลุ่มน้ำเจ้าพระยาและพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล

การบริหารจัดการน้ำในช่วงฤดูน้ำหลาก

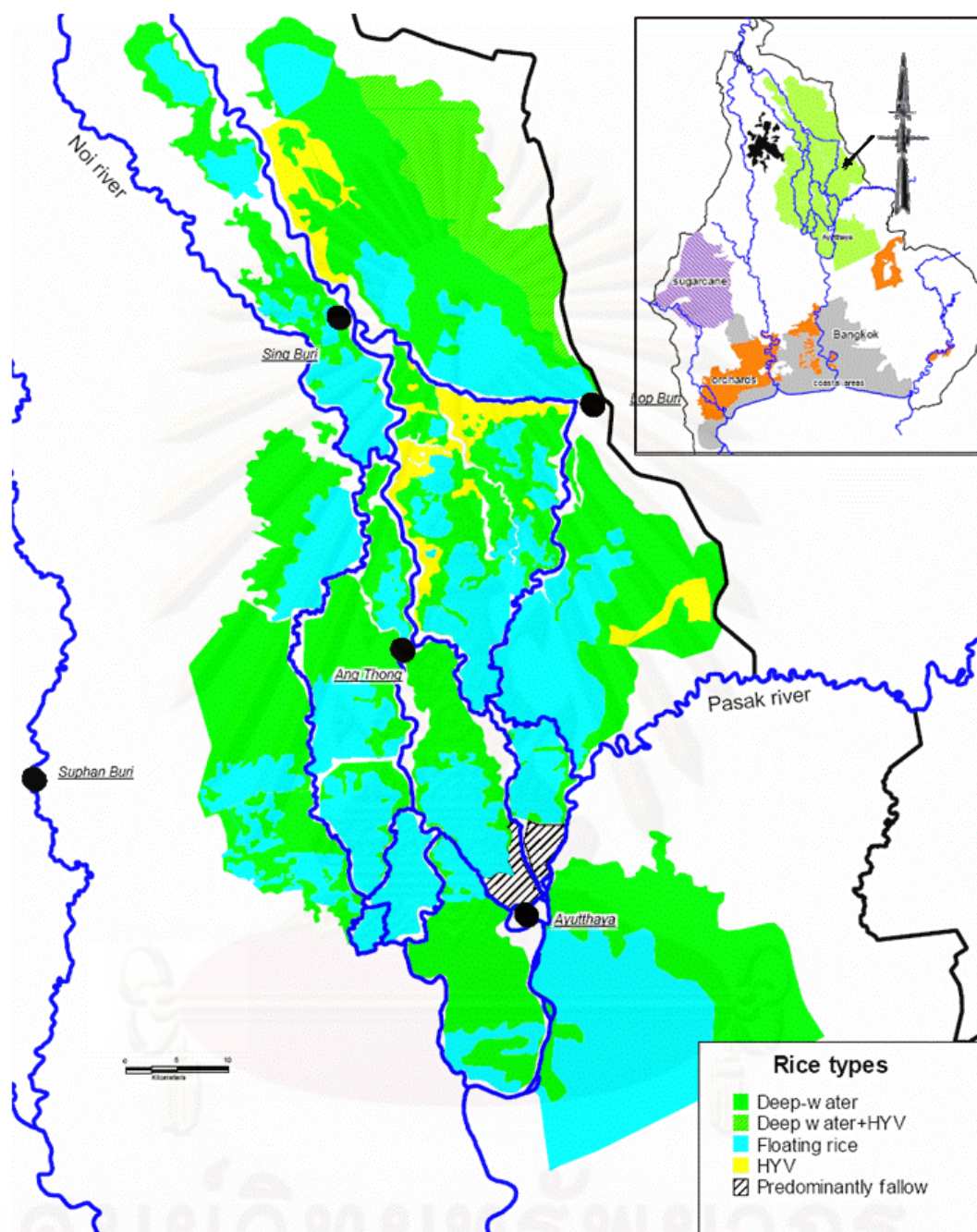
น้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านจังหวัดนครสวรรค์เข้าสู่ที่ราบลุ่มภาคกลาง โดยผ่านจังหวัดชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี กรุงเทพมหานคร และออกสู่อ่าวไทยที่จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีแม่น้ำป่าสักมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาที่ อำเภอพระนครศรีอยุธยา และแม่น้ำน้อยซึ่งไหลออกจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาทกลับมาบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยาอีกครั้งที่ อำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยโครงข่ายของแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างและความจุของแม่น้ำเจ้าพระยาและลำน้ำสาขาในแต่ละช่วงมีค่าไม่เท่ากัน ด้วยเหตุนี้เองในฤดูน้ำหลากจึงทำให้เกิดน้ำล้นตลิ่งในบางพื้นที่ (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2-97)

ในอดีตพบว่าในฤดูน้ำหลากเมื่อน้ำไหลผ่านจังหวัดชัยนาทแล้ว น้ำจะเริ่มล้นตลิ่งตั้งแต่พื้นที่ในจังหวัดชัยนาทเอง และต่อเนื่องถึงจังหวัดสิงห์บุรี อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา เกิดเป็นทุ่งน้ำท่วมเป็นบริเวณกว้าง โดยเฉพาะบริเวณจังหวัดอ่างทองและพระนครศรีอยุธยา จะเกิดน้ำล้นตลิ่งเป็นประจำและมีความลึกมาก เนื่องจากความจุของแม่น้ำมีค่าน้อย ประกอบกับบริเวณจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีแม่น้ำป่าสักไหลมาบรรจบ จึงทำให้น้ำเอ่อล้นไหลไม่สะดวก จึงมักทำให้จังหวัดพระนครศรีอยุธยามีน้ำท่วมสูงเป็นประจำ แต่อย่างไรก็ตามประชาชนในพื้นที่เหล่านี้จะไม่ได้รับผลกระทบมากนัก เนื่องจากบ้านเรือนอยู่ในลักษณะใต้ถุนสูง จึงสามารถให้น้ำท่วมพื้นที่ชั้นล่างและอยู่ชั้นบนได้ ส่วนการเดินทางจะใช้เรือสัญจรเป็นหลัก สำหรับพื้นที่เกษตรกรรมนั้น เกษตรกรจะปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมือง ได้แก่ ข้าวพันธุ์ขึ้นน้ำหรือข้าวฟางลอย (Floating Rice, FR) ซึ่งสามารถอยู่ในน้ำลึกระหว่าง 100 – 350 เซนติเมตร หรือข้าวทนนน้ำลึก (Deep Water Rice, DWR) ซึ่งต้นข้าวสามารถอยู่ในน้ำลึกระหว่าง 50 – 100 เซนติเมตร ซึ่งเป็นข้าวที่ยืดปล้องได้อย่างรวดเร็ว จึงสามารถเจริญเติบโตขึ้นน้ำได้ แต่อย่างไรก็ตามข้าวประเภทนี้จะมีข้อเสียที่ผลผลิตต่ำ ดังนั้นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้มีการพัฒนาพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตที่สูงขึ้น คือ พันธุ์ข้าวลูกผสม (High Yield Varieties, HYV) ซึ่งจะมีความสูงของต้นข้าว 30 – 60 เซนติเมตร จึงทำให้ข้าวพันธุ์ผสมไม่สามารถอยู่ในน้ำลึกได้ ทำให้น้ำข้าวได้รับความเสียหายในฤดูน้ำหลากเป็นประจำ ซึ่งการกระจายตัวของข้าวพันธุ์ต่างๆ ดังแสดงในภาพที่ 3.5 (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2-97 ถึง 2-99)

กรมชลประทานจึงได้พัฒนาระบบชลประทานและสร้างคันกันน้ำ เพื่อให้พื้นที่เกษตรกรรมสามารถปลูกข้าวพันธุ์ผสมในฤดูน้ำหลากได้ แต่การสร้างคันนี้กลับทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาสูงขึ้นกว่าในอดีต เนื่องจากน้ำไม่สามารถไหลเข้าสู่ทุ่งน้ำท่วมได้นั่นเอง ดังนั้นพื้นที่ที่มีระดับคันต่ำจึงเกิดน้ำท่วมเนื่องจากน้ำล้นคันกันน้ำ และบางพื้นที่ เช่น พื้นที่ริมแม่น้ำที่อยู่นอกคันกันน้ำจะเกิดน้ำท่วมบ่อยครั้งและมีความลึกน้ำท่วมมากกว่าในอดีต (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล , 2551: 2-99)

สำหรับการบริหารน้ำในช่วงน้ำหลากของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างในปัจจุบันนั้น กรมชลประทานจะควบคุมปริมาณน้ำที่ผ่านเขื่อน เขื่อนทดน้ำและประตูระบายน้ำต่างๆ ดังนี้ 1) เขื่อนเจ้าพระยา ซึ่งกั้นแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท ทำหน้าที่ในการควบคุมปริมาณน้ำไหลสู่แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง 2) เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ทำหน้าที่เก็บกักน้ำตอนบนของแม่น้ำป่าสักและเขื่อนพระรามหก ซึ่งกั้นแม่น้ำป่าสักที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อทำหน้าที่ควบคุมปริมาณน้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา และทดน้ำเข้าสู่ระบบชลประทาน 3) ประตูฝักไถ่ ทำหน้าที่ควบคุมการระบายน้ำของแม่น้ำน้อย ก่อนบรรจบกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งในช่วงน้ำหลากกรมชลประทานจะพิจารณาปริมาณน้ำผ่านจังหวัดนครสวรรค์ หรือสถานี C.2 เป็นอันดับแรก ซึ่งในปีที่น้ำมาก คือ น้ำผ่านสถานี C.2 มากกว่า 2,500 ลบ.ม./วินาที โดยจะควบคุมปริมาณน้ำที่ผ่านเขื่อน เขื่อนเจ้าพระยา เขื่อนพระรามหกและ ประตูฝักไถ่ ให้มีการระบายน้ำในปริมาณที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาน้อยที่สุด และจะพยายามควบคุมปริมาณน้ำที่ผ่านอำเภอบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยาไม่เกิน 3,000 ลบ.ม./วินาที เพื่อป้องกันสภาวะน้ำล้นคันป้องกันน้ำท่วมของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ในการควบคุมปริมาณน้ำที่เขื่อนเจ้าพระยาเขื่อนพระรามหกและประตูฝักไถ่นี้ ทำได้โดยกตบานประตูให้ต่ำเพื่อปริมาณน้ำไหลผ่านประตูได้ลดลง ซึ่งส่งผลให้ระดับน้ำเหนือเขื่อนสูงขึ้น กรมชลประทานจะผันน้ำดังกล่าวเข้าสู่แม่น้ำธรรมชาติ เช่น แม่น้ำท่าจีน หรือคลองชลประทาน เช่น คลองชัยนาท-ป่าสัก เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามถ้ามีปริมาณน้ำมาก กรมชลประทานจะผันน้ำไปเก็บยังพื้นที่ชลประทานสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อควบคุมให้ปริมาณน้ำผ่านอำเภอบางไทรอยู่ในระดับที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลสามารถป้องกันได้ (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2-99)

ส่วนการบริหารน้ำหลากของพื้นที่แก้มลิงบางบาล (1) นั้น จะอยู่ภายใต้การดูแลของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาล โดยปกติถ้าระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่ต่ำกว่าระดับคันกันน้ำ ทางโครงการฯ จะร่วมมือกับเกษตรกรเพื่อทำข้อตกลงในการบริหารน้ำ โดยจะกำหนดให้น้ำเข้าสู่พื้นที่ในปริมาณที่นาข้าวไม่ได้รับความเสียหาย แต่ถ้าระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่สูงกว่าระดับคันกันน้ำของโครงการ ดังเช่นในปี 2550 เมื่อระดับน้ำสูงกว่าคันเกษตรกรจะร่วมมือกันเองโดยทำการเสริมถนนในลักษณะคันดินชั่วคราว เพื่อไม่ให้น้ำไหลเข้าสู่พื้นที่เกษตรกรรมและสามารถใช้ถนนสัญจรไปมาได้ ส่วนการปล่อยน้ำเข้าพื้นที่นั้นเจ้าหน้าที่โครงการฯ และเกษตรกรได้ตกลงกันและทำการกำหนดเปิดประตูระบายน้ำรอบโครงการด้วยกัน ซึ่งกำหนดไว้ว่าในหนึ่งสัปดาห์จะให้น้ำไหลเข้าพื้นที่ได้ไม่เกิน 20 เซนติเมตร เพื่อให้ข้าวเจริญเติบโตพืชน้ำได้ทัน แต่อย่างไรก็ดีในพื้นที่ที่คันกันน้ำต่ำมากที่ไม่อาจเสริมคันได้ หรือในปีที่ปริมาณน้ำมากๆ พื้นที่ดังกล่าวก็จะได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2-99 ถึง 2-102)

ภาพที่ 3.5 การกระจายตัวของ การปลูกข้าวพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง

ที่มา : ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2-100

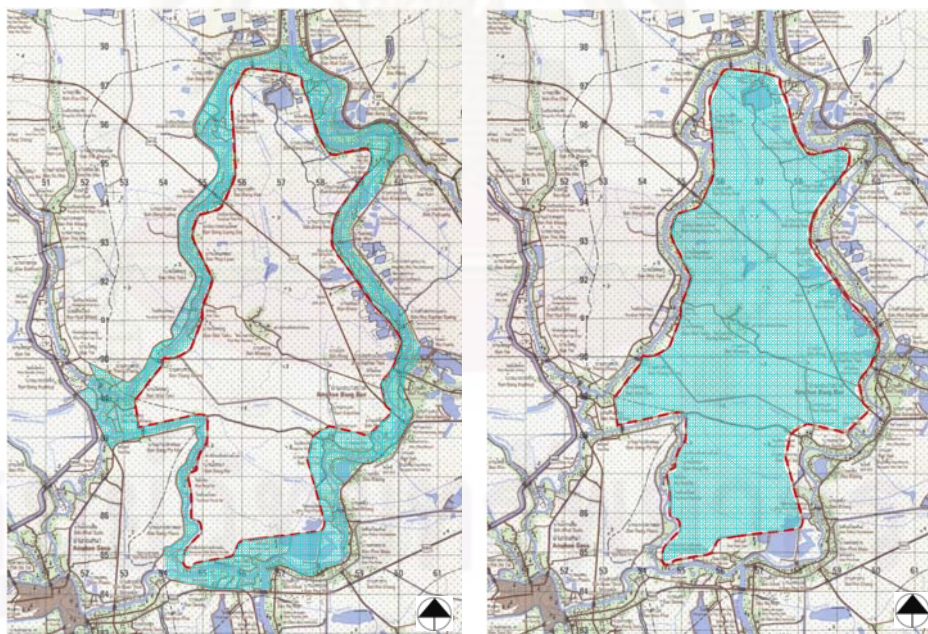
การบริหารจัดการน้ำในช่วงฤดูแล้ง

สำหรับในฤดูแล้งนั้นกรมชลประทานจัดการบริหารน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างโดยพิจารณาปริมาณน้ำของเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์เป็นสำคัญ จากนั้นจึงมีการกำหนดปริมาณน้ำในแต่ละกิจกรรมของประชาชนริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น อุปโภคบริโภค การเกษตร และผลักดันน้ำเค็ม เป็นต้น โดยมีเขื่อนเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาททำหน้าที่ในการควบคุมปริมาณน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาและลำน้ำสาขา โดยกิจกรรมที่ใช้น้ำหลักคือ การประปาของกรุงเทพมหานคร จากนั้นน้ำต้องเพียงพอในการผลักดันน้ำเค็มไม่ให้น้ำเค็มเข้าสู่ ปากคลองประปาและทำความเสียหายกับพื้นที่เกษตรกรรม ส่วนปริมาณน้ำที่เหลือจะใช้สำหรับการเกษตร โดยกรมชลประทานจะคำนวณปริมาณพื้นที่เกษตรกรรมที่สามารถเพาะปลูกในช่วงฤดูแล้งได้ และประกาศให้เกษตรกรทราบก่อนฤดูทำนาปรัง ในด้านการควบคุมน้ำกรมชลประทานจะให้เขื่อนเจ้าพระยาจะทำการยกกระด้นน้ำเหนือเขื่อนเจ้าพระยาให้สูงขึ้นจนน้ำสามารถไหลเข้าสู่แม่น้ำท่าจีนและคลองชัยนาท-ป่าสักได้ จากนั้นแม่น้ำท่าจีนและคลองชัยนาท-ป่าสักนี้จะทำการส่งน้ำให้พื้นที่ชลประทานฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยาต่อไป ส่วนพื้นที่ชลประทานที่อยู่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยาก็จะเปิดประตูระบายน้ำรับน้ำโดยตรงจากแม่น้ำเจ้าพระยา (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2-102)

สำหรับพื้นที่โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาบางบาลนั้น พบว่าในฤดูแล้งระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาจะอยู่ต่ำกว่าระดับปากคลอง ทางโครงการฯ จึงได้ก่อสร้างสถานีสูบน้ำจำนวน 3 แห่ง เพื่อทำการสูบน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา คลองบางหลวง และแม่น้ำน้อย ดังแสดงในรูปที่ 2-31 โดยโครงการฯ จะทำการสูบน้ำเข้าคลองส่งน้ำตามรอบเวรที่กำหนด จากนั้นเกษตรกรจะดึงน้ำไปใช้เอง แต่อย่างไรก็ตามยังพบว่าการได้รับน้ำยังไม่ทั่วถึงนักเนื่องจากกลุ่มเกษตรกรหรือกลุ่มผู้ใช้น้ำยังมีการดูแลกันเองไม่ดีนัก ยกเว้นในพื้นที่ตอนล่างของโครงการฯ ที่มีกลุ่มผู้ใช้น้ำที่เข้มแข็ง ซึ่งพื้นที่ในตอนล่างที่มีระดับคันกั้นน้ำค่อนข้างต่ำจึงเกิดน้ำท่วมเป็นประจำ ทำให้เกษตรกรบริเวณนี้ไม่ทำนาในฤดูน้ำหลากเพราะจะได้รับความเสียหาย แต่เมื่อหมดฤดูน้ำหลากและระดับน้ำลดลง เกษตรกรก็จะเริ่มทำนาทันที โดยจะมีการตกลงกันระหว่างกลุ่มเกษตรกรในการเริ่มปลูกข้าวพร้อมๆ กัน ดังนั้นก่อนถึงฤดูน้ำหลากถัดไปจึงสามารถทำนาปรัง 2 ครั้ง โดยข้อดีของการปลูกข้าวนาปรัง คือ เป็นข้าวพันธุ์ผสมซึ่งจะให้ผลผลิตสูงจึงให้ค่าตอบแทนที่ดีกว่า (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2-102)

3.1.8 ลักษณะน้ำหลากตามฤดูกาล และเมื่อเกิดโครงการแก้มลิงฯ ขึ้นโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

เดิมลักษณะน้ำหลากในพื้นที่โครงการแก้มลิงฯ นั้นส่งผลให้พื้นที่ส่วนที่อยู่ติดริมแม่น้ำลำคลองเป็นส่วนที่โดนน้ำท่วมมากที่สุด ในฤดูน้ำหลาก น้ำจะเอ่อล้นจากแนวแม่น้ำลำคลองที่อยู่ล้อมรอบพื้นที่เข้าสู่พื้นที่ลุ่มซึ่งใช้ทำการเกษตรทั้งสองฝั่งของแม่น้ำและคลอง โดยมีแนวถนนที่ลัดชานานไปกับแนวลำคลองในบริเวณพื้นที่โครงการฯ เป็นเสมือนคันกั้นน้ำทำให้พื้นที่เกษตรที่อยู่อีกด้านหนึ่งของถนนได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมในแต่ละปีเพียงเล็กน้อย แต่เมื่อเกิดโครงการแก้มลิงฯ ขึ้นในพื้นที่ทำให้ลักษณะผลที่เกิดขึ้นต่อพื้นที่เป็นไปในทางกลับกัน คือพื้นที่เกษตรที่อยู่ด้านในของพื้นที่โครงการฯ จะเป็นบริเวณที่รองรับปริมาณน้ำหลากที่จะถูกผันเข้ามาในพื้นที่ โดยใช้แนวถนนที่ชานานอยู่กับแนวแม่น้ำและคลองนี้เป็นเหมือนขอบของแก้มลิง เพื่อทำหน้าที่เก็บกักน้ำไว้ในพื้นที่ ซึ่งระดับน้ำที่จะทำการผันเข้าไปเก็บกักไว้ในแก้มลิงของโครงการฯ นี้สูงประมาณ 3 เมตร และระยะเวลาในการเก็บกักน้ำไว้้นั้นคือ ประมาณ 3 เดือน จากนั้นเมื่อถึงช่วงที่น้ำลดลงจนกระทั่งไม่ทำให้เกิดความเสียหายกับพื้นที่อื่น ๆ แล้วจึงค่อยทำการผันน้ำออกจากพื้นที่แก้มลิง (ภาพที่ 3.6)

ภาพที่ 3.6 ลักษณะน้ำหลากตามฤดูกาล (ภาพซ้าย) และลักษณะการเก็บกักน้ำเมื่อเกิดเป็นโครงการแก้มลิง (ภาพขวา)

จากข้อมูลโครงการฯ ที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้นจะนำไปใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม นำไปสู่แนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมต่อไป

3.2 การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

จากการศึกษาความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทำให้ได้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในโครงการแก้มลิง อ.บางบาล โดยใช้กรอบในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งแบ่งการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล ออกเป็นสองช่วงเวลา ได้แก่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในอดีต และภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบัน เพื่อเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล ซึ่งนำไปสู่การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง เพื่อเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาลในอนาคต ดังจะมีรายละเอียดในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

3.2.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

3.2.1.1 ลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น

1) ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานในอดีต

สุดารธา สุจฉายา พบว่า ลักษณะของการตั้งถิ่นฐานของชาวอยุธยาในอดีต ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปแบบการกระจุกตัวตามลำน้ำ เนื่องจากผู้คนอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ล้วนแต่มีความผูกพันกับสายน้ำ โดยใช้ลำน้ำนั้นเพื่อการคมนาคม และใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และนอกจากสายน้ำ ผู้คนแถบอยุธยานี้ยังให้ความสำคัญกับท้องทุ่งอันกว้างใหญ่อีกด้วย เพราะผู้คนใช้ท้องทุ่งโล่งกว้างในการทำนา และใช้น้ำในการทำนาจากแม่น้ำลำคลองที่ใช้เป็นบริเวณตั้งถิ่นฐาน จนกระทั่งความเจริญเข้ามา สุดารธาได้กล่าวไว้ในที่นี้คือ การสร้างถนนในช่วงประมาณหลัง พ.ศ. 2475 ลักษณะการตั้งถิ่นฐานตามรูปแบบเดิมคือการกระจุกตัวตามลำน้ำก็เปลี่ยนไปเป็นการกระจุกตัวตามแนวถนนแทน และความหนาแน่นแต่เดิมที่มักกระจุกตัวอยู่ตามลำน้ำโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามบริเวณที่ลำน้ำมาสบกันก็เปลี่ยนเป็นกระจายตัวอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะบริเวณแยกตามถนนตัดผ่านแทน (สุดารธา สุจฉายา, บรรณานุกรม, 2538: 160 – 164) และจากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศในปี พ.ศ. 2495 และปี พ.ศ. 2542 (ภาพที่ 3.8, 3.9 ตามลำดับ) ที่แสดงให้เห็นว่ายังคงมีการกระจุกตัว และความหนาแน่นบริเวณแนวลำน้ำในพื้นที่โครงการฯ โดยมีได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นการกระจุกตัวตามแนวถนนดังที่วรรณกรรมได้กล่าวไว้

2) ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน

อรศิริ ปาณินท์ พบว่า ลักษณะทางภูมิศาสตร์ในแถบพื้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง และสุพรรณบุรี มีลักษณะร่วมที่คล้ายคลึงกันคือ เป็นที่ราบลุ่ม ริมแม่น้ำ และพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลออกไปจากแม่น้ำ มีบางส่วนเป็นที่ดอนแต่ก็มีลักษณะพื้นที่เหมือนเนินสูงพ้นจากช่วงฤดูน้ำหลากเท่านั้น ซึ่งจากวรรณกรรมนี้ อรศิริ ปาณินท์ได้แบ่งกลุ่มลักษณะการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ไว้ 3 ลักษณะ โดยทั้งสามกลุ่มนี้เป็นการแบ่งตามลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่คำนึงถึงความสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เป็นหลัก ได้แก่ ก) หมู่บ้านที่มีสัณฐานเลียนยาวตามลำน้ำ ข) หมู่บ้านที่รวมกันเป็นกลุ่มบนที่ดอน ค) หมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนที่ดอนแต่ไม่รวมกันเป็นกลุ่ม (อรศิริ ปาณินท์, 2539: 109)

คำกล่าวของอรศิริ ปาณินท์ พบว่ามีความสอดคล้องกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ของพื้นที่โครงการฯ ที่เป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำ และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่โครงการฯ เหมือนกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานในกลุ่มที่หนึ่ง คือ เป็นหมู่บ้านที่มีสัณฐานเลียนยาวตามลำน้ำ ซึ่งตรงกันกับการศึกษาลักษณะทางภูมิศาสตร์ และรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากแผนที่จากกรมแผนที่ทหาร (ภาพที่ 3.7) และภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552 (ภาพที่ 3.9)

การศึกษาแผนที่ (ภาพที่ 3.7) ลักษณะการกระจายตัวของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่โครงการแก้มลิง อําเภอบางบาลมีลักษณะกระจุกตัวกันอยู่เป็นหมู่บ้าน ที่ตั้งถิ่นฐานมีการวางตัวไปตามแนวแม่น้ำ ลำคลองอย่างหนาแน่น ซึ่งเป็นลักษณะทางกายภาพที่สำคัญในพื้นที่ ได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย คลองบางบาล คลองโผงเผง (คลองบางหลวง) และคลองมโนราห์

ข้อมูลในรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการแก้มลิง อ.บางบาล พบว่าปัจจุบันมีจำนวนประชากรในพื้นที่โครงการฯ 14,286 คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 3,872 หลังคาเรือน และจากการสำรวจจากภาพถ่ายทางอากาศพบว่าพื้นที่โครงการแก้มลิงบางบาล มีพื้นที่ประมาณ 55.5 ตารางกิโลเมตร (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-5) ดังนั้นภายในพื้นที่โครงการมีประชากรเฉลี่ยประมาณ 257 คนต่อตารางกิโลเมตร และมีจำนวนครัวเรือนเฉลี่ยประมาณ 70 หลังคาเรือนต่อตารางกิโลเมตร ข้อมูลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545-2549 จากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (ตารางที่ 3.7) แสดงให้เห็นว่าจำนวนประชากรมีอัตราการเปลี่ยนแปลงอยู่ในช่วงไม่เกินร้อยละ 1 ของจำนวนประชากรทั้งหมดในอำเภอบางบาล

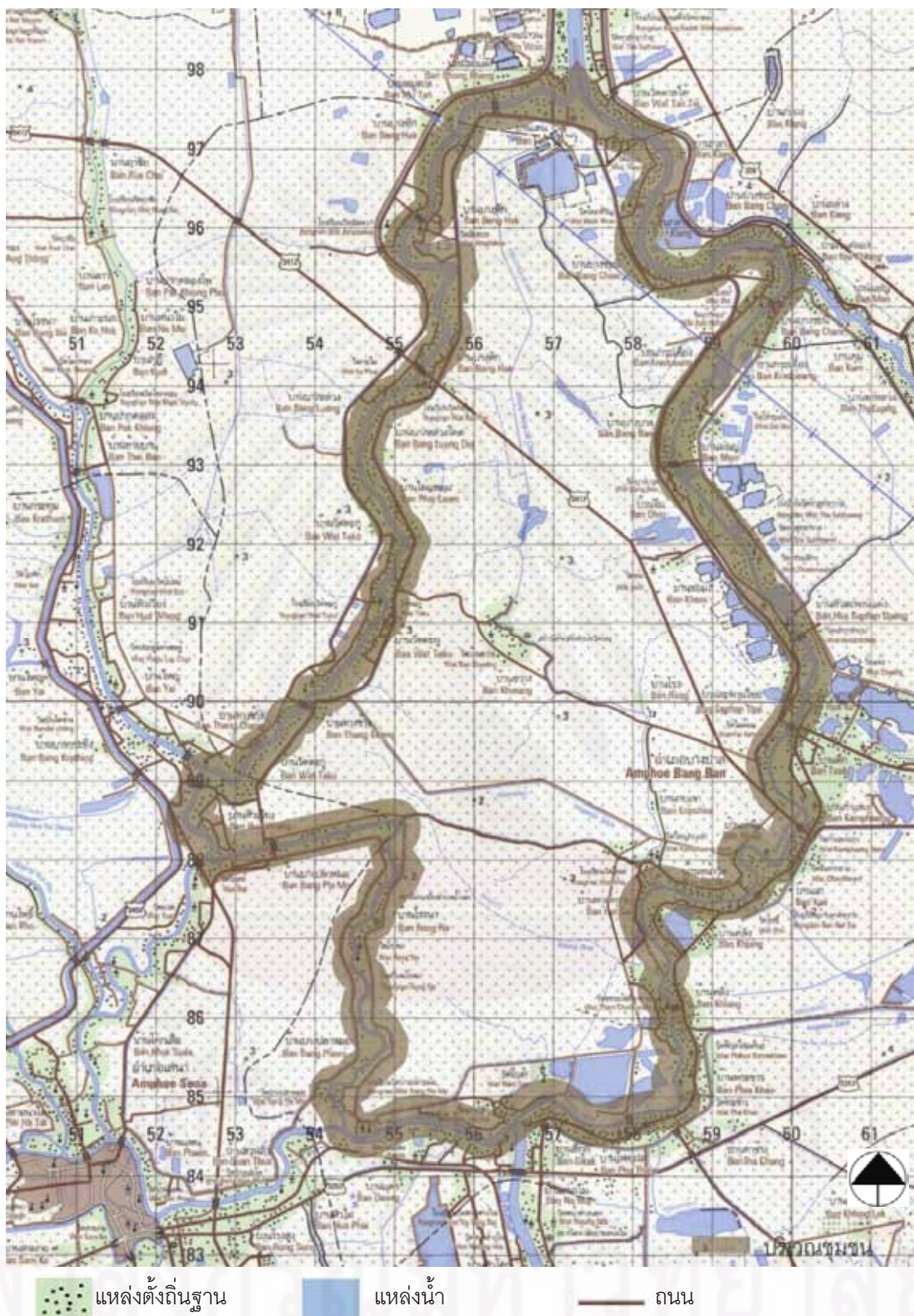
ตารางที่ 3.7 ตารางแสดงจำนวนประชากรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545-2549 ของพื้นที่อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อำเภอ	จำนวนประชากร (คน)					อัตราการเปลี่ยนแปลง (%)				ความหนาแน่น ของประชากร (คน ต่อ ตร.กม.)
	Number of population					Percent change				
	2545	2546	2547	2548	2549	2546	2547	2548	2549	
บางบาล	34,439	34,328	33,980	34,205	34,292	-0.32	-1.01	0.66	0.25	253

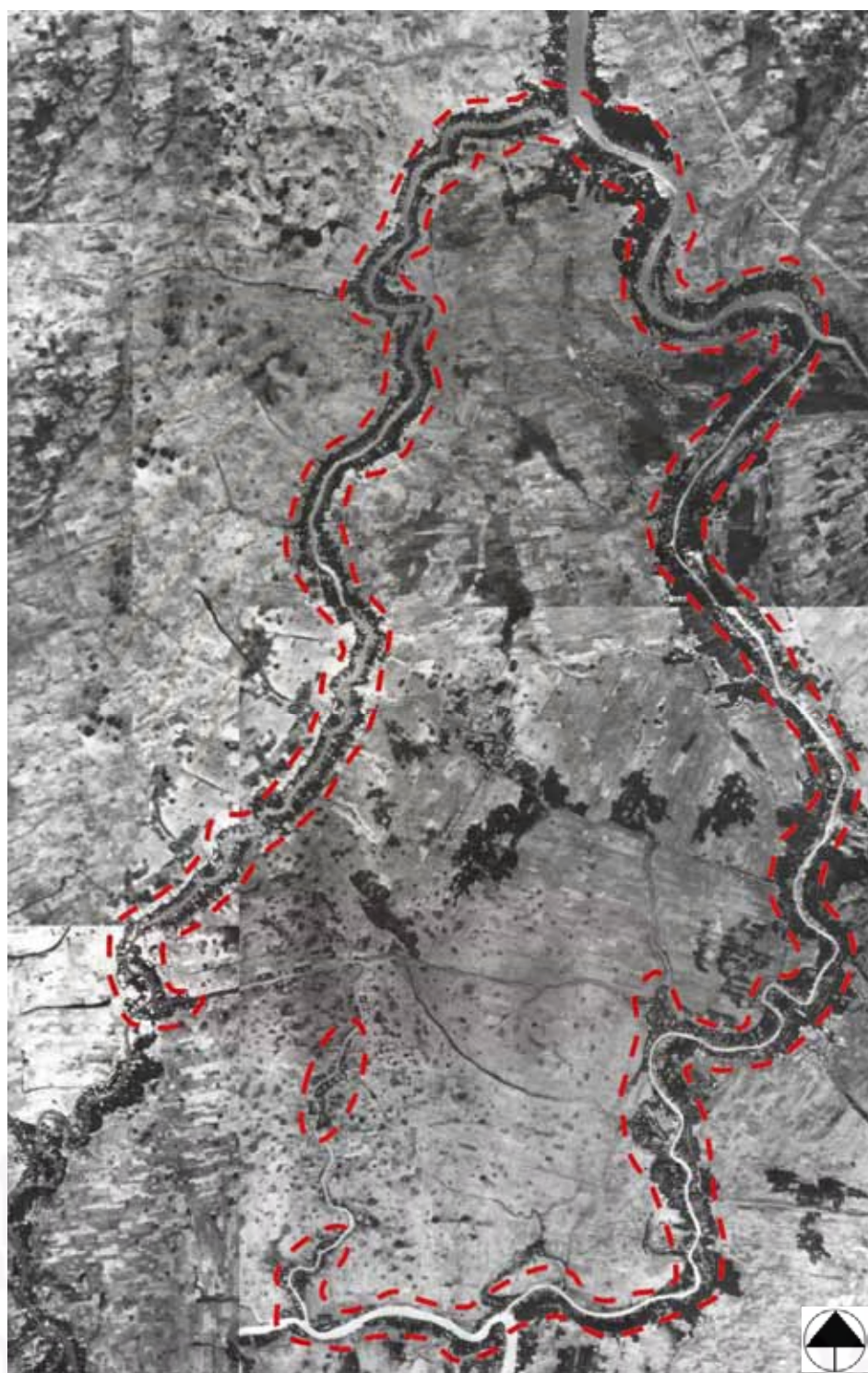
ที่มา: 1. กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2550

การศึกษารูปถ่ายทางอากาศของพื้นที่โครงการฯ ในปีพ.ศ. 2495 และปี พ.ศ. 2542 (ภาพที่ 3.8, 3.9 ตามลำดับ) และภาพถ่ายดาวเทียมในปี พ.ศ. 2552 (ภาพที่ 3.10) พบว่า พื้นที่โครงการมีลักษณะเป็นเกาะจากการที่มีแม่น้ำ และแนวลำคลองล้อมรอบ ถัดเข้ามาภายในแผ่นดินเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานและพื้นที่เกษตรกรรมตามลำดับ ดังนั้นลักษณะการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่โครงการเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวไปตามแนวลำน้ำ

การเปรียบเทียบภาพถ่ายทางอากาศทั้ง 3 ภาพจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่า มีความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้น โดยเพิ่มขึ้นจากบริเวณที่เป็นชุมชนอยู่อาศัยเดิม และยังคงลักษณะของรูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่มีการกระจุกตัวตามแนวลำน้ำอยู่ เช่นเดียวกับในอดีต ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลประชากรจากรายงานของโครงการฯ คือ มีอัตราการเปลี่ยนแปลงประชากรเพิ่มขึ้น

ภาพที่ 3.7 ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน: ลักษณะการตั้งถิ่นฐานบริเวณพื้นที่โครงการ ซึ่งเป็นรูปแบบหมู่บ้านที่มีการกระจุกตัวไปตามแนวลำน้ำ
ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

--- บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐาน

ภาพที่ 3.8 ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน:

ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

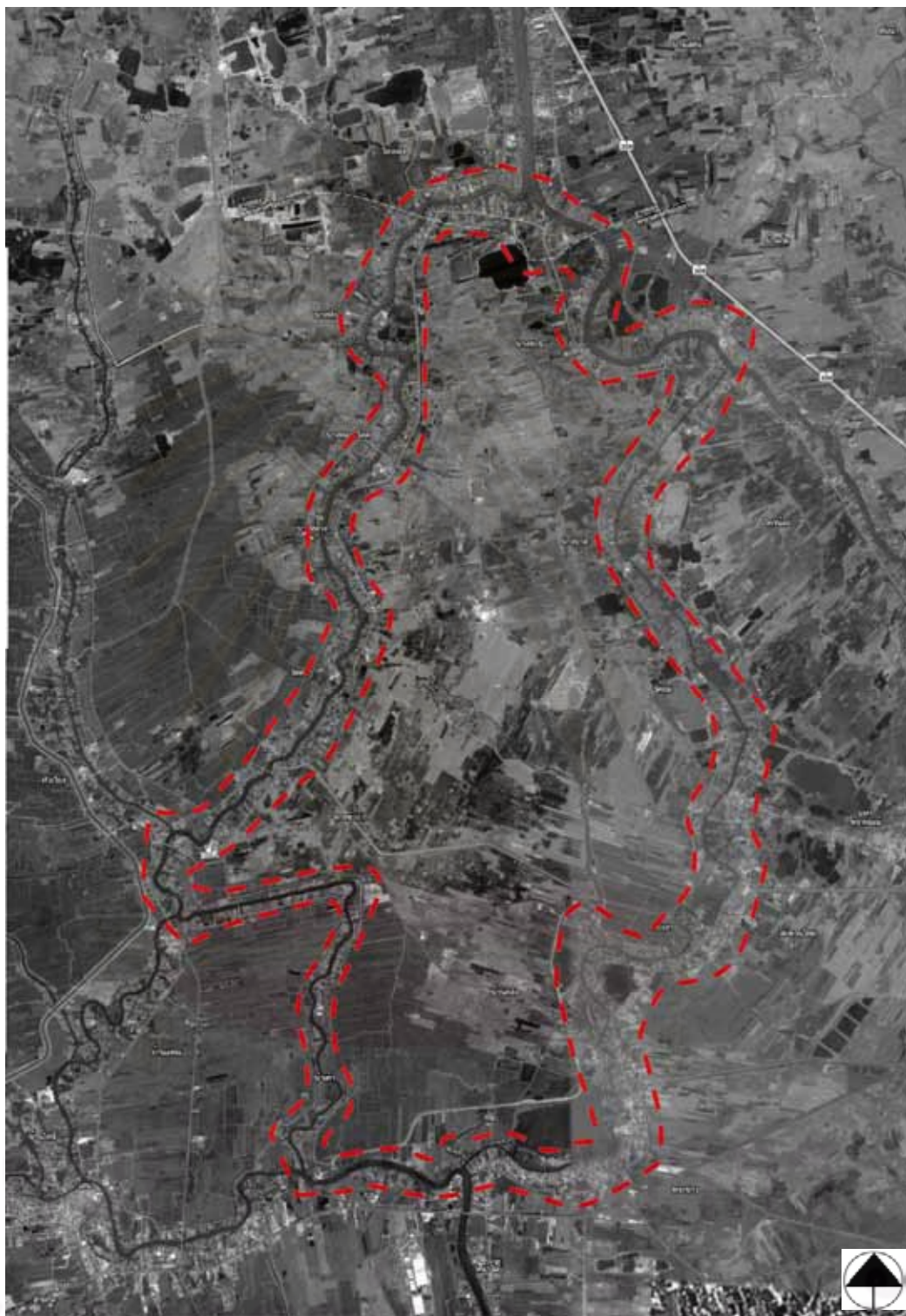

--- บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐาน

ภาพที่ 3.9 ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน:

ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2542

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

--- บริเวณที่มีการตั้งถิ่นฐาน

ภาพที่ 3.10 ลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน:

ภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552

ที่มา : เว็บไซต์ www.googlemap.com

3) สรุปการศึกษาลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่นของการตั้ง
ถิ่นฐาน

สามารถสรุปการศึกษาลักษณะการกระจายตัวและความ
หนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานเป็นตารางได้ดังนี้

3.8 ตารางแสดงสรุปการศึกษาลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม	แหล่งข้อมูล								สรุป
	วรรณกรรม		รายงาน โครงการฯ	กรม แผนที่ ทหาร	ภาพถ่ายทางอากาศ				
	สุดาธา สุจฉายา (2538)	อริศรี ปาณินท์ (2539)	ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล (2551)	แผนที่ทางภูมิศาสตร์ แผนที่ทางภูมิศาสตร์	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2475	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2542	ภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552		
ก)รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุกตัวและมีความหนาแน่นบริเวณแนวลำน้ำ	อดีต	/	x	x	x	/	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	x	/	x	x	/	/
ข)มีความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้น	อดีต	/	x	x	x	/	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	/	x	x	x	/	/
ค)มีประชากรช่วงปี พ.ศ. 2545-2549 ซึ่งโดยประมาณเฉลี่ยแล้วคงที่	อดีต	x	x	x	x	x	x	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	x	x	x	x	x	/
ง)มีการวางตัวของแหล่งตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับลักษณะทางด้านกายภาพในพื้นที่คือ แหล่งน้ำ	อดีต	/	x	x	x	/	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	x	/	x	x	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษาลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น
ของการตั้งถิ่นฐาน พบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ 2 วรรณกรรม นอกจากนี้
เป็นข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ แผนที่ทางภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศ และ
ภาพถ่ายดาวเทียม

ก) กล่าวถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานแบบกระจุกตัวและมีความ
หนาแน่นบริเวณแนวลำน้ำอยู่ 2 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาจากทั้งแผนที่ทางภูมิศาสตร์
ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495, 2542 รวมถึงภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552

ข) กล่าวถึงความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานที่เพิ่มขึ้นจากใน
อดีตอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาจากข้อมูลรายงานของโครงการแก้มลิงฯ จากภาพถ่าย
ทางอากาศและภาพถ่ายดาวเทียม

ค) กล่าวถึงจำนวนประชากรในช่วงปี พ.ศ. 2545-2549 ซึ่งโดยประมาณเฉลี่ยแล้วคงที่จากการศึกษาข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ

ง) กล่าวถึงการวางตัวของแหล่งตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับลักษณะทางด้านกายภาพในพื้นที่คือ แหล่งน้ำตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอยู่ 2 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาจากทั้งแผนที่ทางภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495, 2542 รวมถึงภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552

การรวบรวมข้อมูลทั้งหมดได้นำไปสู่ผลการศึกษาลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐานพบว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุกตัว และมีความหนาแน่นบริเวณแนวลำน้ำ ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้น แต่ยังคงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานในลักษณะเดิม และมีประชากรช่วงปี พ.ศ. 2545-2549 ซึ่งโดยประมาณเฉลี่ยแล้วคงที่ โดยปัจจุบันมีประชากรเฉลี่ยประมาณ 257 คนต่อตารางกิโลเมตร มีการวางตัวของแหล่งตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับลักษณะทางด้านกายภาพในพื้นที่คือ แหล่งน้ำ

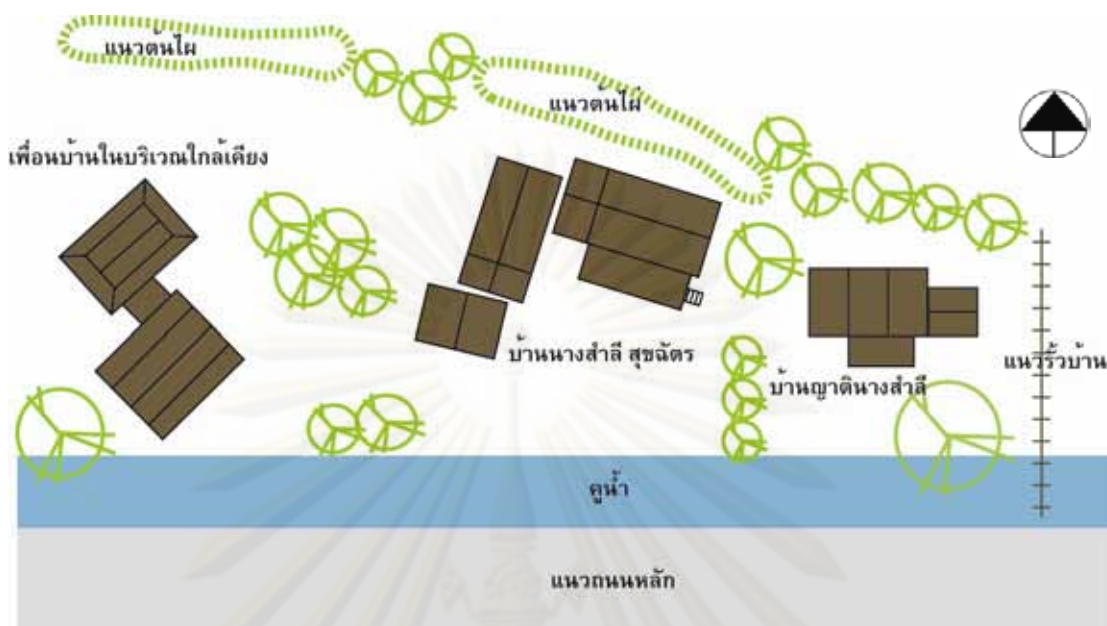
3.2.1.2 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน

1) แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานในอดีต

เอกวิทย์ ธิ กลาง พบว่า ลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานในอดีตของคนไทยในภาคกลาง นิยมสร้างเป็นกลุ่ม เนื่องจากเป็นหมู่เครือญาติกัน มีความใกล้ชิดสนิทสนมรวมถึงการทำกิจกรรมร่วมกัน และระหว่างเรือนของหมู่เครือญาติมีทางเดินติดต่อถึงกันได้สะดวก แสดงให้เห็นว่าสังคมไทยเป็นสังคมที่อยู่กันเป็นหมู่เครือญาติ ในพื้นที่บริเวณเดียวกัน แต่แยกอาศัยอยู่กันคนละหลัง ดังนั้นลักษณะผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานของคนไทยที่อยู่ริมน้ำคือ เป็นกลุ่มอาคารพักอาศัย ที่กระจายตัวอยู่บนที่ผืนเดียวกันตามริมน้ำ (เอกวิทย์ ธิ กลาง, 2540: 301)

2) แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน

อมฤต หมวดทอง (อมฤต หมวดทอง, 2548: 61) ได้กล่าวไว้ว่า “กลุ่มเรือนเครือญาติของนายทองสุข สามารถเดินไปมาถึงกันได้ โดยมีนอกชานและระเบียงบ้านแต่หลังเชื่อมโดยทางเดินไม้ยกสูงไปมาหาสู่กัน โดยแต่ละบ้านจะมีทำน้ำและท่าจอดเรือเป็นของตนเองเพื่อออกเรือไปตามคลอง ส่วนพื้นที่ใช้สอยในบ้านจะเป็นลักษณะโล่ง ไม่กั้นห้องเป็นเพียงวางตู้กันเพื่อความเป็นสัดส่วน และจะมีส่วนพื้นที่โล่งไว้รับแดดเพื่อตากปลา ตากเนื้อ และตากผ้า”

ภาพที่ 3.11 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน: ผังตำแหน่งเรือน แสดงการเกาะกลุ่มกันของบ้านพักอาศัย

อมฤต หมวดทอง พบว่า ลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานในปัจจุบันของชาวراجระเข้ อำเภอสมนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นการเกาะกลุ่มกันของอาคารซึ่งอาคารที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน จะมีการไปมาหาสู่ ติดต่อกัน โดยมีความสัมพันธ์ของเจ้าของเรือนคือ เป็นเครือญาติกัน (อมฤต หมวดทอง, 2548: 61) ซึ่งจากคำกล่าวของอมฤต หมวดทอง นี้มีความสอดคล้องกับที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง ได้กล่าวถึงลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานในอดีตและสอดคล้องกับข้อมูลจากการสังเกตการณ์ และสัมภาษณ์คนในพื้นที่โครงการฯ ว่า ส่วนใหญ่อาคารบ้านเรือนที่เกาะกลุ่มอยู่ในบริเวณเดียวกัน (ภาพที่ 3.11) มีการติดต่อไปมาหาสู่ ฟังพาอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งมีทั้งที่เป็นเครือญาติกัน และเป็นเพื่อนบ้านกัน (สำลี สุขฉัตร, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3) สรุปการศึกษาลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน

สามารถสรุปการศึกษาลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานเป็นตารางได้ดังนี้

3.9 ตารางแสดงสรุปการศึกษาลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม		แหล่งข้อมูล							สรุป
		วรรณกรรม		เก็บข้อมูลภาคสนาม		ภาพถ่ายทางอากาศ			
		เอกสาร ๓ (2540)	อมฤต นมวดพอง (2548)	สัมภาษณ์	สังเกตการณ์	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2475	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2542	ภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552	
ก) ลักษณะผังเป็นการเกาะกลุ่มตามแนวลำน้ำ	อดีต	/	x	x	x	/	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	x	/	x	x	/	/
ข) กลุ่มบ้านในบริเวณเดียวกันมักจะเป็นเครือญาติกัน	อดีต	/	x	/	x	x	x	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	x	x	x	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษาลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน พบว่ามีวรรณกรรมที่กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ 2 วรรณกรรม นอกจากนี้เป็นข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกตการณ์ และสัมภาษณ์ จากภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552

ก) กล่าวถึงลักษณะผังเป็นการเกาะกลุ่มตามแนวลำน้ำอยู่ 1 วรรณกรรม นอกจากนั้นเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสังเกตการณ์ และการศึกษาข้อมูลจากภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495, 2542 รวมถึงภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552

ข) กล่าวถึงกลุ่มบ้านในบริเวณเดียวกันมักจะเป็นเครือญาติกันอยู่ 2 วรรณกรรม นอกจากนั้นเป็นการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์

การศึกษาลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน พบว่าตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ลักษณะผังเป็นการเกาะกลุ่มตามแนวลำน้ำ (ภาพที่ 3.12) เมื่อดูจากแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานในระยะใกล้ พบว่า บ้านพักอาศัยที่อยู่ในละแวกเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกันจะมีการไปมาหาสู่และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน (ภาพที่ 3.13) และพบว่ากลุ่มบ้านในบริเวณเดียวกันมักจะเป็นเครือญาติกัน และปลูกบ้านอยู่บนที่ดินผืนเดียวกัน

ภาพที่ 3.12 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน: ลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานการเกาะกลุ่มตาม
แนวลำน้ำ ในพื้นที่โครงการ หมู่ที่ 7 ต.กบเจา อ.บางบาล

ที่มา : เว็บไซต์ www.pointasia.com

ภาพที่ 3.13 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน: บ้านพักอาศัยที่อยู่ในละแวกเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกันจะ
มีการไปมาหาสู่และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน หมู่ที่ 5 ต.สะพานไทย อ.บางบาล

3.2.1.3 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา

1) ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาของการตั้งถิ่นฐานในอดีต

เอกวิทย์ ณ ถลาง พบว่า ตั้งแต่ในอดีตมา คนภาคกลางเลือก
ชัยภูมิในการตั้งถิ่นฐานจากความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ เพื่อใช้ทั้งในการอุปโภคบริโภค รวมถึง
การสัญจร และการเพาะปลูก ซึ่งทั้งการตั้งถิ่นฐาน การสัญจร และการเพาะปลูกนี้มีความสัมพันธ์
สอดคล้องกัน เนื่องจากความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับระดับน้ำที่ขึ้น-ลง ตามฤดูกาลในแต่
ละปีของคนภาคกลางที่เป็นไปอย่างเหมาะสม จากภูมิปัญญาที่สั่งสมและสืบทอดต่อกันมาจากใน
อดีต ซึ่งจากคำกล่าวของเอกวิทย์ ณ ถลาง ในวรรณกรรมนี้ได้แสดงให้เห็นว่า แหล่งน้ำมี
ความสำคัญอย่างมากต่อการเริ่มตั้งถิ่นฐานของคนภาคกลาง ทั้งสำหรับการดำเนินชีวิตประจำวัน

และในการประกอบอาชีพ ที่ได้แก่การเพาะปลูก ซึ่งมีรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานที่มีความสัมพันธ์ไปถึงระบบไร่นาด้วย (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 17-21)

การศึกษาภาพถ่ายทางอากาศในปีพ.ศ.2495 และปี พ.ศ. 2542 (ภาพที่ 3.8, 3.9 ตามลำดับ) ที่แสดงให้เห็นว่าลักษณะรูปแบบของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาในอดีตของพื้นที่โครงการฯ เป็นการอยู่แยกจากกันระหว่างบ้านกับที่เพาะปลูก แต่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ซึ่งมีความเห็นสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกันกับที่เอกวิทย์ ณ ถลางได้กล่าวไว้เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของคนในภาคกลาง

2) ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาของการตั้งถิ่นฐานในปัจจุบัน

ข้อมูลผลการศึกษาด้านภาพถ่ายปัจจุบันของพื้นที่ศึกษาและพื้นที่โครงการจากร่างรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการฯ (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 2-62) นั้นได้กล่าวไว้ว่า “ลักษณะครัวเรือนส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยาย มีสมาชิกในแต่ละครัวเรือนประมาณ 4-6 คน และครัวเรือนขนาดเล็กที่มีสมาชิกในครัวเรือนไม่เกิน 3 คน สำหรับครัวเรือนขนาดใหญ่ ซึ่งมีสมาชิกในครัวเรือนมากกว่า 7 คน นั้นจะมีเป็นส่วนน้อย การตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่โครงการโดยส่วนใหญ่จะตั้งชุมชนอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา คลองบางบาล คลองบางหลวง (คลองโพงผาง) และคลองมโนรมย์ ซึ่งพื้นที่ชุมชนจะตั้งอยู่ในพื้นที่ระหว่างคันคลองชลประทานหรือคันกันน้ำพื้นที่ชลประทานกับแม่น้ำ/คลองดังกล่าว และการเจริญเติบโตของชุมชนนั้นจะเป็นการเจริญเติบโตไปตามแนวทางน้ำและคันคลองชลประทาน นอกจากนั้นยังมีชุมชนส่วนน้อยที่มีการตั้งชุมชนในบริเวณพื้นที่เกษตรกรรม ซึ่งมีทั้งลักษณะที่เกาะกลุ่มเป็นชุมชนขนาดเล็กและกระจัดกระจายอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของพื้นที่”

ข้อมูลจากรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการแก้มลิง อ.บางบาล แสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาอยู่แยกจากกันเป็นส่วนใหญ่ โดยรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานเป็นการเจริญเติบโตไปตามแนวทางน้ำ มีบ้างเป็นส่วนน้อยที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ท่ามกลางพื้นที่เกษตร และจากการศึกษาภาพถ่ายดาวเทียมพบว่า ส่วนใหญ่บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ท่ามกลางพื้นที่เกษตรนั้น สามารถเข้าถึงได้จากทางถนน จากการสัมภาษณ์คนในพื้นที่โครงการแก้มลิงฯ พบว่า ส่วนใหญ่บ้านเรือนที่ตั้งอยู่ท่ามกลางพื้นที่เกษตรนี้มักเป็นบ้านเรือนที่สร้างขึ้นภายหลังจากมีถนนตัดผ่านพื้นที่ตั้งของบ้านเรือนแล้ว (ลำลี สุขฉัตร, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม)

3) สรุปการศึกษาความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา

สามารถสรุปการศึกษาความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาเป็นตารางได้ดังต่อไปนี้

3.10 ตารางแสดงสรุปการศึกษาความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม		แหล่งข้อมูล						สรุป
		วรรณกรรม	รายงานโครงการ	เก็บข้อมูลภาคสนาม	ภาพถ่ายทางอากาศ			
		เดวิดพี. ณ. ดลาง (2540)	ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล (2551)	สัมภาษณ์	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2475	ภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2542	ภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552	
ก) แหล่งน้ำมีความสำคัญอย่างมากต่อการตั้งถิ่นฐานและระบบไร่นา	อดีต	/	x	x	/	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	x	x	x	/	/
ข) บ้านอยู่แยกจากกันกับที่เพาะปลูก	อดีต	/	x	/	/	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	x	x	/	/
ค) บ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก	อดีต	x	/	x	x	x	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	x	x	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษาความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาพบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ 1 วรรณกรรม นอกจากนี้เป็นข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ การเก็บข้อมูลภาคสนาม แผนที่ทางภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศ และภาพถ่ายดาวเทียม

ก) กล่าวถึงความสำคัญของแหล่งน้ำต่อการตั้งถิ่นฐานและระบบไร่นาอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาจากทั้งแผนที่ทางภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495, 2542 รวมถึงภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552

ข) กล่าวถึงลักษณะความสัมพันธ์ของบ้านที่อยู่แยกจากกันกับที่เพาะปลูกอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ การศึกษาจากทั้งแผนที่ทางภูมิศาสตร์ ภาพถ่ายทางอากาศปี พ.ศ. 2495, 2542 รวมถึงภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552

ค) จากการทบทวนวรรณกรรม ไม่พบวรรณกรรมใดกล่าวถึงลักษณะความสัมพันธ์ของบ้านที่อยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูกทั้งในอดีตและปัจจุบัน แต่ข้อมูลในส่วน

ปัจจุบันได้ทำการศึกษาจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และจากภาพถ่ายดาวเทียมปี พ.ศ. 2552

การศึกษาความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา พบว่า ในอดีตจนถึงปัจจุบันแหล่งน้ำมีความสำคัญอย่างมากต่อการตั้งถิ่นฐานตลอดจนความสัมพันธ์กับระบบไร่นา โดยมีความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาในบริเวณพื้นที่โครงการฯ อยู่ 2 รูปแบบ คือ ส่วนใหญ่บ้านอยู่แยกจากกันกับที่เพาะปลูก แต่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน (ภาพที่ 3.14) โดยอยู่ในช่วงระยะที่สามารถเดินเท้าถึง หรือบางบ้านก็มีไร่นาอยู่ติดกับบ้านที่ใช้พักอาศัย และมีบ้างเป็นส่วนน้อยมีตัวบ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก (ภาพที่ 3.15)

ภาพที่ 3.14 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาของการตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาในพื้นที่โครงการฯ ในรูปแบบตัวบ้านตั้งอยู่แยกจากกันกับที่เพาะปลูก หมู่ที่ 8 ต.น้ำเต้า อ.บางบาล

ที่มา : เว็บไซต์ www.pointasia.com

ภาพที่ 3.15 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาของการตั้งถิ่นฐาน: ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาในพื้นที่โครงการฯ ในรูปแบบตัวบ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก หมู่ที่ 5

ต.บ้านคั่ง อ.บางบาล

ที่มา : เว็บไซต์ www.pointasia.com

3.2.2 สถาปัตยกรรม

3.2.2.1 รูปทรงของสถาปัตยกรรม

1) รูปทรงของสถาปัตยกรรมในอดีต

นำพวัลย์ กิจวัชรกุล พบว่า รูปทรงของสถาปัตยกรรมในอดีตมี 4 ลักษณะคือ บ้านทรงไทยใต้ถุนสูง บ้านใต้ถุนสูงขนาดใหญ่ บ้านใต้ถุนสูงขนาดเล็ก และบ้านชั้นเดียว (นำพวัลย์ กิจวัชรกุล, 2528: 54)

การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง นอกจากนำพวัลย์ กิจวัชรกุล ที่กล่าวถึงรูปทรงของสถาปัตยกรรมในอดีต ยังพบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงสถาปัตยกรรมในอดีตอีกประเภทหนึ่ง คือ เรือนแพ จากคำกล่าวในวรรณกรรมโดยสุเมธ ชูมสาย ณ อยุธยา พบว่า ด้วยเหตุที่เรือนใต้ถุนสูงปรากฏอยู่ทุกหนแห่งในเมืองไทย จึงถือว่าเป็นเรือนไทย แต่ในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลาง มีเรือนอีกประเภทหนึ่งซึ่งเมื่อไม่นานมานี้เคยอยู่ปะปนกับเรือนใต้ถุนสูงและเคยมีจำนวนมาก ๆ กัน ที่กล่าวถึงนี้คือ เรือนแพ ซึ่งในสมัยนี้ยังพอหลงเหลืออยู่บ้างแต่ก็มีน้อยมาก และที่เหลืออยู่ต่างก็กำลังทยอยกันย้ายขึ้นบกโดยยกพื้นใส่เสาเข้าไป ถ้าพูดถึงรูปร่างทั่วไป เรือนแพตั้งแต่พื้นจรดหลังคาก็มีลักษณะเหมือนกับเรือนปลูกบนเสา จะแตกต่างกันก็ตรงที่สร้างบนแพไม้ไผ่หรือไผ่ และผูกเสาจอดอยู่ในแม่น้ำลำคลอง เรือนแพนี้ปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากในกรุง ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี

และสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ถึงจนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้ (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2539: 110) และภาพถ่ายโบราณบริเวณอำเภอเสนา (ภาพที่ 3.16) พบว่า ตรงกันคือ มีเรือนแพปรากฏอยู่ตามลำน้ำในอดีต

ภาพที่ 3.16 รูปทรงของสถาปัตยกรรม: ภาพถ่ายโบราณบริเวณอำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แสดงให้เห็นว่ามีเรือนแพปรากฏอยู่ตามลำน้ำในอดีต
ที่มา : สำลี สุขฉัตร

2) รูปทรงของสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ พบว่า รูปทรงของสถาปัตยกรรมมี 3 ลักษณะ คือ ก) เป็นเรือนยกใต้ถุนสูง เพราะพื้นที่ลุ่มเมื่อถึงหน้าน้ำ น้ำจะท่วมใต้ถุนเรือนในระดับสูง ส่วนในพื้นที่ดอนก็สามารถป้องกันสัตว์ร้ายหรือขโมยได้อีกทางหนึ่ง เพราะเรือนไทยนิยมที่จะชักกระไดขึ้นมาเก็บไว้บนเรือนได้ นอกจากนี้ใต้ถุนเรือนยังเป็นที่เก็บของเครื่องใช้ในการทำนา เป็นที่พักผ่อน โดยมีแคร่ไถนั่งจักสาน เลี้ยงเด็ก ทอผ้า ตำข้าว และเลี้ยงสัตว์ ข) มีชายคายื่นยาว ใช้ไม้เป็นวัสดุหรืออาจจะเสริมด้วยฟากไม้ไผ่ การทำหลังคาทรงสูงนอกจากจะเป็นลักษณะโดดเด่นแล้ว ยังถูกต้องตามหลักการถ่ายเทความร้อน ซึ่งช่วยบรรเทาความร้อนที่ถ่ายเทจากหลังคาทรงสูงมายังส่วนล่าง ทำให้อุณหภูมิภายในบ้านไม่ร้อนมากเท่ากับบ้านที่มีหลังคาทรงเตี้ย ค) มีชานกว้างชานคือส่วนพื้นที่ซึ่งลดชั้นกับพื้นเรือนปกติเล็กน้อย ส่วนมากจะเป็นชานโล่ง ชานเรือนจะเป็นพื้นที่เกือบครึ่งของพื้นที่เรือน อาจจะเป็นพื้นที่ซักล้าง รองน้ำฝน รับแขก นั่งเล่น บริเวณส่วนนี้หากมีการต่อเติมเรือนเพิ่มขึ้นก็จะใช้ชานเรือนนี้เป็นส่วนเชื่อม (วลัยลักษณ์ ทรงศิริ อ้างถึงใน เอกวิทย์ ณ กลาง, 2540: 300 - 301) ซึ่งจากคำกล่าวนี้ได้ตรงกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่พบในพื้นที่โครงการฯ ในปัจจุบัน

การศึกษารรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ยังพบอีกว่า เอกวิทย์ ณ กลาง (เอกวิทย์ ณ กลาง, 2540: 300) ได้กล่าวถึงลักษณะของหลังคาไว้ว่า “เมื่อต้องการขยายเรือนให้มี

หลายห้อง เพื่อดูกลานจะได้อยู่กันจำนวนมากขึ้นก็จะต่อขยายคาในระดับเดียวกันเพื่อให้หลังคาปกคลุมได้กว้าง จนบางครั้งเกิดความไม่เป็นระเบียบด้านรูปแบบ เพราะมีการต่อเติมกันหลายครั้งหลายคราว” ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ลักษณะของหลังคาเดิมนั้นส่วนใหญ่มักจะเป็นหลังคาที่มีความชันมากกว่าหลังคาที่ถูกต่อเติมขึ้นในภายหลัง จากข้อจำกัดเรื่องโครงสร้างทำให้หลังคาที่ต่อเติมขึ้นใหม่ต้องมีระดับที่ต่ำกว่าหลังคาเดิม รวมทั้งความชันที่น้อยกว่าหลังคาเดิมด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่โครงการฯ (สมาน ธารีสิทธิ์, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552)

การสำรวจภาคสนาม พบว่า รูปทรงของสถาปัตยกรรมในปัจจุบันสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่

ก) บ้านยกใต้ถุนสูง ซึ่งลักษณะบ้านยกใต้ถุนสูงนี้มีลักษณะที่แตกต่างกันอยู่ 2 รูปแบบ คือ มีการกั้นฝาบริเวณใต้ถุนเป็นบางส่วน (ภาพที่ 3.17 ภาพซ้าย) เพื่อใช้พื้นที่ในการเก็บอุปกรณ์ข้าวของต่าง ๆ และใต้ถุนแบบเปิดโล่งทั้งหมดไม่มีการกั้นฝา (ภาพที่ 3.17 ภาพขวา) โดยมากใช้พื้นที่บริเวณใต้ถุนบ้านเพื่อการพักผ่อน เช่น การผูกเปล หรือการตั้งแคร่ไว้สำหรับนั่งเล่น เป็นต้น โดยทั้ง 2 รูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่มีมาตั้งแต่ในอดีต

ข) บ้านปลูกบนที่ดินถมสูง (ภาพที่ 3.18) ซึ่งลักษณะบ้านปลูกบนดินนี้ เป็นลักษณะบ้านที่เกิดขึ้นในภายหลัง

ลักษณะหลังคา (ภาพที่ 3.19) พบว่า มี 2 ลักษณะคือ

ก) หลังคาทรงจั่วมีความชันไม่มากนัก คือความชันน้อยกว่า 15 องศา ซึ่งเป็นบ้านที่สร้างมาเป็นเวลานานแล้ว และส่วนใหญ่มีลักษณะยกใต้ถุนสูง

ข) หลังคาทรงจั่วที่มีความชันมากกว่า 15 องศา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นหลังคาทรงไทย หรือถ้าเป็นบ้านที่ปลูกขึ้นในช่วงหลังจะมีลักษณะเป็นหลังคาของบ้านทรงสมัยใหม่ที่ปลูกบนที่ดินถมสูง

ข้อมูลในรายงานโครงการแก้มลิงฯ พบว่า ส่วนใหญ่บ้านในพื้นที่โครงการฯ เป็นบ้านยกใต้ถุนสูง และมีระดับบ้านต่ำกว่าระดับถนน ซึ่งใช้การยกใต้ถุนสูงนี้เพื่อหนีน้ำท่วม ส่วนบ้านปลูกบนที่ดินถมสูงมีอยู่เป็นจำนวนน้อย ซึ่งการถมดินสูงนี้เพื่อเป็นการหนีน้ำท่วมเช่นเดียวกับรูปแบบของบ้านยกใต้ถุนสูงเพียงแต่เปลี่ยนวิธีการ และจากการสัมภาษณ์ พบว่า ลักษณะบ้านยกใต้ถุนสูงนั้นเป็นบ้านที่ปลูกสร้างอยู่แต่เดิม ส่วนบ้านปลูกบนที่ดินถมสูงนั้นเป็นรูปแบบบ้านที่เกิดขึ้นในภายหลัง (สมาน ธารีสิทธิ์, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552)

ภาพที่ 3.17 รูปทรงของสถาปัตยกรรม: (ภาพซ้าย) บ้านยกใต้ถุนสูงมีการกันฝาบริเวณใต้ถุนเป็นบางส่วน (ภาพขวา) ใต้ถุนแบบเปิดโล่งทั้งหมดไม่มีการกันฝา เป็นรูปแบบที่มีมาตั้งแต่ในอดีต หมู่ที่ 5 ต.สะพานไทย อ.บางบาล

ภาพที่ 3.18 รูปทรงของสถาปัตยกรรม: บ้านปลูกบนที่ดินถมสูง เป็นรูปแบบที่เพิ่มเข้ามาในภายหลัง หมู่ที่ 6 ต.วัดตะกุก อ.บางบาล

ภาพที่ 3.19 รูปทรงของสถาปัตยกรรม: ลักษณะทรงหลังคาได้แก่ ทรงไทย จั่วสูง จั่วเตี้ย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความต่อเนื่องกันของรูปทรงหลังคา หมู่ที่ 5 ต.บ้านคั่ง อ.บางบาล

3) สรุปการศึกษารูปทรงของสถาปัตยกรรม

สามารถสรุปการศึกษารูปทรงของสถาปัตยกรรมเป็นตารางได้

ดังนี้

3.11 ตารางแสดงสรุปการศึกษารูปทรงของสถาปัตยกรรม

สรุปประเด็นศึกษามิติทัศนวัฒนธรรม	แหล่งข้อมูล								สรุป
	วรรณกรรม				รายงาน โครงการฯ	เก็บข้อมูล ภาคสนาม			
	นำพวิชัย กิจรักษ์กุล (2528)	สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา (2539)	เดวิดพี ฌ ดลาง (2540)	วลัยลักษณ์ ทรงศิริ อ้างถึง ใน เอกวิทย์ ณ ดลาง (2540)		ชูเกียรติ ทวีชัยไพศาล (2551)	สัมภาษณ์	สังเกตการณ์	
ก) บ้านยกใต้ถุนสูง	อดีต	/	/	/	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	x	/	/	/	/	/
ข) บ้านปลูกบนที่ดินถมสูง	อดีต	x	x	x	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	x	x	/	/	/	/
ค) หลังคาทรงจั่วมีความชันน้อยกว่า 15 องศา	อดีต	x	x	x	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	/	x	x	/	/	/
ง) หลังคาทรงจั่วมีความชันมากกว่า 15 องศา และ หลังคาทรงไทย	อดีต	x	x	x	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	/	x	x	/	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษารูปทรงของสถาปัตยกรรม พบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ 4 วรรณกรรม นอกจากนี้เป็นข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ก) กล่าวถึงบ้านยกใต้ถุนสูงทั้งในอดีตและปัจจุบันอยู่ในทุก ๆ วรรณกรรม และเป็นการศึกษาจากข้อมูลรายงานของโครงการแก้มลิงฯ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์

ข) จากการทบทวนวรรณกรรม ไม่พบวรรณกรรมใดกล่าวถึงบ้านปลูกบนที่ดินถมสูง แต่ข้อมูลในส่วนปัจจุบันได้ทำการศึกษาจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ค) กล่าวถึงหลังคาทรงจั่วมีความชันน้อยกว่า 15 องศา อยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ สังเกตการณ์

ง) กล่าวถึงหลังคาทรงจั่วมีความชันมากกว่า 15 องศา อยู่ 1 วรรณกรรม นอกจากนั้นเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

การศึกษารูปทรงของสถาปัตยกรรมในพื้นที่โครงการฯ ปัจจุบันพบว่า สามารถแบ่งลักษณะรูปทรงทางสถาปัตยกรรมออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่ บ้านยกใต้ถุนสูง (เป็นรูปทรงที่มีอยู่เดิมตั้งแต่อดีต) และบ้านปลูกบนที่ดินถมสูง (เป็นรูปทรงที่เพิ่มเข้ามาในภายหลัง) โดยทั้งสองรูปแบบนี้มีจุดประสงค์เดียวกันคือ การป้องกันน้ำท่วม

หลังคา สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ หลังคาทรงจั่ว มีความชันน้อยกว่า 15 องศา (เป็นรูปทรงที่เกิดจากการต่อเติมในภายหลัง) ซึ่งเป็นบ้านที่สร้างมาเป็นเวลานานแล้ว และมีลักษณะยกใต้ถุนสูงเป็นส่วนใหญ่ และหลังคาทรงจั่วที่มีความชันมากกว่า 15 องศา (เป็นรูปทรงหลังคาที่มีมาตั้งแต่เริ่มสร้างเรือน) ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นหลังคาทรงไทย นอกจากหลังคาทรงไทยที่มีอยู่แต่เดิมในพื้นที่แล้วนั้น พบอาคารที่สร้างใหม่แต่ยังคงใช้รูปแบบของหลังคาทรงไทยอยู่ในพื้นที่โครงการฯ โดยทั้งนี้รูปทรงของอาคารก็ยังคงเป็นรูปแบบของบ้านยกใต้ถุนสูงเช่นเดียวกับในอดีตเช่นกัน

3.2.2.2 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง

1) วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมในอดีต

เอกวิทย์ ฌ กลาง พบว่า การสร้างบ้านเรือนไทยในระยะแรกเริ่มมีเรือนอยู่ 2 ประเภท คือ เรือนเครื่องผูก ซึ่งใช้ไม้ไผ่ในการทำฝาเรือน และมุงหลังคาด้วยแฝก กับ เรือนเครื่องสับ ซึ่งใช้ไม้จริงในการทำฝาเรือน และมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา และต่อมาในภายหลังชาวบ้านนิยมการปลูกเรือนด้วยไม้จริง แต่เปลี่ยนวัสดุหลังคาจากกระเบื้องดินเผาเป็นหลังคาสังกะสีแทน เนื่องจากมีราคาถูกกว่าการมุงหลังคาด้วยกระเบื้องดินเผา ซึ่งในความเห็นของผู้เขียนจากในวรรณกรรมนี้กล่าวไว้ว่า การใช้สังกะสีเป็นวัสดุหลังคาแทนกระเบื้องดินเผาทำให้สิ่งที่เป็นแบบสวยงามของเรือนไทยเดิมนั้นด้อยลง (เอกวิทย์ ฌ กลาง, 2540: 299 - 300) ซึ่งจากคำกล่าวในวรรณกรรมดังกล่าวได้ไปสอดคล้องกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่ในพื้นที่โครงการแก้มลิงฯ กล่าวคือ เดิมมีเรือนอยู่ 2 ประเภทได้แก่ เรือนเครื่องผูก และเรือนเครื่องสับ ในเวลาต่อมา เรือนเครื่องสับได้เปลี่ยนวัสดุหลังคาจากการใช้กระเบื้องดินเผาเป็นการใช้สังกะสีแทน เนื่องจากราคาที่ถูกลง และทำให้ปัญหาเรื่องการรั่วซึมของหลังคาน้อยลงอีกด้วย (สุจิตรา คงมงคล, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552)

2) วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน

ข้อมูลการสัมภาษณ์ด้วยแบบสอบถามจากรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการแก้มลิง อ.บางบาล พบว่า ชนิดของอาคารบ้านพักอาศัยในปัจจุบันร้อยละ 63.68 เป็นบ้านไม้, ร้อยละ 33.76 เป็นบ้านครึ่งตึกครึ่งไม้หรือบ้านก่ออิฐฉาบปูน, และร้อยละ 0.43 เป็นตึกแถว (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: ค-11) ซึ่งสอดคล้องกับผลจากการสัมภาษณ์ที่พบว่า วัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างตัวอาคารพักอาศัยในปัจจุบันของพื้นที่โครงการฯ ได้แก่ การใช้ไม้จริง (ภาพที่ 3.20) การใช้ไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูน (ภาพที่ 3.21) และการก่ออิฐฉาบปูน (ภาพที่ 3.22) ซึ่งส่วนใหญ่บ้านที่ใช้ไม้จริงมักจะเป็นบ้านเก่าที่สร้างมาเป็นเวลานานแล้ว เก่ารองลงมาเป็นบ้านที่ใช้ไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูน และบ้านที่ใหม่ที่สุดเป็นบ้านที่ใช้การก่ออิฐฉาบปูนทั้งหลัง (สุจิตรา คงมงคล, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552)

ภาพที่ 3.20 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: การใช้ไม้จริงเป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างตัวอาคารพักอาศัย

ภาพที่ 3.21 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: การใช้ทั้งไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูนเป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างตัวอาคารพักอาศัย

ภาพที่ 3.22 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: การใช้การก่ออิฐฉาบปูนเป็นวัสดุหลักที่ใช้ในการก่อสร้างตัวอาคารพักอาศัย

นอกจากนี้ยังพบว่า บางส่วนของอาคารซึ่งไม่ได้ใช้งานในการอยู่อาศัยมักใช้สังกะสี เป็นวัสดุในการกั้นฝาผนัง (ภาพที่ 3.23) เช่น ใช้เป็นโรงเก็บอุปกรณ์ทำนา หรือ คอกสัตว์ เป็นต้น จากการสังเกตการณ์ภาคสนามพบว่า วัสดุที่ใช้มุงหลังคาอาคารพักอาศัยในพื้นที่โครงการฯ (ภาพที่ 3.24) ได้แก่ สังกะสีและกระเบื้องลอน ซึ่งจากคำกล่าวโดย เอกวิทย์ ณ ถลาง ที่กล่าวถึงวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมในอดีต พบว่ากระเบื้องลอนเป็นวัสดุมุงหลังคาที่เพิ่มมาในระยะหลังจากสังกะสี

ภาพที่ 3.23 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: ส่วนเก็บของใช้สังกะสีเป็นวัสดุในการกั้นฝาผนัง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.24 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม: วัสดุที่ใช้มุงหลังคาในพื้นที่โครงการฯ ได้แก่
สังกะสี และกระเบื้องลอน

3) สรุปการศึกษาวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม

สามารถสรุปการศึกษาวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม
เป็นตารางได้ดังนี้

3.12 ตารางแสดงสรุปการศึกษาวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรม

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม		แหล่งข้อมูล				สรุป
		วรรณกรรม	รายงานโครงการฯ	เก็บข้อมูลภาคสนาม		
		เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540)	ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล (2551)	สัมภาษณ์	สังเกตการณ์	
ก) การใช้ทั้งไม้เป็นวัสดุในการก่อสร้างตัวอาคาร	อดีต	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/
ข) การใช้ทั้งไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูนเป็นวัสดุในการก่อสร้างตัวอาคาร	อดีต	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/
ค) การใช้การก่ออิฐฉาบปูนเป็นวัสดุในการก่อสร้างตัวอาคาร	อดีต	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/
ง) มีส่วนเก็บของซึ่งมักจะใช้สังกะสีเป็นวัสดุในการกันฝน	อดีต	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	/	/	/
จ) การใช้สังกะสีเป็นวัสดุในการมุงหลังคา	อดีต	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	/	x	/	/	/
ฉ) การใช้กระเบื้องลอนเป็นวัสดุในการมุงหลังคา	อดีต	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	/	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

จากตารางสรุปการศึกษาวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมพบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ 1 วรรณกรรม นอกจากนี้เป็นข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ก) กล่าวถึงการใช้ทั้งไม้เป็นวัสดุในการก่อสร้างตัวอาคารอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์

ข) จากการทบทวนวรรณกรรม ไม่พบวรรณกรรมใดกล่าวถึงการ ใช้ทั้งไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูนเป็นวัสดุในการก่อสร้างตัวอาคาร แต่ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ค) จากการทบทวนวรรณกรรม ไม่พบวรรณกรรมใดกล่าวถึงการ ใช้การก่ออิฐฉาบปูนเป็นวัสดุในการก่อสร้างตัวอาคารแต่ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ง) จากการทบทวนวรรณกรรม ไม่พบวรรณกรรมใดกล่าวถึงส่วน เก็บของซึ่งมักจะใช้สังกะสีเป็นวัสดุในการกั้นฝาผนัง แต่ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

จ) กล่าวถึงการใช้สังกะสีเป็นวัสดุในการมุงหลังคาอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ฉ) จากการทบทวนวรรณกรรม ไม่พบวรรณกรรมใดกล่าวถึงการ ใช้กระเบื้องลอนเป็นวัสดุในการมุงหลังคา แต่ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

การศึกษาพบว่า วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมในพื้นที่โครงการฯ ส่วนตัวอาคารในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ การใช้ไม้จริง การใช้ไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูน และการก่ออิฐฉาบปูน โดยวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคาร สามารถบอกถึงความเก่าใหม่ของอาคารได้อีกประการหนึ่งด้วย คือ บ้านที่ใช้ไม้จริงในการก่อสร้างอาคารทั้งหลังเป็นบ้านที่สร้างขึ้นมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแล้ว โดยมีได้มีการต่อเติมฝาผนังเพิ่ม แต่ถ้ามีการใช้ไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูนมักจะเป็นอาคารที่มีการต่อเติม หรือเป็นบ้านที่สร้างขึ้นในช่วง

หลังจากบ้านที่ใช้ไม่จริงในการก่อสร้างทั้งหลัง และบ้านรุ่นหลังที่สุดจึงเป็นบ้านที่ใช้การก่ออิฐฉาบปูนทั้งหลัง

นอกจากนี้มีส่วนในพื้นที่โครงการฯ ที่ใช้สังกะสีเป็นวัสดุในการก่อสร้างตัวอาคาร ซึ่งไม่ได้ใช้ในการอยู่อาศัยโดยมากจะใช้อาคารในลักษณะนี้เป็นโรงเก็บอุปกรณ์ในการทำนา และคอกสัตว์ ส่วนวัสดุผนังหลังคาที่ใช้ในพื้นที่โครงการฯ ได้แก่ สังกะสี และกระเบื้องลอน แต่ไม่พบการใช้แฝก และกระเบื้องดินเผาเป็นวัสดุผนังหลังคาเช่นในอดีต

3.2.2.3 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย

1) การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัยในอดีต

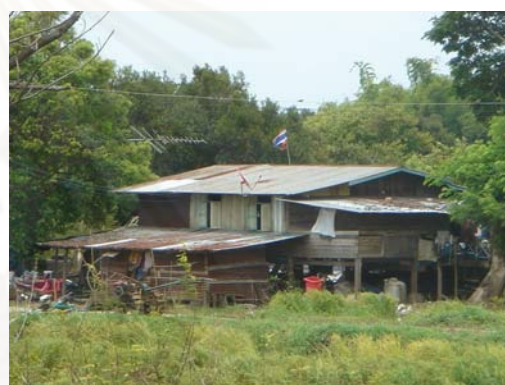
อรศิริ ปาณินท์ พบว่า เรือนพื้นบ้านในภาคกลางส่วนใหญ่ นอกจากตัวบ้านพักอาศัยที่เป็นอาคารที่มีการใช้งานเป็นหลักแล้ว ในบริเวณอาณาเขตของบ้านยังประกอบไปด้วยอาคารต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นต่อชีวิตประจำวัน ได้แก่ ยุ้งข้าว โรงเลี้ยงสัตว์ และโรงเก็บของ และถ้าบ้านอยู่แถบชานน้ำมักจะมีทำนน้ำเพื่อผูกเรือไว้ประจำบ้านอีกด้วย (อรศิริ ปาณินท์, 2539: 118)

2) การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัยในปัจจุบัน

อมฤต หมวดทอง (อมฤต หมวดทอง, 2548: 109) ได้กล่าวไว้ว่า “กลุ่มเคยทำนาปีจะมีองค์ประกอบพื้นฐานได้แก่ เรือนพักอาศัยหลัก นอกชาน โรงควาย ยุ้งเก็บข้าว ลานนวดข้าว และต่อมาเปลี่ยนแปลงมาทำนาปรัง โดยการใช้เทคโนโลยีการเกษตรรูปแบบใหม่ที่ใช้รถไถนาแทนแรงงานควาย และใช้รถเกี่ยวข้าวแทนการเกี่ยวมือ แล้วถูกส่งขายต่อไปอบข้าวที่โรงสีโดยไม่ต้องตากข้าวและนวดข้าวดังเช่นเดิม ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตกับการอยู่อาศัย โดยชาวบ้านได้เห็นว่าเมื่อเรือนไม่ได้มีส่วนร่วมหลักในการทำนาดังเดิม และเห็นว่าปัจจุบันเป็นเพียงเรือนพักอาศัยโดยหลัก โดยแบ่งแยกระหว่างนากับเรือนอย่างชัดเจน การเปลี่ยนแปลงนี้เริ่มผลักดันให้ชาวบ้านเริ่มเลือกสรรปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยต่าง ๆ โดยเริ่มจากทำการต่อเติมหลังคาคลุมนอกชาน และปรับเปลี่ยนโรงควายเป็นโรงเก็บของ และยุ้งข้าวถูกปรับเป็นห้องนอน ลานนวดข้าวถูกปรับเป็นสวนถมดินหรือไม้ก็ถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นลานโล่ง”

จากการสำรวจภาคสนาม พบว่า การใช้งานของสถาปัตยกรรมในปัจจุบันสอดคล้องกับคำกล่าวของอมฤต หมวดทอง ในกลุ่มของเจ้าของบ้านที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักของครอบครัว (ภาพที่ 3.25) ซึ่งเป็นอาชีพหลักส่วนใหญ่ของคนในพื้นที่โครงการฯ นอกเหนือจากอาชีพทำนาแล้ว บ้านที่ประกอบอาชีพอื่น ๆ เป็นอาชีพหลักของครอบครัว ได้แก่ เลี้ยงสัตว์ และเผาอิฐในแต่ละบ้าน จึงมีอาคารบ้านพักอาศัยเป็นอาคารที่มีการใช้งานเป็นอาคาร

หลัก และมีอาคารที่มีการใช้งานอื่นๆ ประกอบกัน ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป คือ ในบ้านที่ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลักของครอบครัวพบว่า มีคอกสัตว์อยู่ในบริเวณเดียวกับบ้านพักอาศัย (ภาพที่ 3.26) และในบ้านที่ประกอบอาชีพเผาอิฐเป็นอาชีพหลักของครอบครัวพบว่า มีโรงเผาอิฐ และลานตากอิฐอยู่ในบริเวณเดียวกับบ้านพักอาศัยเช่นเดียวกัน (ภาพที่ 3.27) และจากการสัมภาษณ์ พบว่า การใช้งานอาคารต่าง ๆ ในลักษณะนี้มีมาตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งถึงปัจจุบัน โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม (พล ไลภาพ, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552)

ภาพที่ 3.25 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย: บ้านที่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลักของครอบครัว หมู่ที่ 1 ต.น้ำเต้า อ.บางบาล

ภาพที่ 3.26 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย: บ้านที่ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพหลักของครอบครัว หมู่ที่ 8 ต.น้ำเต้า อ.บางบาล

ภาพที่ 3.27 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย: บ้านที่ประกอบอาชีพเผาอิฐเป็นอาชีพหลักของครอบครัว หมู่ที่ 1 ต.บางหัก อ.บางบาล

3) สรุปการศึกษาการใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย

สามารถสรุปการศึกษาการใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัยเป็นตารางได้ดังนี้

3.13 ตารางแสดงสรุปการศึกษาการใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม	แหล่งข้อมูล				สรุป	
	วรรณกรรม		เก็บข้อมูลภาคสนาม			
	อริศรี ปาณินท์ (2539)	อมฤต นมเขตทอง (2548)	สัมภาษณ์	สังเกตการณ์		
ก) มีบ้านพักอาศัยเป็นอาคารเพื่อการใช้งานเป็นหลัก	อดีต	/	/	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/
ข) มีอาคารเพื่อการใช้งานประเภทอื่น ๆ ประกอบกับบ้านพักอาศัยซึ่งแล้วแต่อาชีพของแต่ละครัวเรือน	อดีต	/	/	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษาการใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย พบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ 2 วรรณกรรม นอกจากนี้เป็นข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ก) กล่าวถึงการใช้งานสถาปัตยกรรมประเภทบ้านพักอาศัยเป็นอาคารเพื่อการใช้งานเป็นหลักอยู่ในทุกวรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์

ข) กล่าวถึงอาคารเพื่อการใช้งานประเภทอื่น ๆ ประกอบกับ บ้านพักอาศัยซึ่งแล้วแต่อาชีพของแต่ละครัวเรือนอยู่ในทุกวรรณกรรม นอกจากนั้นเป็นการศึกษา ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์

การศึกษาการใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย พบว่า ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน การใช้งานพื้นที่รอบบริเวณบ้านพักอาศัยเพื่อประกอบอาชีพมี 3 ประเภท ขึ้นอยู่กับอาชีพของแต่ละครัวเรือน ได้แก่ การทำนา การเผาอิฐ และการเลี้ยงสัตว์ โดยใน บริเวณเดียวกับบ้านพักอาศัยมักพบว่ามีอาคารอื่น ๆ อยู่ประกอบกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นต่อ การประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือน ได้แก่ โรงเก็บอุปกรณ์ทำนา ยุ้งข้าว โรงเผาอิฐ คอกสัตว์ และ ทำน้ำ

3.2.2.4 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน (Landscape)

1) ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้านในอดีต

ไชแสง ศุขะวัฒนะ พบว่า สวนไทยในอดีตนิยมปลูกไม้ผลขนาด กลาง และขนาดย่อมตามลานบ้าน และนอกจากให้ผลแล้วยังให้ร่มเงา ดังนั้นตามโคนต้นไม้บางต้น จึงมักมีแคร่ไว้เพื่อเป็นที่นั่งพักผ่อนอีกด้วย ในบริเวณใกล้กับเรือนพักอาศัย และริมทางเดินมีการ ปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้เพื่อความสวยงาม ส่วนริมคลองที่ติดกับตลิ่งบ้าน มักจะปลูกผักบุ้งผัก กระเจ็ดกันโดยมากจะทำเป็นแพผักบุ้งหรือแพผักกระเจ็ด ด้วยการนำเอาไม้ไผ่ 2 ลำมาปักเป็นหลัก ไว้ แล้วทอดไม้ไผ่ล้อม 3 ด้าน และพื้นที่ดินหลังบ้านใกล้เรือนครัว มักจะทำเป็นสวนครัวปลูกพืชผัก ที่ใช้ในการปรุงอาหาร และถ้าเจ้าของบ้านมีกำลังคนพอ มักจะทำเป็นสวนปลูกไม้เศรษฐกิจ เช่น กล้าย อ้อย มะม่วง เป็นต้น (ไชแสง ศุขะวัฒนะ, 2539: 149-151)

อรศิริ ปาณินท์ ได้กล่าวถึงภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน ของอำเภอ บางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จากการศึกษาวรรณกรรมโดย อรศิริ ปาณินท์ พบว่า ลักษณะ ของบริเวณบ้าน และได้ดูเรือนที่ไม่ได้รับการดูแลมากนักจะแสดงให้เห็นว่า บริเวณนั้นเป็นบริเวณ ที่จะมีน้ำท่วมในหน้าน้ำเป็นประจำทุกปี ซึ่งในวรรณกรรมนี้ได้กล่าวถึงอำเภอบางบาลว่า ก็เป็น เช่นเดียวกัน และเนื่องจากน้ำท่วมนี้ทำให้มักจะพบสวนไม้ดอกไม้ประดับเป็นแบบไม้กระถางอยู่บน ชานบ้านแทนการปลูกลงดิน (อรศิริ ปาณินท์, 2539: 111)

2) ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้านในปัจจุบัน

อมฤต หมวดทอง พบว่า จากการเปลี่ยนแปลงวิธีการทำนา ทำให้ มีการปรับภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้านเพื่อให้สอดคล้องเหมาะสมกับการใช้งาน โดยใช้การถมดิน เพื่อให้ระดับพื้นดินในบริเวณบ้านจากโรงเก็บอุปกรณ์นาปรังไปถึงทางเข้าออกบ้านสูงในระดับ

เดียวกับถนนหลัก และจากผลของการถมดินนี้ทำให้สามารถปลูกผักสวนครัว และไม้ดอกไม้ประดับลงดินได้ แต่ในขณะเดียวกันบริเวณใต้ถุนบ้านก็ยังคงใช้วิธีการแขวนเก็บอุปกรณ์ต่าง ๆ เพื่อการหนีน้ำในช่วงน้ำหลาก (อมฤต หมวดทอง, 2548: 90) เช่นเดียวกับที่อรศิริ ปาณินที่ได้กล่าวไว้ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้านในอดีต

การสังเกตการณ์ภาคสนาม พบว่า มีการปลูกไม้ขนาดกลางไว้ตามลานบ้านเพื่อให้ร่มเงาและเพื่อการนั่งพักผ่อน (ภาพที่ 3.28) มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้เพื่อความสวยงาม (ภาพที่ 3.29) โดยมีทั้งการปลูกทั้งบนดิน และปลูกในกระถาง มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ (ภาพที่ 3.30) เช่น กลั้ว ย มะม่วง เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมของชาวอีสาน แต่ไม่พบแพผักบริเวณริมตลิ่ง จากการสัมภาษณ์ พบว่า ชาวบ้านในพื้นที่โครงการฯ ไม่นิยมปลูกแพผักตามริมตลิ่ง แต่ใช้การเก็บผักน้ำที่ขึ้นอยู่ริมตลิ่งตามธรรมชาติมากกว่าการปลูกเอง มีการปลูกพืชผักสวนครัวบ้างเพียงเล็กน้อย ซึ่งในปัจจุบันเกือบทุกวันตอนช่วงเย็นจะมีตลาดนัด ตามบริเวณสี่แยกหลักภายในพื้นที่โครงการฯ ทำให้สามารถซื้อหาพืชผักเพื่อใช้ในการประกอบอาหารได้โดยสะดวก ดังนั้นจึงไม่นิยมปลูกผักสวนครัวมากเช่นในอดีต ส่วนการปลูกไม้ดอกไม้ประดับลงดินนั้นในอดีตไม่เป็นที่นิยมเช่นในปัจจุบันเนื่องจากภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม และมีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี แต่ในปัจจุบันเนื่องจากมีการถมที่ดินสูงเพื่อให้เป็นทางสำหรับขนย้ายอุปกรณ์ในการทำนา จึงทำให้ได้รับผลพลอยได้จากการถมดินสูงนี้ในการใช้ประโยชน์สำหรับปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสวยงามได้อีกประการหนึ่งด้วย (ลำลี สุขจันทร์, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552) ซึ่งตรงกับคำกล่าวโดยอมฤต หมวดทอง ในเรื่องของ การถมดินสูง

ภาพที่ 3.28 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: การปลูกไม้ขนาดกลางไว้ตามลานบ้านเพื่อให้ร่มเงาและเพื่อการนั่งพักผ่อน เช่น ประดู่

ภาพที่ 3.29 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: การปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้เพื่อความสวยงาม เช่น บานชื่น
ทับทิม เตย

ภาพที่ 3.30 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กัญชง และมะม่วง

การสังเกตการณ์ยังพบอีกว่า บริเวณที่มีน้ำท่วมถึง ใต้ถุนบ้านจะ
ถูกปล่อยให้โล่ง ไม่มีการใช้งานและไม่ได้รับการดูแลมากนัก (ภาพที่ 3.31) ซึ่งตรงกับคำกล่าวของ
อรศิริ ปาณินท์ ที่กล่าวถึงภูมิทัศน์รอบบ้านในอดีต นอกจากนี้พบว่าบริเวณบ้านที่มีการถมดินให้สูง
เท่าระดับถนนมักมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสวยงาม (ภาพที่ 3.32) โดยสอดคล้องกับคำ
กล่าวของอมฤต หมดทอง

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.31 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: บริเวณรอบตัวบ้านถูกปล่อยให้โล่ง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่น้ำท่วมถึง

ภาพที่ 3.32 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน: บริเวณบ้านที่มีการถมดินให้สูงเท่าระดับถนนมักมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับ เช่น มีการปลูกกล้วยสลีกับพุทธรักษาเพื่อความสวยงาม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3) สรุปการศึกษาภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน

สามารถสรุปการศึกษาภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้านเป็นตารางได้ดังนี้

3.14 ตารางแสดงสรุปการศึกษาภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม		แหล่งข้อมูล					สรุป
		วรรณกรรม			เก็บข้อมูลภาคสนาม		
		ใบแสง สุชะวัฒนะ (2539)	อริศรี ปาณินท์ (2539)	อมฤต หมวดทอง (2548)	สัมภาษณ์	สังเกตการณ์	
ก) มีการปลูกไม้ขนาดกลางไว้ตามลานบ้าน	อดีต	/	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	x	/	/	/
ข) มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ	อดีต	/	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	x	/	/	/
ค) มีการปลูกพืชผักสวนครัว	อดีต	/	x	/	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	/	/	x	/
ง) บริเวณรอบตัวเรือนถูกปล่อยโล่ง เพราะน้ำท่วม	อดีต	x	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	x	/	/	/
จ) มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับลงดินบริเวณที่ดินซึ่งถูกให้ถมสูง	อดีต	x	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	/	/	/	/
ฉ) มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับในกระถาง	อดีต	x	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	x	/	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษาภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน พบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ 3 วรรณกรรม นอกจากนี้เป็นข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ก) กล่าวถึงการปลูกไม้ขนาดกลางไว้ตามลานบ้านอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ข) กล่าวถึงการปลูกพืชเศรษฐกิจอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ค) กล่าวถึงการปลูกพืชผักสวนครัวอยู่ 2 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์ มีการกล่าวถึงบริเวณรอบตัวเรือนถูกปล่อยโล่งเพราะน้ำท่วมอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ง) กล่าวถึงการปล่อยบริเวณบ้านให้โล่งเนื่องจากน้ำท่วมอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

จ) กล่าวถึงการปลูกไม้ดอกไม้ประดับลงดินบริเวณที่ดินซึ่งถูกถม สูงอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ฉ) กล่าวถึงการปลูกไม้ดอกไม้ประดับในกระถางอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

การศึกษานิติศาสตร์รอบบริเวณบ้าน พบว่ามีการปลูกไม้ขนาด กลางไว้ตามลานบ้านเพื่อให้ร่มเงาและเพื่อการนั่งพักผ่อน แต่พบไม่มากนัก เนื่องจากมีน้ำท่วมพื้นที่ เป็นประจำทุกปี ทำให้การปลูกไม้ยืนต้นลงดินเป็นไปได้ยาก มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ถั่วฝักยาว มะม่วง เป็นต้น โดยมักปลูกไว้บนที่สูงตามเนิน ที่สูงพ้นจากระดับน้ำท่วม มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้เพื่อความสวยงามบนดินในบริเวณบ้านที่มีการถมดินสูงพ้นระดับน้ำ และมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับในกระถางในส่วนที่พื้นที่บริเวณบ้านถูกน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี บริเวณพื้นดินจะ ไม่ได้รับการดูแลให้มีความสวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อยมากนัก โดยเฉพาะบริเวณที่มีระดับต่ำ น้ำ สามารถท่วมถึงได้ในช่วงฤดูน้ำหลาก จึงมักนิยมปล่อยให้เป็นที่โล่งว่าง ไม่มีการใช้ประโยชน์แต่ ไร่อย่างใด และมีการปลูกพืชผักสวนครัวบ้างเพียงเล็กน้อย เนื่องจากมีตลาดนัดในบริเวณใกล้เคียง เพื่อให้ความสะดวกในการเดินทางไปซื้อกับข้าวทำให้ชาวบ้านนิยมไปซื้อกับข้าวที่ตลาดนัดมากกว่า การปลูกผักสวนครัวไว้กินเองภายในครัวเรือน

3.2.3 การคมนาคม

1) การคมนาคมในอดีต

การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงการ คมนาคมในอดีต จากวรรณกรรมโดยไพฑูริย์ ชาวมาลา พบว่า การคมนาคมในอดีตของชาว พระนครศรีอยุธยา เป็นการคมนาคมทางน้ำ โดยใช้เส้นทางคมนาคมตามแม่น้ำลำคลองที่ไหลผ่าน พื้นที่ราบลุ่มแห่งนี้อย่างมากมาย และสามารถพายเรือตัดทุ่งนาในหน้าน้ำอีกด้วย ซึ่งเรือที่ใช้ในการ สัญจรทางน้ำนี้มีตั้งแต่เรือพายส่วนตัวของแต่ละครอบครัว ไปจนถึงเรือเมล์ และเรือรับจ้าง แต่เมื่อมี การตัดถนนเชื่อมต่อกันต่าง ๆ ด้วยการเดินทางทางรถยนต์ ที่มีความสะดวกรวดเร็วกว่า ทำให้ การสัญจรด้วยเรือค่อย ๆ ลดบทบาทเหลือน้อยลงทุกที อาจเหลือให้เห็นบ้างแถบอำเภอรอบนอก

เกาะเมืองออกไป และเหลือไว้เพียงการรวบรวม และจำลองเรือไทยและแพในอดีตชนิดต่าง ๆ ไว้ในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น (ไพฑูรณ์ ขาวมาลา, 2538: 82 - 109)

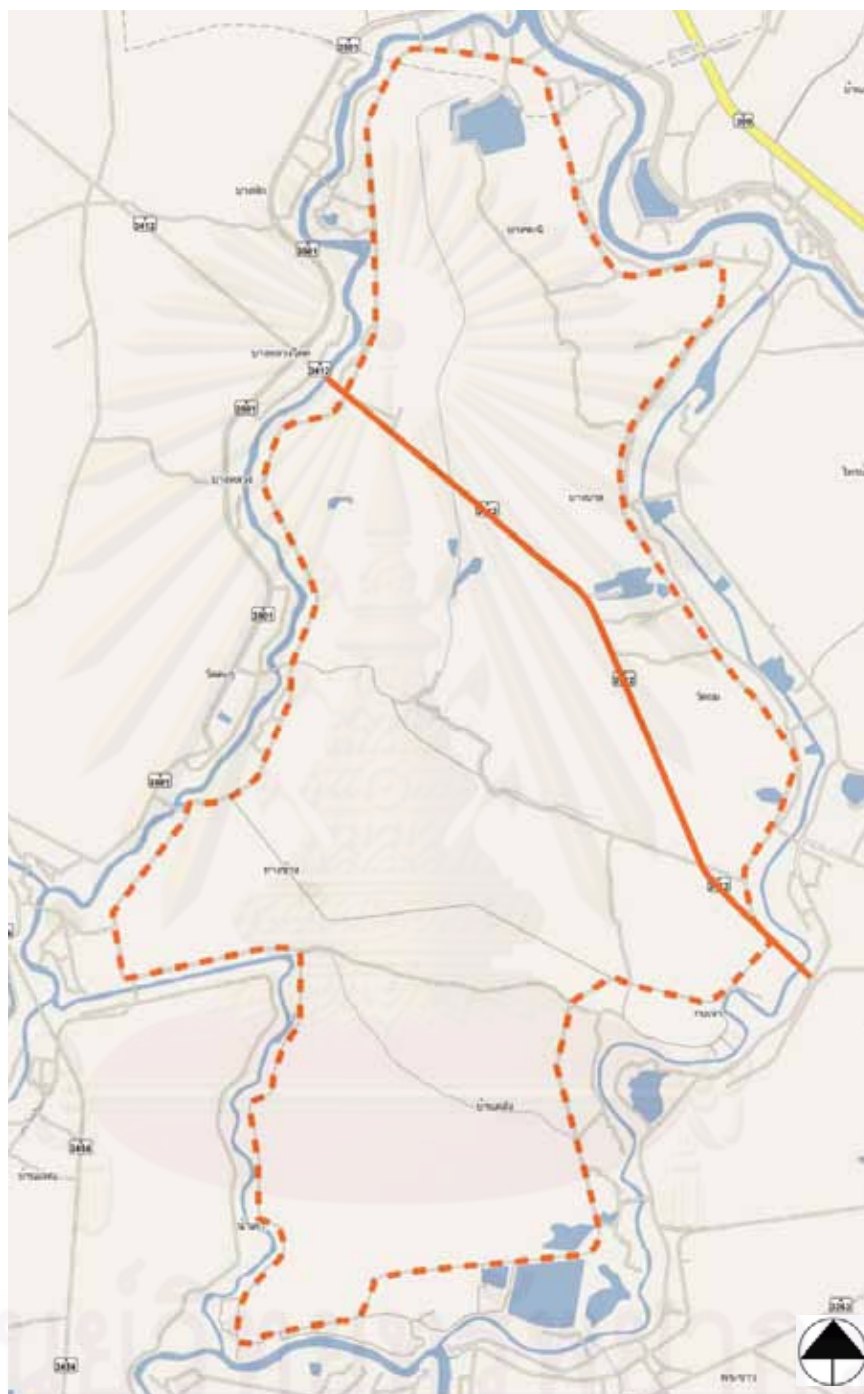
2) การคมนาคมในปัจจุบัน

ข้อมูลจากรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการแก้มลิง อ.บางบาล “การคมนาคม สามารถเดินทางได้ 2 เส้นทางคือ ทางบก ใช้ทางหลวงสายอยุธยา-อ่างทอง ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 3412 สายอยุธยา-บางบาล-เสนา และถนนคันคลองชลประทาน เส้นทางที่ 2 เป็นการคมนาคมทางน้ำ ได้แก่แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำน้อย คลองบางหลวง (คลองโพงผาง) คลองบางปลาหมอ และคลองบางบาล เส้นทางนี้สามารถใช้ได้ตลอดทั้งปี ติดต่อกับทุกตำบลและหมู่บ้าน” (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-11)

การสัมภาษณ์คนในพื้นที่โครงการฯ พบว่า การคมนาคมหลักคือการคมนาคมทางบก โดยมีเส้นทางหลัก 2 เส้นทาง (ภาพที่ 3.33) เส้นทางที่ 1 คือทางหลวงหมายเลข 3412 สายอยุธยา-บางบาล-เสนา (ภาพที่ 3.34) มีลักษณะเป็นถนนลาดยางมะตอย มีความกว้างการจราจรสองช่องจราจรและมีไหล่ถนน เส้นทางที่ 2 คือถนนคันคลองชลประทาน (ภาพที่ 3.35) ซึ่งมีลักษณะเป็นถนนลาดยางมะตอยเป็นส่วนใหญ่ และมีบางส่วนเป็นถนนดินลูกรังอัดแน่น มีความกว้างการจราจรสองช่องจราจร และมีไหล่ถนนในช่วงถนนที่ลาดยางมะตอยพาหนะที่ใช้ในการสัญจรในพื้นที่โครงการฯ (ภาพที่ 3.36) ได้แก่ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถสองแถวประจำทาง และรถไถนา โดยพาหนะที่ใช้ในการสัญจรมากที่สุดคือ รถยนต์ และรถจักรยานยนต์ ส่วนการใช้เรื่อนั้น มักจะใช้ในช่วงฤดูน้ำหลาก โดยบ้านที่มีเรือเป็นบ้านที่อยู่ติดริมน้ำ (ภาพที่ 3.37) ส่วนบ้านที่ไม่อยู่ริมน้ำจะไม่ใช้เรือในการสัญจรถึงแม้จะเป็นช่วงหน้าน้ำก็ตาม (ธีระศักดิ์ อาจปาสา, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552)

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

— ทางหลวงหมายเลข 3412 - - - ถนนคั่นคลองชลประทาน

ภาพที่ 3.33 การคมนาคม: แผนที่แสดงเส้นทางคมนาคมหลักในพื้นที่โครงการ
ที่มา : เว็บไซต์ www.googlemap.com

ภาพที่ 3.34 การคมนาคม: ทางหลวงหมายเลข 3412 สายอยุธยา-บางบาล-เสนา

ภาพที่ 3.35 การคมนาคม: ถนนคั่นคลองชลประทาน

ภาพที่ 3.36 การคมนาคม: การคมนาคมในพื้นที่ มีการคมนาคมทางบกเป็นหลัก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพที่ 3.37 การคมนาคม: การคมนาคมทางน้ำ มีการใช้ในช่วงฤดูน้ำหลาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บ้านที่อยู่ติดริมน้ำ

3) สรุปการศึกษาการคมนาคม

สามารถสรุปการศึกษาการคมนาคมเป็นตารางได้ดังนี้

3.15 ตารางแสดงสรุปการศึกษาการคมนาคม

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม		แหล่งข้อมูล				สรุป
		วรรณกรรม	รายงานโครงการฯ	เก็บข้อมูลภาคสนาม		
		ไพฑูริย์ ขาวมาลา (2538)	สุเกียรติ ทรัพย์ไพศาล (2551)	สัมภาษณ์	สังเกตการณ์	
ก)คมนาคมทางน้ำ	อดีต	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/
ข)คมนาคมทางบก	อดีต	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษาการคมนาคม พบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึง ในประเด็นการศึกษานี้ 1 วรรณกรรม นอกจากนี้เป็นข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และ ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ก) กล่าวถึงการคมนาคมทางน้ำอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็น การศึกษาจากข้อมูลรายงานของโครงการแก้มลิงฯ ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการ สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ข) กล่าวถึงการคมนาคมทางบกอยู่ 1 วรรณกรรม และเป็น การศึกษาจากข้อมูลรายงานของโครงการแก้มลิงฯ ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการ สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

การศึกษาคมนาคมพบว่า การคมนาคมในพื้นที่โครงการฯ สามารถเดินทางได้ 2 เส้นทาง คือ การคมนาคมทางบก โดยใช้ถนนหลักของพื้นที่เป็นเส้นทาง คมนาคม และการคมนาคมทางน้ำ โดยใช้เส้นทางตามแม่น้ำ และคลองที่ไหลผ่านรอบบริเวณที่ตั้ง โครงการฯ แต่การคมนาคมที่นิยมใช้กันมากที่สุดคือ การคมนาคมทางบก โดยรถยนต์ และ รถจักรยานยนต์ ส่วนการคมนาคมทางน้ำ มักจะใช้ใน ช่วงฤดูน้ำหลาก โดยส่วนใหญ่บ้านที่ใช้การ สัมผัสทางน้ำนี้เป็นบ้านที่อยู่ติดริมน้ำ และมีน้ำท่วมทุกปี

3.2.4 เกษตรกรรม

3.2.4.1 การเพาะปลูก

1) การเพาะปลูกในอดีต

สุดารา สุจฉายา พบว่า การเพาะปลูกหลักของคนอยุธยา คือ การ ทำนา ซึ่งในอดีตการทำนาเป็นการทำนาปี คือทำนาตามฤดูกาลในหนึ่งปี และใช้แรงงานสัตว์ในการ ไถนา โดยวิธีการทำนาจะเริ่มขึ้นในช่วงต้นฤดูฝน ชาวนาจะเริ่มไถตะ (เพื่อพลิกหน้าดินครั้งแรก) ไถ แปร (เพื่อทำให้ดินร่วนซุยพร้อมที่จะหว่าน) แล้วจึงหว่านเมล็ดพันธุ์ข้าว จากนั้นพอข้าวตั้งท้องก็จะ ทำพิธีทำขวัญข้าวในช่วงประมาณเข้าพรรษา ซึ่งช่วงเวลานี้เริ่มเข้าช่วงฤดูน้ำหลาก ระดับน้ำจะเริ่ม สูงขึ้นและต้นข้าวจะค่อย ๆ โตสูงขึ้นเพื่อหนีระดับน้ำ จนกระทั่งเดือนอ้ายข้าวในท้องนากลายเป็นทุ่ง รวงทอง ระดับน้ำในท้องนาก็ลดระดับจนแห้งขุดจึงถึงเวลาในการเก็บเกี่ยว โดยการ ใช้แรงงานคน ช่วยกันลงแขก จากนั้นจะนำข้าวที่เกี่ยวแล้วมาตากและมัดเป็นพ่อนไว้ที่ลานนวดข้าว เพื่อเตรียม นวดข้าว โดยการ ใช้แรงงานควายอีกเช่นเดียวกับตอนไถนา หลังจากนวดข้าวเสร็จชาวนาจะได้ ข้าวเปลือกสำหรับเก็บขึ้นยุ้ง รอไว้ขายให้กับเรือข้าวที่จะมารับซื้อต่อไป(สุดารา สุจฉายา, 2538: 133 – 149)

อมฤต หมวดทอง (อมฤต หมวดทอง, 2548: 25-26) กล่าวไว้อีก หนึ่งวรรณกรรม ที่กล่าวถึงการทำนาในอดีต ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า “การทำนา เนื่องจากมีน้ำหลากท่วม ถึงทุกปีจึงมีความเหมาะสมในการปลูกข้าว ในอดีตโดยทั่วไปจะปลูกข้าวนาปี คือ ปลูกได้ปีละครั้ง

ใช้พันธุ์ข้าวพื้นเมือง ชาวบ้านเรียกว่า ข้าวเบา เริ่มตั้งแต่เดือน 5 เป็นช่วงไถตะด้วยแรงงานควาย และไถแปร จากนั้นจึงทำการหว่านข้าว แล้วไถกลบ จากนั้นรอฝนตก ข้าวจะเริ่มขึ้น น้ำจะเริ่มท่วม ข้าว โดยข้าวจะขึ้นหน้า เดือน 10 ข้าวเริ่มตั้งท้อง จะทำพิธีรับขวัญข้าว เดือนอ้ายข้าวออกรวง น้ำในนาจะเริ่มลด จะเริ่มเกี่ยวข้าวทำเป็นฟ่อนตากแดดอยู่ที่นารอจนแห้ง พอซังข้าวแห้งก็จะเผาอยู่ที่นาเพื่อเป็นปุ๋ยต่อไป แล้วนำข้าวใส่ระตะ (เกวียน) เข้ามาที่ลานนวดข้าว โดยใช้ควายยาบบริเวณลาน ซึ่งอยู่บริเวณลานใกล้บ้าน โดยมีการทำบุญลานข้าว พระสงฆ์มาสวดเพื่อเป็นสิริมงคล บางเวลาหากน้ำยังไม่ลดแต่ข้าวสุกแล้ว ก็ต้องพายเรือเกี่ยว เก็บข้าวใส่เรือ ไปหาที่ดอนตาก หรือตากบนนอกชานบ้าน รอจนข้าวแห้ง ช่วงที่ฟาดข้าวที่ลานนั้นเป็นช่วงที่สนุก ได้พบปะผู้คน และเป็นโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบกัน บางบ้านก็จะลงแขกช่วยกัน จบด้วยเลี้ยงอาหารเหล้ายาปลาบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะจ้างแขก (แรงงานเกี่ยวข้าว) จากที่อื่น โดยเจ้าของนาจะทำเพียงมุ่งจากให้แขกอาศัยอยู่ใกล้บริเวณบ้าน สำหรับบ้านที่มีพื้นที่ลุ่มน้ำยังไม่ลดหรือยังขึ้น ก็ต้องฟาดข้าวกันบนนอกชานเรือน เมื่อได้ข้าวเปลือกก็เก็บเข้ายุ้ง บางบ้านมีมากก็จะนำเสื่อลำแพนทำจากไม้ไผ่สาน ล้อมพิงไว้กับเสื่อ ใต้ถุนสำหรับเก็บข้าว ช่วงนี้จะกักข้าวเพื่อรอราคา แล้วนำไปส่งโรงสี ซึ่งอยู่บริเวณวัดเกาะ บ้างก็จะมีพ่อค้ารับซื้อข้าวโดยเรือทอย (เรือเอี่ยมจุ่น) รับซื้อข้าวเปลือกถึงบ้าน”

การศึกษาวรรณกรรมที่กล่าวถึงการทำนาในอดีต โดยอมฤต หมดทอง พบว่า มีความสอดคล้องกับสูตรา สุจฉายา

2) การเพาะปลูกในปัจจุบัน

อมฤต หมดทอง พบว่า การทำนาในปัจจุบันมีทั้งการทำนาปี และนาปรัง ซึ่งทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมของการบริหารจัดการน้ำเป็นสำคัญ แต่สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตคือ การใช้แรงงานเครื่องจักร และพึ่งพาสารเคมีแทนการใช้แรงงานสัตว์ และปุ๋ยจากการตกตะกอนตามธรรมชาติอย่างเช่นในอดีต (อมฤต หมดทอง, 2548: 26)

ข้อมูลจากรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการแก้มลิง อ.บางบาล (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: 5-9) “การทำนาเกษตรในพื้นที่โครงการจะมีหลายประเภท เช่น การทำนา การทำสวน ทั้งสวนพืชผัก และไม้ผล และการเกษตรอื่นๆ การทำนาเกษตรส่วนใหญ่ในพื้นที่โครงการนั้น จะเป็นการทำนาโดยเป็นการทำนาปีคิดเป็นประมาณ 97% ของพื้นที่นาข้าว และจากรายงานการสำรวจและคาดการณ์ผลผลิตข้าวนาปี และนาปรัง ปีการผลิต 2549 โดยใช้เทคโนโลยีการสำรวจระยะไกลและระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ ของกรมพัฒนาที่ดิน (2549) พบว่า ในขณะที่พื้นที่ที่ใช้ปลูกข้าวนาปีจะมีมากกว่าพื้นที่นาปรัง (พื้นที่ปลูกข้าวนาปรังประมาณ 48%

ของพื้นที่ปลูกข้าวนาปี) แต่ผลผลิตข้าวที่ได้นั้น ข้าวนาปรังกลับให้ผลผลิตมากกว่าข้าวนาปีถึงเกือบเท่าตัว” พบว่าการเกษตรหลักของพื้นที่โครงการฯ คือ การทำนา

การสัมภาษณ์ พบว่า การทำนาในปัจจุบันเป็นการทำนาโดยไม่ใช้แรงงานสัตว์อีกต่อไปแล้ว ไม่ว่าจะเป็นการทำนาปี หรือนาปรังใช้แรงงานจากเครื่องจักรทั้งหมด (ภาพที่ 3.38) ส่วนการทำสวนในบริเวณพื้นที่โครงการพบว่า มีการปลูกกล้วยหอมและกล้วยไข่เป็นพืชเศรษฐกิจ (ภาพที่ 3.39) (พล ไลยภาพ, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552)

ภาพที่ 3.38 การเพาะปลูก: การทำนาในปัจจุบันใช้แรงงานจากเครื่องจักร

ภาพที่ 3.39 การเพาะปลูก: การปลูกกล้วยหอม และกล้วยไข่เป็นพืชเศรษฐกิจ

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3) สรุปการศึกษาการเพาะปลูก

สามารถสรุปการศึกษาการเพาะปลูกในพื้นที่โครงการฯ เป็นตารางได้ดังนี้

3.16 ตารางแสดงสรุปการศึกษาการเพาะปลูกในพื้นที่โครงการฯ

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม	แหล่งข้อมูล						สรุป
	วรรณกรรม		รายงานโครงการฯ	เก็บข้อมูลภาคสนาม			
	สุดารา (2538)	อมฤต หมดเขตทอง (2548)	ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล (2551)	สัมภาษณ์	สังเกตการณ์		
ก) มีการทำนาปี	อดีต	/	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/	/
ข) มีการทำนาปรัง	อดีต	/	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/	/
ค) ใช้แรงงานสัตว์ในการทำงาน	อดีต	/	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	x	/	x	/
ง) ใช้แรงงานเครื่องจักรในการทำงาน	อดีต	x	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	x	/	/	/
จ) มีการทำสวนกล้วย	อดีต	x	x	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	x	/	/	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีมีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษาการเพาะปลูก พบว่า สุดารา และอมฤตได้กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ นอกจากนี้เป็นข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ก) กล่าวถึงการทำนาปีในทุกข้อมูลที่ได้ รวมทั้งการศึกษาจากข้อมูลรายงานของโครงการแก้มลิงฯ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ข) กล่าวถึงการทำนาปรังในทุกวรรณกรรม จากข้อมูลรายงานของโครงการแก้มลิงฯ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ค) กล่าวถึงการใช้แรงงานสัตว์ในการทำงานในทุกข้อมูลที่ได้ และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์

ง) กล่าวถึงการใช้แรงงานเครื่องจักรในการทำนาอยู่ 1
 วรรณกรรม และการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ การ
 สังเกตการณ์

จ) จากการทบทวนวรรณกรรม ไม่พบวรรณกรรมใดกล่าวถึงการ
 ทำสวนกล้วย แต่ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และการเก็บข้อมูล
 ภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

การศึกษาระยะปลูกในพื้นที่โครงการฯ พบว่า การเพาะปลูก
 หลักร้อยละ 97 ของพื้นที่ เป็นการทำนา โดยคิดเป็นพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังประมาณ 48% ของพื้นที่
 ปลูกข้าวนาปี และบริเวณที่ปลูกข้าวนาปรังส่วนใหญ่ในพื้นที่โครงการฯ เป็นบริเวณที่ประสบปัญหา
 น้ำท่วมมากกว่าบริเวณอื่นในพื้นที่โครงการฯ ทำให้ไม่สามารถปลูกข้าวตามฤดูกาลปกติได้ จึงเปลี่ยน
 จากการทำนาปีเป็นการทำนาปรังแทน วิธีการทำนาทั้งนาปีและนาปรังในปัจจุบันเป็นการใช้
 แรงงานจากเครื่องจักรแทนแรงงานสัตว์ทั้งหมดตั้งแต่การไถ ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต และการ
 ใช้น้ำเพื่อการเกษตรนี้มีทั้งที่ยังใช้น้ำจากฤดูกาลตามธรรมชาติในการทำนาปี และใช้น้ำจากการ
 ชลประทานในการทำนาปรัง นอกจากนี้ยังพบว่ามีการทำสวนกล้วยหอม และกล้วยไข่ (ภาพที่
 3.39) ในพื้นที่โครงการอีกด้วย

3.2.4.2 การเลี้ยงสัตว์

1) การเลี้ยงสัตว์ในอดีต

เอนก นาวิกมูล (เอนก นาวิกมูล, 2538: 28) ซึ่งได้กล่าวถึงการ
 เลี้ยงวัวเมื่อน้ำท่วม (ภาพที่ 3.40) ที่ตำบลเจ้าเจ็ด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ไว้ว่า “น้ำท่วมจึง
 นำวัวมาเลี้ยงบนที่ดอนหรือหัวคันนา เจ้าเจ็ด”

ภาพที่ 3.40 การเลี้ยงสัตว์: การเลี้ยงวัวเมื่อน้ำท่วมในอดีต

ที่มา : เอนก นาวิกมูล, 2538: 28

การสัมภาษณ์ พบว่า มีการเลี้ยงวัวมาตั้งแต่ในอดีต แต่มีจำนวนไม่มากนัก โดยปล่อยให้กินหญ้าตามท้องทุ่ง และเมื่อถึงช่วงฤดูน้ำหลาก จะนำวัวไปเลี้ยงในที่สูง เช่นตามคันนา และเนินที่สูงพ้นระดับน้ำ และนอกจากนี้มีการเลี้ยงควายเพื่อใช้แรงงานในการทำนา (สมาน ธารีสิทธิ์, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552) ซึ่งข้อมูลจากการสัมภาษณ์นี้สอดคล้องกับวรรณกรรมที่กล่าวถึงการเลี้ยงวัวช่วงหน้าน้ำ โดย เอนก นาวิกมูล

2) การเลี้ยงสัตว์ในปัจจุบัน

ข้อมูลในรายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการแก้มลิง อ.บางบาล พบว่า มีการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่โครงการได้แก่ ปลา วัว และไก่ชน โดยคิดเป็นร้อยละ 75, 18.75, 6.26 ตามลำดับ (ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล, 2551: ค-25)

การสัมภาษณ์ พบว่า มีการเลี้ยงปลาทับทิมในกระชังริมแม่น้ำเจ้าพระยา (ภาพที่ 3.41) ส่วนการเลี้ยงวัวในพื้นที่โครงการ เป็นการเลี้ยงวัวเพื่อกินเนื้อ โดยมีทั้งการเลี้ยงแบบปล่อยให้กินหญ้าตามท้องทุ่ง และแบบเลี้ยงอยู่ในคอก (ภาพที่ 3.42) ซึ่งทั้งสองแบบนี้จะมีคอกอยู่บริเวณใกล้กับริมถนน เพื่อให้สามารถนำวัวขึ้นมาเลี้ยงที่ริมถนนในช่วงฤดูน้ำหลากได้โดยง่าย เนื่องจากระดับความสูงของถนนเป็นระดับที่สูงพ้นจากน้ำท่วม (สมาน ธารีสิทธิ์, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552) และจากการสำรวจภาคสนาม พบว่า เมื่อถึงช่วงน้ำลด หลังจากฤดูน้ำหลากผู้เลี้ยงวัวมักจะนำฟาง และหญ้าแห้งสำหรับเลี้ยงวัวขึ้นมาตากบริเวณไหล่ถนนอีกด้วย (ภาพที่ 3.43)

ภาพที่ 3.41 การเลี้ยงสัตว์: การเลี้ยงปลาทับทิมในกระชังริมแม่น้ำเจ้าพระยา

ภาพที่ 3.42 การเลี้ยงสัตว์: ลักษณะการเลี้ยงวัวเนื้อริมถนนในพื้นที่โครงการฯ

ภาพที่ 3.43 การเลี้ยงสัตว์: ผู้เลี้ยงวัวมักจะนำฟาง และหญ้าแห้งสำหรับเลี้ยงวัวขึ้นมาจากบริเวณไหล่ถนน

3) สรุปการศึกษาการเลี้ยงสัตว์

สามารถสรุปการศึกษาการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่โครงการฯ เป็นตารางได้ดังนี้

3.17 ตารางแสดงสรุปการศึกษาการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่โครงการฯ

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม	แหล่งข้อมูล				สรุป	
	วรรณกรรม	รายงานโครงการฯ	เก็บข้อมูลภาคสนาม			
	เดนมก นกิกมุด (2538)	ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล (2551)	สัมภาษณ์	สังเกตการณ์		
ก) มีการเลี้ยงวัวเนื้อ	อดีต	/	x	/	x	/
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/
ข) มีการเลี้ยงปลาในกระชัง	อดีต	x	x	x	x	x
	ปัจจุบัน	x	/	/	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษาการเลี้ยงสัตว์ พบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ 1 วรรณกรรม นอกจากนี้เป็นการศึกษาจากข้อมูลรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และจากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ก) กล่าวถึงการเลี้ยงวัวเนื้ออยู่ 1 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาจากข้อมูลรายงานของโครงการแก้มลิงฯ จากการเก็บข้อมูลภาคสนามทั้งจากการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

ข) จากการทบทวนวรรณกรรม ไม่พบวรรณกรรมใดกล่าวถึงการเลี้ยงปลาในกระชัง แต่ได้ทำการศึกษาข้อมูลจากรายงานของโครงการแก้มลิงฯ และการเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และสังเกตการณ์

การศึกษาพบว่า การเลี้ยงสัตว์ของคนในพื้นที่โครงการฯ คือ การเลี้ยงวัวเนื้อ และการเลี้ยงปลาทับทิมในกระชัง ในอดีตการเลี้ยงวัวเนื้อในช่วงหน้านั้น ผู้เลี้ยงวัวต้องนำวัวขึ้นไปเลี้ยงไว้บนที่สูง คือตามหัวคันนา แต่ในปัจจุบันที่สูงดังกล่าวได้เปลี่ยนเป็นริมถนน แทน โดยการเลี้ยงวัวในปัจจุบันผู้เลี้ยงวัวจะสร้างคอกไว้บริเวณใกล้กับริมถนน เพื่อให้สามารถนำวัวขึ้นมาเลี้ยงที่ริมถนนได้ในช่วงฤดูน้ำหลาก ส่วนการเลี้ยงปลาทับทิมในกระชังริมแม่น้ำเจ้าพระยา

นั้นเป็นลักษณะการเลี้ยงสัตว์ที่เพิ่มเข้ามาในภายหลัง โดยการเลี้ยงปลาในกระชังนั้นสามารถปรับระดับกระชังปลาได้ตามระดับขึ้น-ลงของแม่น้ำ

3.2.5 วัฒนธรรม

1) วัฒนธรรมในอดีต

ละเอียด นวลปลั่ง ได้เขียนบทความเรื่องน้ำมาเพื่อแสดงให้เห็นภาพของการใช้ชีวิตอยู่กับฤดูกาลของน้ำในอดีต ที่เมื่อถึงฤดูน้ำหลากหมายถึงฤดูแห่งความอุดมสมบูรณ์ ความมีชีวิตชีวาเมื่อมีน้ำท่ามากมายของทั้งผู้คน พืชพรรณ และสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นการดำเนินวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย รู้เท่าทัน และกลมกลืนไปกับสิ่งแวดล้อม มีความสุขกับฤดูกาลต่าง ๆ ตามธรรมชาติอย่างพอดี (ละเอียด นวลปลั่ง, 2518: 17–25 อ้างถึงใน เอนก นาวิกมูล, 2538: 175–178) ซึ่งตรงกับวรรณกรรมโดย เอนก นาวิกมูล ที่ได้กล่าวถึงความสุขของการอยู่กับฤดูกาลน้ำหลาก รวมถึงการเล่าเรื่องเกี่ยวกับทุ่งหน้าน้ำ ว่าเป็นการสร้างควมรื่นรมย์ และเป็นการผ่อนคลายจากงานตลอดทั้งวัน ซึ่งนอกจากการใช้น้ำตามความจำเป็นในการดำเนินชีวิตประจำวันแล้วนั้น ยังแสดงให้เห็นถึงความต้องการอย่างพอเพียงที่สามารถหาได้ทั่วไปตามท้องทุ่งนา อีกทั้งมุมมองในด้านบวกต่อการใช้ชีวิตกับน้ำท่วมอีกด้วย (เอนก นาวิกมูล, 2538: 191 – 196) แต่จากการสัมภาษณ์คนในพื้นที่โครงการฯ ไม่พบว่าในอดีตมีการเกี่ยวทุ่งหน้าน้ำดังเช่นที่วรรณกรรมได้กล่าวไว้เลย (สุจิตรา คงมงคล, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552)

2) วัฒนธรรมในปัจจุบัน

อมฤต หมวดทอง (อมฤต หมวดทอง, 2548: 29) ซึ่งได้กล่าวไว้ว่า "ชุมชนริมคลองรางจระเข้มีขนบธรรมเนียมประเพณีอันหลากหลายของชุมชน โดยแบ่งออกเป็นกลุ่มนับถือศาสนา 3 กลุ่ม ได้แก่ ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม โดยศาสนาพุทธเป็นกลุ่มวัฒนธรรมสายหลักเนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ในชุมชนริมคลองรางจระเข้ นับถือศาสนาพุทธ โดยแบ่งเป็นประเพณีตามเทศกาลสำคัญทางศาสนา ประเพณีประจำท้องถิ่น และประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิต ได้แก่ เดือน 5 ประเพณีสงกรานต์, เดือน 6-7 เป็นช่วงบวชพระก่อนเข้าพรรษา, เดือน 11 งานออกพรรษา, เดือน 12 ขึ้น 7-8 ค่ำ เป็นงานประจำปีวัดรางจระเข้เปิดทองสมโภช, เดือน 12 ขึ้น 15 ค่ำ พระจันทร์เต็มดวงน้ำขึ้นสูงสุด เป็นช่วงที่น้ำตกตะกอนและใสมที่สุด ชาวบ้านจะพายเรือออกไปอาบน้ำในคลองเรียกกันว่า อาบน้ำเพ็ญ และลอยกระทงตามทำนน้ำริมคลอง, เดือนอ้าย-ยี่ น้ำในทุ่งและได้ฤกษ์เริ่มลด ชาวออกรวง เตรียมทำการเกี่ยวข้าว"

อมฤต หมวดทอง พบว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกิดขึ้นนี้มีความสัมพันธ์กับสายน้ำ ซึ่งตรงกับวรรณกรรมโดยสำนักนายกรัฐมนตรี้ ซึ่งจากวรรณกรรม พบว่า

ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีพื้นบ้านไทยกับสายน้ำไว้ ทำให้เห็นได้ว่าคนไทยมีความผูกพันกัน อย่างแยกกันไม่ออกกับน้ำ แต่ในปัจจุบันประเพณีเหล่านี้กลับถูกลืมเลือนไปเป็นส่วนใหญ่ ซึ่ง ผู้เขียนพยายามสื่อให้เห็นถึงความสำคัญของมรดกล้ำค่าเหล่านี้ ที่มีผลสืบเนื่องไปถึงการบ่งบอก ความเป็นคนที่มีวัฒนธรรมของชนชาติไทย (สำนักนายกรัฐมนตรี้, 2538: 42)

การสัมภาษณ์ พบว่า ชาวบางบาลมีขนบธรรมเนียมประเพณี เช่นเดียวกับกับคนไทยภาคกลางทั่วไป คือ ประเพณีตามเทศกาลสำคัญทางศาสนา มีการทำบุญ เลี้ยงพระ ฟังเทศน์ ตักบาตรในวันเข้ามางบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันวิสาขบูชา ซึ่งวันวิสาขบูชา นี้จะมีความพิเศษกว่าที่อื่นคือ มีประเพณีกวนข้าวทิพย์เป็นประจำทุกปีที่วัดเสาชิงค์ ตำบลมหา พราหมณ์ อำเภอบางบาล (ภาพที่ 3.44) มีการแห่เทียนเข้าพรรษา และการตักบาตรเทโวในวันออก พรรษา รวมถึงการทอดผ้าป่า และทอดกฐิน และประเพณีประจำท้องถิ่น และประเพณีเกี่ยวกับวิถี ชีวิตของชาวบางบาล มีการทำบุญตักบาตรในวันขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ และวันสารทไทย รวมถึงการ ให้ความสำคัญกับพระแม่โพสพ เช่น การปักเจลวไว้ตามท้องนา (ภาพที่ 3.45) เป็นต้น มีประเพณี ลอยกระทง ซึ่งมีการจัดงานที่วัดสำคัญ ๆ ในพื้นที่อำเภอบางบาล แต่จากการสัมภาษณ์ไม่พบว่ามี การเที่ยวท่งหน้าในน้ำดังเช่นที่วรรณกรรมได้กล่าวไว้เลย (สุจิตรา คงมงคล, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552)

ภาพที่ 3.44 ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ในวันวิสาขบูชา ที่วัดเสาชิงค์ ต.มหาพราหมณ์ อ.บางบาล
ที่มา : สภาวัฒนธรรมอำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 3.45 การปักเขตไร่ตามท้องนา แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับพระแม่โพสพ

3) สรุปการศึกษาวัฒนธรรม

สามารถสรุปการศึกษาวัฒนธรรมเป็นตารางได้ดังนี้

3.17 ตารางแสดงสรุปการศึกษาวัฒนธรรม

สรุปประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม	แหล่งข้อมูล					สรุป	
	วรรณกรรม				เก็บข้อมูล		
	ตะติยะต นวตปด่ง ช้างถึงโน เอนก นวักมุล (2538)	เอนก นวักมุล (2538)	อมฤต นมวตทอง (2548)	สำนักนันทกรรัฐมนตรี (2538)	สัมภาษณ์		
ก) ประเพณีตามเทศกาลสำคัญทางศาสนา	อดีต	x	x	x	x	/	/
	ปัจจุบัน	x	x	/	x	/	/
ข) ประเพณีประจำท้องถิ่นและที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต	อดีต	/	/	x	/	/	/
	ปัจจุบัน	/	/	/	/	/	/
ค) การเที่ยวพืงหน้าน้ำ	อดีต	/	/	x	x	/	/
	ปัจจุบัน	x	x	x	x	/	/

หมายเหตุ: (/) หมายถึง มีการกล่าวถึง, (x) หมายถึง ไม่มีมีการกล่าวถึง

ตารางสรุปการศึกษาวัฒนธรรม พบว่า มีวรรณกรรมที่กล่าวถึงในประเด็นการศึกษานี้ 4 วรรณกรรม นอกจากนี้เป็นข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์

ก) กล่าวถึงประเพณีตามเทศกาลสำคัญทางศาสนาอยู่ 1
 วรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์

ข) กล่าวถึงประเพณีประจำท้องถิ่นและที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตอยู่ใน
 ทุกวรรณกรรม และเป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์

ค) กล่าวถึงการเที่ยวทุ่งหน้าน้ำอยู่ 2 วรรณกรรม นอกจากนั้น
 เป็นการศึกษาข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์

การศึกษาพบว่า วัฒนธรรม และประเพณีของชาวบางบาล มี 2
 ประเภทคือประเพณีตามเทศกาลสำคัญทางศาสนา และประเพณีประจำท้องถิ่นและที่เกี่ยวกับวิถี
 ชีวิต เนื่องจากอาชีพหลักของชาวบางบาลคือการทำนา ดังนั้นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตจึงเป็น
 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกันกับข้าว เช่น ประเพณีวันสารทไทย และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ เช่น
 ประเพณีลอยกระทง การอาบน้ำเพ็ญ เป็นต้น

การศึกษานุมัติศันวัฒนธรรมในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล จะ
 นำไปสู่การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง เพื่อเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตาม
 โครงการแก้มลิงที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล ต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 ผลการวิเคราะห์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

จากการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล จึงนำไปสู่การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง เพื่อเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิงที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล โดยมีรายละเอียดในการวิเคราะห์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการฯ ในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

4.1.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

4.1.1.1 ลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น

จากการศึกษาลักษณะการกระจายตัว และความหนาแน่นของการตั้งถิ่นฐาน พบว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุกตัวและความหนาแน่นบริเวณแนวลำน้ำ มีความหนาแน่นเพิ่มขึ้นจากในอดีต แต่ยังคงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานในลักษณะเดิม และมีประชากรช่วงปี พ.ศ. 2545-2549 โดยเฉลี่ยแล้วคนที่ เฉลี่ยประมาณ 257 คนต่อตารางกิโลเมตร

การวิเคราะห์พบว่า การวางตัวของแหล่งตั้งถิ่นฐานที่สัมพันธ์กับลักษณะทางด้านกายภาพในพื้นที่คือ แหล่งน้ำ แสดงให้เห็นว่า น้ำเป็นปัจจัยที่มีผลอย่างมากต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานในภูมิประเทศที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงเช่นในพื้นที่โครงการฯ

รูปแบบการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่โครงการฯ มีจุดเริ่มต้นจากแหล่งน้ำ ซึ่งก็คือแนวแม่น้ำลำคลองที่อยู่ล้อมรอบบริเวณที่ตั้งโครงการฯ นั่นเอง จากลักษณะการกระจุกตัวตามแนวลำน้ำตั้งแต่ในอดีต ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้มีความสัมพันธ์กับแหล่งน้ำในแง่ของการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค เพื่อการสัญจร และเพื่อทำการเกษตร เนื่องจากผู้คนที่อาศัยอยู่ตามลำน้ำนี้มีการดำเนินวิถีชีวิตอยู่กับสายน้ำตลอดเวลา จึงทำให้เกิดความผูกพันกับสายน้ำ และมีการปรับตัวเพื่อการดำรงชีวิตให้สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศที่มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ทั้งการเลือกชัยภูมิที่ใช้ตั้งถิ่นฐาน และการเลือกเพาะปลูกข้าวเป็นแหล่งอาหาร จากความอุดมสมบูรณ์ทางด้านน้ำท่าตลอดจนอาหารการกินนี้ส่งผลให้ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน การตั้งถิ่นฐานมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้น ถึงแม้ว่าในปัจจุบันการสัญจรทางน้ำถูกลดความสำคัญลง เนื่องจากมีการสัญจรทางบกเข้ามาแทนที่ ทำให้หน้าน้ำหลากตามฤดูกาลในแต่ละปี กลายเป็นปัญหาต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่โครงการฯ แต่จากจำนวนประชากรในช่วงปี พ.ศ. 2545-2549 ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าน้ำท่วมมิได้เป็นปัญหาสำหรับคนในพื้นที่โครงการฯ

4.1.1.2 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน

จากการศึกษาลักษณะแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน ซึ่งพบว่า ตั้งแต่ในอดีตยังคงมีลักษณะผังเป็นการเกาะกลุ่มตามแนวลำน้ำ โดยบ้านพักอาศัยที่อยู่ในละแวกเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกันจะมีการไปมาหาสู่และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน กลุ่มบ้านในบริเวณเดียวกันมักจะเป็นเครือญาติกัน และปลูกบ้านอยู่บนที่ดินผืนเดียวกัน

ลักษณะผังการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่โครงการฯ เป็นการเกาะกลุ่มมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากสังคมไทยมีระบบความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และยังคงมีการไปมาหาสู่กันระหว่างบ้านใกล้เรือนเคียงจนกระทั่งปัจจุบัน มีกิจกรรมต่างๆ ให้ทำร่วมกันมากมาย เช่น การช่วยกันลงแขกเกี่ยวข้าว การทำบุญเลี้ยงพระ ฟังเทศน์ในวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น ดังนั้นจากกิจกรรมและความสัมพันธ์กันของผู้คนในละแวกเดียวกันนี้ จึงส่งผลให้รูปแบบแผนผังของการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุกตัว

4.1.1.3 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา

จากการศึกษาความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา ซึ่งพบว่า ในอดีตจนถึงปัจจุบัน แหล่งน้ำมีความสำคัญอย่างมากต่อการตั้งถิ่นฐานตลอดจนความสัมพันธ์กับระบบไร่นา โดยความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาในบริเวณพื้นที่โครงการฯ มีอยู่ 2 รูปแบบ คือ 1) ส่วนใหญ่บ้านอยู่แยกจากที่เพาะปลูก แต่ยังอยู่ในบริเวณใกล้กัน โดยอยู่ในช่วงระยะที่สามารถเดินเท้าถึง หรือบางบ้านก็มีไร่นาอยู่ติดกับบ้านที่ใช้พักอาศัย 2) มีบ้างเป็นส่วนน้อยมีตัวบ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก

แสดงให้เห็นว่า จากลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่อยู่แยกจากกันกับที่เพาะปลูก โดยส่วนของบ้านที่แยกจากกันนี้ จะไปรวมกลุ่มกระจุกตัวอยู่กับบ้านเรือนหลังอื่นในบริเวณแนวลำน้ำ ซึ่งลักษณะการตั้งถิ่นฐานนี้เป็นรูปแบบที่มีมาตั้งแต่ในอดีต และพบว่าส่วนใหญ่ในพื้นที่โครงการฯ มีความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาในรูปแบบนี้

ส่วนรูปแบบตัวบ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก จากการศึกษพบว่า การตั้งถิ่นฐานในรูปแบบนี้เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในภายหลังจากการตัดถนนผ่านบริเวณพื้นที่ตั้งบ้านเรือนนั้น ๆ แล้ว ซึ่งนอกจากการเข้าถึงด้วยถนนสำหรับใช้ในการสัญจรในชีวิตประจำวันแล้ว แหล่งน้ำเพื่อการเกษตรก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการตั้งถิ่นฐานเช่นกัน โดยแสดงให้เห็นจากการตั้งบ้านเรือนประเภทที่มีบ้านอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูกไปตามแนวคลองชลประทาน และจากลักษณะความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐานกับไร่นาที่โดยส่วนใหญ่ในพื้นที่โครงการฯ เป็นความสัมพันธ์แบบบ้านอยู่แยกจากกันกับที่เพาะปลูกนั้น โดยตัวบ้านกลับรวมกลุ่มกันเป็นการ

กระจกของการตั้งถิ่นฐาน แสดงให้เห็นว่า การตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ในพื้นที่โครงการฯ ให้ความสำคัญกับการเกาะกลุ่มกันของบ้านพักอาศัย เพื่อการพึ่งพาอาศัย ไปมาหาสู่กันมากกว่าการอยู่ใกล้ที่เพาะปลูก

4.1.2 สถาปัตยกรรม

4.1.2.1 รูปทรงของสถาปัตยกรรม

จากการศึกษารูปทรงของสถาปัตยกรรมในพื้นที่โครงการฯ ซึ่งพบว่า ปัจจุบัน สามารถแบ่งลักษณะรูปทรงทางสถาปัตยกรรมออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่ บ้านยกใต้ถุนสูง และบ้านปลูกบนที่ดินถมสูง โดยทั้งสองรูปแบบนี้มีจุดประสงค์เดียวกันคือ การป้องกันน้ำท่วม แสดงให้เห็นว่า ฤดูน้ำหลากที่เกิดขึ้นในพื้นที่โครงการฯ เป็นประจำทุกปีส่งผลโดยตรงต่อรูปทรงของสถาปัตยกรรม ดังนั้นรูปทรงทางสถาปัตยกรรมตั้งแต่ในอดีตที่มีการยกใต้ถุนสูงจึงแสดงถึงวิธีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศได้อย่างเหมาะสม และพบว่า รูปทรงของบ้านเรือนในพื้นที่โครงการฯ ส่วนใหญ่มีลักษณะร่วมกันคือ การยกใต้ถุนสูง โดยมีทั้งแบบเปิดโล่งทั้งหมด และแบบที่มีการกั้นฝาเป็นบางส่วน ซึ่งทั้ง 2 รูปแบบนี้ในช่วงหน้าแล้งพื้นดินแห้งสนิทผู้อยู่อาศัยจะลงมาใช้งานพื้นที่บริเวณใต้ถุนบ้านนี้เพื่อประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน รวมถึงการเก็บอุปกรณ์สิ่งของต่าง ๆ ในส่วนที่มีการกั้นฝาผนังด้วย แต่เมื่อถึงช่วงหน้าน้ำชาวบ้านจะย้ายของเหล่านี้ขึ้นไปไว้บนเรือนหรือพื้นที่ส่วนอื่น ๆ ของเรือนเพื่อหนีระดับน้ำ โดยมีการทำเช่นนี้เป็นประจำทุกปี

ลักษณะบ้านยกใต้ถุนสูงซึ่งมีเป็นส่วนมากในพื้นที่โครงการฯ นี้พบว่า เป็นบ้านที่สร้างขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว ส่วนลักษณะบ้านปลูกบนที่ดินถมสูง ซึ่งมีเป็นส่วนน้อยในพื้นที่โครงการฯ นั้น เป็นบ้านที่สร้างขึ้นมาในช่วงหลัง ซึ่งส่วนใหญ่รูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทนี้มักพบตามบริเวณสองฝั่งถนนของโครงการฯ โดยลักษณะบ้านที่อยู่ริมถนนนี้จากพื้นที่ตั้งโครงการฯ ส่วนมากมักจะอยู่ด้านในของพื้นที่ ในขณะที่บ้านยกใต้ถุนสูงพบมากบริเวณริมแนวลำคลอง ซึ่งโดยปกติในช่วงหน้าน้ำพื้นที่บริเวณด้านในของพื้นที่โครงการฯ นี้เป็นบริเวณที่มีน้ำท่วมบ่อยที่สุดในพื้นที่

รูปทรงของหลังคา พบว่าส่วนใหญ่หลังคาที่มีความชันมากกว่า 15 องศา มักเป็นหลังคาทรงไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหลังคาของบ้านที่สร้างมาตั้งแต่เดิม ส่วนทรงหลังคาที่มีความชันน้อยกว่า 15 องศา นั้น มักเป็นส่วนต่อเติมของบ้าน เนื่องจากมีการขยายตัวของครัวเรือน โดยการสร้างหลังคาคลุมบริเวณชานบ้านเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย ทำให้ต้องมีการลดระดับหลังคาให้ลดหลั่นตามกับหลังคามีอยู่เดิม

นอกจากหลังคาทรงไทยที่มีอยู่แต่เดิมในพื้นที่แล้วนั้น พบอาคารที่สร้างใหม่แต่ยังคงใช้รูปแบบของหลังคาทรงไทยอยู่ในพื้นที่โครงการฯ โดยทั้งนี้รูปทรงของอาคารยังคงเป็นรูปแบบของบ้านยกใต้ถุนสูงเช่นเดียวกับในอดีตเช่นกัน แสดงให้เห็นว่า ถึงแม้บ้านถมดินสูงจะนิยมปลูกกันในช่วงหลังนี้ แต่บ้านหลังคาทรงไทย ใต้ถุนสูงก็ยังคงได้รับความนิยมอยู่ตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

4.1.2.2 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง

จากการศึกษาซึ่งพบว่า วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมในพื้นที่โครงการฯ ส่วนตัวอาคารในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ การใช้ไม้จริง การใช้ไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูน และการก่ออิฐฉาบปูน นอกจากนี้วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารสามารถบอกถึงความเก่าใหม่ของอาคารได้อีกประการหนึ่งด้วย คือ บ้านที่ใช้ไม้จริงในการก่อสร้างอาคารทั้งหลังเป็นบ้านที่สร้างขึ้นมาเป็นระยะเวลาช้านานแล้ว โดยมีได้มีการต่อเติมฝาผนังเพิ่ม แต่ถ้ามีการใช้ไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูนมักจะเป็นอาคารที่มีการต่อเติม หรือเป็นบ้านที่สร้างขึ้นในช่วงหลังจากบ้านที่ใช้ไม้จริงในการก่อสร้างทั้งหลัง และบ้านรุ่นหลังที่สุดจึงเป็นบ้านที่ใช้การก่ออิฐฉาบปูนทั้งหลัง ส่วนวัสดุผนังหลังคาที่ใช้ในพื้นที่โครงการฯ ได้แก่ สังกะสี และกระเบื้องลอน แต่ไม่พบการใช้แฝก และกระเบื้องดินเผาเป็นวัสดุผนังหลังคาเช่นในอดีต แสดงให้เห็นว่าวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างนั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

ส่วนใหญ่วัสดุในการก่อสร้างอาคารในพื้นที่โครงการฯ พบการใช้ไม้เป็นวัสดุก่อสร้างตัวอาคารอีกทั้งยังมีความเหมาะสมกับสภาพอากาศของเขตภาคกลางของไทยที่เป็นเขตร้อนชื้น มีความต้องการการระบายอากาศที่ดี ทั้งนี้การเลือกวัสดุในการก่อสร้างอาคารมุ่งเน้นเพื่อความคงทนแข็งแรงของอาคารเป็นสำคัญ ดังนั้นไม่ว่าใช้ไม้จริง หรือการก่ออิฐฉาบปูนในการก่อสร้างอาคารจึงสามารถใช้งานอาคารกับสภาพน้ำท่วมได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้มีบางส่วนในพื้นที่โครงการฯ ที่ใช้สังกะสีเป็นวัสดุในการก่อสร้างตัวอาคาร ซึ่งไม่ได้ใช้ในการอยู่อาศัยโดยมากจะใช้อาคารในลักษณะนี้เป็นโรงเก็บอุปกรณ์ในการทำนา และคอกสัตว์ แสดงให้เห็นถึงการเลือกวัสดุในการก่อสร้างที่มีการคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ

4.1.2.3 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย

จากการศึกษาพบว่า ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน การใช้งานพื้นที่รอบบริเวณบ้านพักอาศัยเพื่อประกอบอาชีพมี 3 ประเภท ขึ้นอยู่กับอาชีพของแต่ละครัวเรือน ได้แก่ การทำนา การเผาอิฐ และการเลี้ยงสัตว์ โดยในบริเวณเดียวกับบ้านพักอาศัยมักพบว่ามีอาคารอื่น

ๆ อยู่ประกอบกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นต่อการประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือน ได้แก่ โรงเก็บอุปกรณ์ทำนา ยุ้งข้าว โรงเผาอิฐ คอกสัตว์ และทำน้ำ

ลักษณะการใช้งานสถาปัตยกรรมที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมาตั้งแต่ในอดีตนี้ แสดงให้เห็นว่า ฤดูน้ำหลากมิได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเรื่องการใช้งานของสถาปัตยกรรม รวมไปถึงการประกอบอาชีพของคนในพื้นที่โครงการฯ ด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนาที่ถือเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่โครงการฯ รวมถึงการเผาอิฐที่ถือเป็นเอกลักษณ์อีกอย่างหนึ่งของชาวบางบาล ซึ่งการเผาอิฐในพื้นที่โครงการฯ นี้มีการใช้แกลบที่ได้จากการสีข้าวของชาวนาในพื้นที่ อำเภอบางบาลเช่นกัน แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพากันของการประกอบอาชีพของคนในพื้นที่อำเภอบางบาล

4.1.2.4 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน

จากการศึกษาภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน ซึ่งพบว่า มีการปลูกไม้ขนาดกลางไว้ตามลานบ้านเพื่อให้ร่มเงาและเพื่อการนั่งพักผ่อน มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กัญชง มะม่วง เป็นต้น มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้บนดิน เพื่อความสวยงามในบริเวณบ้านที่มีการถมดินสูงพื้นระดับน้ำ และมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับในกระถางในส่วนที่พื้นที่บริเวณบ้านถูกน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ส่วนบริเวณพื้นดินจะไม่ได้รับการดูแลให้มีความสวยงามเป็นระเบียบเรียบร้อยมากนัก มีการปลูกพืชผักสวนครัวบ้างเพียงเล็กน้อย เนื่องจากมีตลาดนัดในบริเวณใกล้เคียงเพื่อให้ความสะดวกในการเดินทางไปซื้อกับข้าวทำให้ชาวบ้านนิยมไปซื้อกับข้าวที่ตลาดนัดมากกว่าการปลูกผักสวนครัวไว้กินเองภายในครัวเรือน

แสดงให้เห็นว่า ลักษณะภูมิทัศน์ที่เกิดขึ้นนี้มีผลจากฤดูน้ำหลากในหน้าน้ำของทุกปี จึงทำให้มีการปลูกไม้ขนาดกลางไว้ในบริเวณบ้านไม่มากนัก และส่วนที่เด่นชัดที่สุดคือ การปลูกไม้ดอกไม้ประดับในกระถาง เพื่อให้สามารถที่จะยกหนีน้ำได้เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก ในขณะที่บริเวณบ้าน และได้ถูกน้ำท่วมเป็นประจำทุกปีจะไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่มากนัก โดยการปล่อยทิ้ง เพื่อมิให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินของผู้อยู่อาศัย

นอกจากนี้การปลูกพืชเศรษฐกิจในบริเวณบ้านยังช่วยให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้อีกทางหนึ่งด้วย ถึงแม้ว่ามีจำนวนไม่มาก แต่ก็เพียงพอในการใช้ภายในครัวเรือน ส่วนการปลูกพืชสวนครัวไว้ใช้เองภายในครัวเรือนที่ลดน้อยลงนี้ มีผลเนื่องมาจากการคมนาคมที่มีความสะดวกรวดเร็วมากขึ้น ทำให้การปลูกพืชผักสวนครัวถูกลดความสำคัญลง โดยเปลี่ยนเป็นการปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสวยงามแทน แสดงให้เห็นถึงการมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่เพียงพอจนกระทั่งสามารถเปลี่ยนไปปลูกพืชเพื่อความสวยงามแทนการปลูกพืชเพื่อใช้

เป็นปัจจัยในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับทั้งในกระถางสำหรับบ้านที่อยู่ติดริมน้ำ ซึ่งไม่มีการถมที่ดินสูง และการปลูกลงดินสำหรับบ้านที่มีการถมดินสูง ซึ่งเป็นผลพลอยได้จากการถมที่ดินเพื่อประโยชน์ในการขนย้ายอุปกรณ์เครื่องจักรในการทำนา ทำให้บริเวณที่ดินถมสูงสามารถปลูกไม้ดอกไม้ประดับเพื่อความสวยงามได้อีกประการหนึ่งด้วย

4.1.3 การคมนาคม

จากการศึกษาการคมนาคม ซึ่งพบว่า ในอดีตใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลักในการสัญจร แต่ในปัจจุบันการคมนาคมในพื้นที่โครงการฯ สามารถเดินทางได้ 2 เส้นทาง คือ การคมนาคมทางบก โดยใช้ถนนหลักของพื้นที่เป็นเส้นทางคมนาคม และการคมนาคมทางน้ำ โดยใช้เส้นทางตามแม่น้ำ และคลองที่ไหลผ่านรอบบริเวณที่ตั้งโครงการฯ แต่การคมนาคมหลักที่ใช้กันในพื้นที่โครงการฯ คือ การคมนาคมทางบก โดยรถยนต์ และรถจักรยานยนต์ ส่วนการคมนาคมทางน้ำ มักจะใช้ในช่วงฤดูน้ำหลาก โดยส่วนใหญ่บ้านที่ใช้การสัญจรทางน้ำนี้เป็นบ้านที่อยู่ติดริมน้ำ และมีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี

แสดงให้เห็นว่า ปัจจุบันความสะดวกรวดเร็วถึงเป็นความสำคัญของการคมนาคม ซึ่งการคมนาคมทางบกสามารถตอบสนองความต้องการนี้ได้มากกว่าการคมนาคมทางน้ำ ทำให้ปัจจุบันการคมนาคมหลักในพื้นที่โครงการฯ คือการคมนาคมทางบก นอกเหนือจากข้อจำกัดของการสัญจรในช่วงหน้าน้ำจึงทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนไปใช้การสัญจรด้วยเรือแทน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วบ้านที่อยู่ติดริมน้ำมักจะมีเรือไว้สำหรับสัญจรในช่วงหน้าน้ำ และนำรถยนต์ และรถจักรยานยนต์ไปจอดไว้ตามที่สูงพื้นระดับน้ำท่วม เมื่อหมดฤดูน้ำหลาก ชาวบ้านจึงกลับมาสัญจรทางบกเช่นเดิม

4.1.4 เกษตรกรรม

4.1.4.1 การเพาะปลูก

จากการศึกษาการเพาะปลูกในพื้นที่โครงการฯ ซึ่งพบว่า การเพาะปลูกหลักร้อยละ 97 ของพื้นที่ เป็นการทำนา โดยคิดเป็นพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังประมาณ 48% ของพื้นที่ปลูกข้าวนาปี นอกจากการทำนา และบริเวณที่ปลูกข้าวนาปรังส่วนใหญ่ในพื้นที่โครงการฯ เป็นบริเวณที่ประสบปัญหาน้ำท่วมมากกว่าบริเวณอื่นในพื้นที่โครงการฯ ทำให้ไม่สามารถปลูกข้าวตามฤดูกาลปกติได้ จึงเปลี่ยนจากการทำนาปีเป็นการทำนาปรังแทน ซึ่งวิธีการทำนาทั้งนาปีและนาปรังในปัจจุบันเป็นการใช้แรงงานจากเครื่องจักรแทนแรงงานสัตว์ทั้งหมดตั้งแต่การไถ ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิต เนื่องจากความสะดวกในการดูแลรักษา และขนย้าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง

หน้าน้ำ ส่วนการใช้น้ำเพื่อการเกษตรนี้มีทั้งที่ยังใช้น้ำจากฤดูกาลตามธรรมชาติในการทำนาปี และใช้น้ำจากการชลประทานในการทำนาปรัง และนอกจากนี้ยังพบว่ามีการทำสวนกล้วยหอม และกล้วยไข่เป็นอาชีพเสริม โดยปลูกไว้บนที่สูงพ้นจากระดับน้ำท่วม

แสดงให้เห็นว่า ภูมิประเทศในบริเวณโครงการฯ นี้เหมาะสมอย่างยิ่งกับการทำนา ไม่ว่าจะเป็นนาปีหรือนาปรัง ซึ่งด้วยลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงนี้ส่งผลให้ฤดูน้ำหลากในแต่ละปีนอกจากเอื้อให้มีน้ำอุดมสมบูรณ์ต่อการทำนาแล้ว ท้องนายังได้รับปุ๋ยธรรมชาติจากตะกอนที่ถูกพัดพามากับน้ำนั้นอีกด้วย และถึงแม้ว่าบางพื้นที่ในบริเวณโครงการฯ จะมีปัญหาน้ำท่วมสูงจากฤดูน้ำหลากเป็นประจำทุกปี แต่ชาวบ้านในพื้นที่ก็ยังคงประกอบอาชีพทำนาโดยมิได้เปลี่ยนแปลงไปทำการเกษตรอย่างอื่น โดยใช้วิธีการแก้ปัญหาน้ำท่วมด้วยการเปลี่ยนไปปลูกข้าวนอกฤดูกาลแทนข้าวนาปี ซึ่งสามารถทำนาได้ถึงสองครั้งต่อหนึ่งปี ส่วนการปลูกกล้วยในพื้นที่โครงการฯ กล้วยเป็นพืชล้มลุกใช้ระยะเวลาในการปลูกสั้นจึงเหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศเป็นอย่างดี

4.1.4.2 การเลี้ยงสัตว์

จากการศึกษาซึ่งพบว่า การเลี้ยงสัตว์ของคนในพื้นที่โครงการฯ คือ การเลี้ยงวัวเนื้อ และการเลี้ยงปลาทึบทีมในกระชัง ในอดีตการเลี้ยงวัวเนื้อในช่วงหน้าน้ำนั้น ผู้เลี้ยงวัวต้องนำวัวขึ้นไปเลี้ยงไว้บนที่สูง คือตามหัวคันนา แต่ในปัจจุบันที่สูงดังกล่าวได้เปลี่ยนเป็นริมถนนแทน โดยการเลี้ยงวัวในปัจจุบันผู้เลี้ยงวัวจะสร้างคอกไว้บริเวณใกล้กับริมถนน เพื่อให้สามารถนำวัวขึ้นมาเลี้ยงที่ริมถนนได้ในช่วงฤดูน้ำหลาก ส่วนการเลี้ยงปลาทึบทีมในกระชังริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้นเป็นลักษณะการเลี้ยงสัตว์ที่เพิ่มเข้ามาในภายหลัง โดยการเลี้ยงปลาในกระชังนั้นสามารถปรับระดับกระชังปลาได้ตามระดับขึ้น-ลงของแม่น้ำ

แสดงให้เห็นว่า จากการทำมีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปีทำให้ชาวบ้านเกิดการปรับตัวในการเลี้ยงสัตว์เพื่อให้เข้ากับสภาพน้ำท่วมที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีได้เป็นอย่างดี ทั้งการเลี้ยงวัวบนที่สูงพ้นระดับน้ำ โดยการเลือกที่ตั้งของคอกสัตว์อยู่ในบริเวณที่สูงพ้นจากระดับน้ำท่วม นั่นก็คือ ถนนหลักของโครงการฯ นั่นเอง และการเลี้ยงปลาในกระชังบริเวณริมแม่น้ำที่สามารถลอยขึ้นลงตามระดับน้ำได้เป็นอย่างดี สำหรับการเลี้ยงปลานี้อาจมีปัญหบ้าง เนื่องจากผู้เลี้ยงไม่สามารถควบคุมคุณภาพน้ำในแม่น้ำได้เอง ทำให้ผลผลิตที่ได้จากการเลี้ยงปลาอาจไม่ได้ผลเต็มที่นัก

4.1.5 วัฒนธรรม

จากการศึกษาซึ่งพบว่า วัฒนธรรม และประเพณีของชาวบางบาล มี 2 ประเภทคือประเพณีตามเทศกาลสำคัญทางศาสนา และประเพณีประจำท้องถิ่นและที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต เนื่องจากอาชีพหลักของชาวบางบาลคือการทำนา ดังนั้นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตจึงเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกันกับข้าว เช่น ประเพณีวันสารทไทย และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ เช่น ประเพณีลอยกระทง การอาบน้ำเพ็ญ เป็นต้น

แสดงให้เห็นว่า วัฒนธรรมของคนในพื้นที่โครงการฯ มีความสัมพันธ์กับทั้งสายน้ำและการทำนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีกวนข้าวทิพย์ ที่ยังคงมีประเพณีนี้เป็นประจำทุกปีแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตอันเนื่องมาจากอาชีพหลักของชาวบางบาลนั่นคือการทำนา และเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับข้าว ซึ่งเป็นประเพณีที่อยู่กับชาวบางบาลมาตั้งแต่ในอดีต นอกจากการกวนข้าวทิพย์ยังมี การปักเกลือไว้ตามท้องนา และประเพณีวันสารทไทยอีกด้วยที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตกับการทำนา

ส่วนประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิตอื่น ๆ ส่วนใหญ่สูญหายไปตามกาลเวลา และไม่ได้ทำการอนุรักษ์ไว้ เหลือไว้เพียงประเพณีสำคัญทางศาสนาเท่านั้นที่ยังคงมีอยู่อย่างชัดเจน ซึ่งประเพณีทั้ง 2 ประเภทนี้ล้วนแล้วแต่แสดงออกถึงเอกลักษณ์ที่สำคัญของคนไทยภาคกลาง นั่นคือ การเป็นชาวพุทธ และการประกอบอาชีพทำนา

จากผลการวิเคราะห์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล นำไปสู่สรุปผลการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล เพื่อเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิงที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาลต่อไป

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการศึกษานิวทอนิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

จากผลการวิเคราะห์นิวทอนิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล จึงนำไปสู่สรุปผลการศึกษานิวทอนิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการฯ เพื่อเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนนิวทอนิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิงที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่โครงการแก้มลิง อ.บางบาล ซึ่งในรายละเอียดของโครงการแก้มลิงนี้ เมื่อพื้นที่โครงการฯ กลายเป็นแก้มลิงแล้ว ลักษณะที่จะเกิดขึ้นเมื่อผิวน้ำเข้ามาเก็บไว้ในพื้นที่เกษตรที่ถูกล้อมรอบด้วยแนวถนนซึ่งอยู่ภายในแล้ว คือ ระดับน้ำที่สูงที่สุดเท่ากับระดับถนนที่ทำหน้าที่เหมือนเป็นขอบของอ่างเก็บน้ำเล็ก ๆ นี้(แก้มลิง) มีระดับความลึกของน้ำประมาณ 3 เมตรจากระดับพื้นดินปกติภายในโครงการฯ ส่วนภายนอกแนวถนนหลักที่ใช้เป็นขอบคันกั้นน้ำจะมีระดับน้ำที่ต่ำกว่า ซึ่งระดับน้ำนี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามระดับน้ำหลากที่ไหลมาจากภาคเหนือตามแนวแม่น้ำลำคลองที่ผ่านพื้นที่โครงการฯ ดังนั้นลักษณะที่เกิดขึ้นเมื่อเกิดเป็นโครงการแก้มลิงฯ จึงมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับการเกิดน้ำท่วมของพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางในหน้าน้ำหลากของทุกปี เพียงแต่การท่วมนี้มีระดับน้ำที่สูงขึ้นกว่าในอดีตและลักษณะการท่วมที่ต่างไป นั่นคือการที่พื้นที่เกษตรภายในแนวถนนจะเป็นบริเวณที่ถูกน้ำท่วมมากที่สุด ซึ่งในอดีตพื้นที่บริเวณนี้เป็นส่วนสุดท้ายที่น้ำหลากจะไหลมาถึงและเป็นส่วนแรกที่แห้งหลังจากน้ำลด เพราะฉะนั้นส่วนนี้มีความเปลี่ยนแปลงมากที่สุดในพื้นที่โครงการฯ คือบริเวณนี้ โดยมีรายละเอียดของผลสรุปการศึกษานิวทอนิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล ในแต่ละประเด็นดังต่อไปนี้

5.1.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

5.1.1.1 ลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น

จากการศึกษาซึ่งพบว่า รูปแบบการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุกตัว และมีความหนาแน่นบริเวณแนวลำน้ำ โดยตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีความหนาแน่นเพิ่มขึ้น แต่ยังคงรูปแบบของการตั้งถิ่นฐานในลักษณะเดิม และเมื่อเกิดโครงการฯ แก้มลิงขึ้นในพื้นที่นั้นจะมีลักษณะเดียวกันกับการเกิดน้ำหลากในหน้าน้ำของทุก ๆ ปี มีความแตกต่างกันเพียงระดับน้ำที่เพิ่มสูงขึ้นจากในอดีต

ดังนั้นจึงควรใช้รูปแบบการกระจุกตัวของกาตั้งถิ่นฐานในลักษณะนี้ต่อไป เนื่องจากลักษณะการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่โครงการฯ เป็นการอยู่อาศัยอยู่กับน้ำมาตั้งแต่ในอดีต และผลของโครงการแก้มลิงฯ นี้ก็เป็นลักษณะเดียวกันกับการเกิดน้ำหลากในหน้าน้ำ

เช่นเดียวกัน ซึ่งลักษณะการกระจุกตัวของอาคารตั้งถิ่นฐานในรูปแบบนี้มีความเหมาะสมสำหรับลักษณะการกระจายตัวในบริเวณพื้นที่โครงการแก้มลิงฯ

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดยสุตารา สุจฉายา และ อรศิริ ปาณินท์ ซึ่งกล่าวไว้ว่า ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงในภาคกลางนี้ มีลักษณะเป็นแบบกระจุกตัวและมีความหนาแน่นบริเวณแนวลำน้ำ โดยมีการวางตัวของแหล่งตั้งถิ่นฐานที่มีความสัมพันธ์กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ก็คือ แหล่งน้ำ

5.1.1.2 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน

จากการศึกษาซึ่งพบว่า ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ลักษณะผังในระยะใกล้เป็นการเกาะกลุ่มตามแนวลำน้ำ ซึ่งบ้านพักอาศัยที่อยู่ในละแวกเดียวกัน หรือกลุ่มเดียวกันจะมีการไปมาหาสู่และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และพบว่ากลุ่มบ้านในบริเวณเดียวกันมักจะเป็นเครือญาติกัน และปลูกบ้านอยู่บนที่ดินผืนเดียวกัน

ช่วงเวลาที่ใช้พื้นที่โครงการฯ เป็นแก้มลิงเป็นช่วงเวลาที่เพิ่มความยากลำบากให้กับการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังนั้นการที่สังคมไทยเป็นสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกันนี้ จึงเป็นการดีที่จะทำให้ปัญหาเรื่องความยากลำบากในการใช้ชีวิตประจำวันบรรเทาเบาบางลงไปได้จากการพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อมีการไปมาหาสู่กันระหว่างบ้านทำให้ลักษณะผังที่เป็นการเกาะกลุ่มนี้เอื้อให้เกิดความสะดวกได้เป็นอย่างดี ดังนั้นจึงควรรักษาแผนผังของการตั้งถิ่นฐานในลักษณะการเกาะกลุ่มในรูปแบบนี้ต่อไป

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดยเอกวิทย์ ณ ถลาง และ อมฤต หมวดทอง ซึ่งกล่าวไว้ว่า ลักษณะผังเป็นการเกาะกลุ่มกระจุกตัวตามแนวลำน้ำ โดยที่กลุ่มบ้านในบริเวณใกล้เคียงกันมักจะเป็นกลุ่มเครือญาติเดียวกัน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับคำกล่าวของ อรศิริ ปาณินท์ ที่กล่าวว่า การปรับตัวให้อยู่ด้วยกันได้อย่างผาสุกระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ในท้องทุ่งกับสายน้ำหลาก คือ การปรับตัวโดยอาศัยภูมิปัญญาที่ได้รับการสั่งสมมาตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย ยึดรับทุกสภาพด้วยความเอื้ออาทรระหว่างกัน

5.1.1.3 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา

จากการศึกษาซึ่งพบว่า มีความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นาในบริเวณพื้นที่โครงการฯ อยู่ 2 รูปแบบ คือ 1) บ้านอยู่แยกจากกันกับที่เพาะปลูก แต่อยู่ในบริเวณใกล้กัน โดยอยู่ในช่วงระยะที่สามารถเดินเท้าถึง หรือบางบ้านก็มีไร่นาอยู่ติดกับบ้านที่ใช้พักอาศัย ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีมากเป็นส่วนใหญ่ในพื้นที่โครงการฯ 2) ตัวบ้านตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก โดยมีบ้างเป็นส่วนน้อยในพื้นที่โครงการฯ

ดังนั้นรูปแบบที่มีความเหมาะสมต่อโครงการแก้มลิงฯ คือ รูปแบบที่บ้านอยู่แยกจากแหล่งเพาะปลูก เนื่องจากมีการเกาะกลุ่มกันของที่อยู่อาศัย โดยส่วนใหญ่ แล้วนั้นมีการเกาะกลุ่มกันอยู่ในบริเวณแนวลำน้ำที่เป็นตำแหน่งของขอบอ่างเก็บน้ำขนาดย่อม ทำให้มีความปลอดภัยมากกว่ารูปแบบความสัมพันธ์ของบ้านที่อยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก จากผลของการเกิดโครงการแก้มลิงฯ จะทำให้ระดับน้ำท่วมสูง ส่งผลให้พื้นที่เกษตรมีลักษณะเป็นเหมือนอ่างเก็บน้ำขนาดย่อม และรูปแบบของบ้านที่อยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูกนี้อยู่ในตำแหน่งภายในอ่างเก็บน้ำ อีกทั้งยังเป็นการแยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยว ทำให้รูปแบบนี้ไม่เหมาะกับลักษณะของโครงการแก้มลิงฯ

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดยเอกวิทย์ ณ ถลาง ซึ่งกล่าวไว้ว่า แหล่งน้ำมีความสำคัญอย่างมากต่อการตั้งถิ่นฐานและระบบไร่นา ทั้งรูปแบบที่แยกจากกันกับที่เพาะปลูก และรูปแบบที่ปลูกตั้งอยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก ล้วนแต่ต้องคำนึงถึงแหล่งน้ำเป็นสำคัญสำหรับการเริ่มตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

5.1.2 สถาปัตยกรรม

5.1.2.1 รูปทรงของสถาปัตยกรรม

จากการศึกษาซึ่งพบว่า สามารถแบ่งลักษณะรูปทรงทางสถาปัตยกรรมออกได้เป็น 2 ลักษณะใหญ่ ๆ ได้แก่ บ้านยกใต้ถุนสูง (เป็นรูปทรงที่มีอยู่เดิมตั้งแต่อดีต) และบ้านปลูกบนที่ดินถมสูง (เป็นรูปทรงที่เพิ่มเข้ามาในภายหลัง) โดยทั้งสองรูปแบบนี้มีจุดประสงค์เดียวกันคือ การป้องกันน้ำท่วม ส่วนรูปทรงของหลังคา สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ หลังคาทรงจั่วมีความชันน้อยกว่า 15 องศา ซึ่งเป็นบ้านที่สร้างมาตั้งแต่ในอดีต และมีลักษณะยกใต้ถุนสูงเป็นส่วนใหญ่ และหลังคาทรงจั่วที่มีความชันมากกว่า 15 องศา ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นหลังคาทรงไทย นอกจากหลังคาทรงไทยที่มีอยู่แต่เดิมในพื้นที่แล้วนั้น พบอาคารที่สร้างใหม่แต่ยังคงใช้รูปแบบของหลังคาทรงไทยอยู่อีกด้วย โดยทั้งนี้รูปทรงของอาคารก็ยังคงเป็นรูปแบบของบ้านยกใต้ถุนสูงเช่นเดียวกับในอดีต

รูปทรงของสถาปัตยกรรมที่มีความเหมาะสมต่อโครงการแก้มลิงฯ ได้แก่ รูปแบบการยกใต้ถุนสูงอย่างในอดีต ซึ่งบ้านในพื้นที่โครงการฯ ส่วนใหญ่ก็เป็นรูปแบบบ้านยกใต้ถุนสูง เพราะระดับน้ำที่เก็บกักไว้ในแก้มลิงค่อนข้างสูง อีกทั้งจุดประสงค์หลักของโครงการแก้มลิงฯ คือการเก็บกักน้ำไว้ในพื้นที่โครงการฯ ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ดังนั้นถ้าแต่ละบ้านใช้วิธีการถมดินสูงแทนการยกใต้ถุนสูงจะทำให้ความสามารถในการเก็บกักน้ำของแก้มลิงลดลงด้วยเช่นกัน ส่วนลักษณะของการกันบริเวณใต้ถุนไว้เก็บของนั้นสามารถทำได้ แต่ควรเป็นใน

รูปแบบของการเก็บของชั่วคราว เมื่อถึงช่วงฤดูน้ำหลากควรปล่อยให้โล่ง เนื่องจากระดับน้ำที่ท่วมสูงอาจทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพย์สินได้ ข) รูปทรงหลังคาสามารถใช้ได้ทั้งทรงจั่วสูง และจั่วเตี้ย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมกับรูปทรงอาคารและประโยชน์ใช้สอย ซึ่งหลังคาทรงจั่วที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบันนอกจากประโยชน์โดยตรงในการป้องกันแดดฝนแล้ว ยังช่วยระบายถ่ายเทอากาศภายใต้หลังคาได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดยนำพวลย์ กิจรักษ์กุล, สุขเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ ซึ่งกล่าวไว้ว่า รูปแบบบ้านที่เหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศเช่นที่ราบลุ่มภาคกลางคือเรือนใต้ถุนสูง เพราะพื้นที่ลุ่มเมื่อถึงหน้าน้ำ น้ำจะท่วมได้ถุนเรือนในระดับสูง ส่วนในพื้นที่ดอนก็สามารถป้องกันสัตว์ร้ายหรือขโมยได้อีกทางหนึ่ง เพราะเรือนไทยนิยมที่จะชักกระไดขึ้นมาเก็บไว้บนเรือนได้ นอกจากนี้ใต้ถุนเรือนยังเป็นที่เก็บของเครื่องใช้ในการทำนา เป็นที่พักผ่อนโดยมีแคร่ไถนั่งจักรสาน เลี้ยงเด็ก ทอผ้า ตำข้าว และเลี้ยงสัตว์

5.1.2.2 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง

จากการศึกษาซึ่งพบว่า วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมในพื้นที่โครงการฯ ส่วนตัวอาคารในปัจจุบันสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ การใช้ไม้จริง การใช้ไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูน และการก่ออิฐฉาบปูน โดยสามารถเรียงลำดับความเก่าไปจนกระทั่งใหม่ได้จาก การใช้ไม้จริงทั้งหลัง การใช้ไม้จริงร่วมกับการก่ออิฐฉาบปูน และการก่ออิฐฉาบปูนทั้งหลังตามลำดับ ซึ่งนอกจากวัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างตัวอาคาร วัสดุที่ใช้ในการมุงหลังคาในพื้นที่โครงการฯ ในปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ กระเบื้องลอน และสังกะสี ก็แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของการเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างเช่นกัน

จุดประสงค์หลักของการเลือกวัสดุในการก่อสร้างคือ ความคงทนแข็งแรงของการใช้งาน นอกจากนี้การเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างของชาวบ้านในพื้นที่โครงการฯ ยังมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ดังนั้นแนวทางการปรับเปลี่ยนจึงควรเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างที่ใช้กันอยู่ในพื้นที่โครงการฯ เนื่องจากที่ใช้อยู่สามารถให้ความคงทนแข็งแรงกับสภาพน้ำท่วมได้เป็นอย่างดี

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดยเอกวิทย์ ณ ถลาง ซึ่งกล่าวไว้ในเรื่องของการใช้วัสดุว่า ในช่วงระยะหลังนิยมใช้สังกะสีในการมุงหลังคาแทนแฝก เนื่องจากความคงทนแข็งแรง แต่ในขณะเดียวกันช่วงหน้าร้อนก็ทำให้อากาศในตัวบ้านร้อนมากขึ้นเช่นกัน ดังนั้นจึงนิยมปลูกเรือนด้วยไม้ เพื่อช่วยในการระบายความร้อน และเหมาะกับสภาพดินฟ้าอากาศในภาคกลางเป็นอย่างดี

5.1.2.3 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย

จากการศึกษาซึ่งพบว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในบริเวณเดียวกับบ้านพักอาศัยพบอาคารอื่น ๆ อยู่ประกอบกันด้วย โดยขึ้นอยู่กับความจำเป็นต่อการประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือน ได้แก่ โรงเก็บอุปกรณ์ทำนา ยุ้งข้าว โรงเผาอิฐ คอกสัตว์ และทำน้ำ

ดังนั้นการใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัยจึงควรใช้ งานพื้นที่ในรูปแบบเดิม เนื่องจากผลของโครงการแก้มลิงฯ นี้ก็เป็นลักษณะเดียวกับการเกิดน้ำหลากในหน้าน้ำ เพียงแต่ระดับน้ำที่สูงกว่าเดิม ดังนั้นการที่ลักษณะการใช้งานของพื้นที่ประกอบอาชีพไม่มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบันจึงเป็นการแสดงให้เห็นว่า การใช้พื้นที่ในรูปแบบเดิมเป็นการเหมาะสมสำหรับการอยู่กับน้ำท่วม

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดยอรศิริ ปาณินท์ และอมฤต หมวดทอง ซึ่งกล่าวไว้ว่า การใช้งานสถาปัตยกรรมตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันมีการใช้งานบ้านพักอาศัยเป็นสถาปัตยกรรมหลัก และมีอาคารอื่น ๆ อยู่ในบริเวณเดียวกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความจำเป็นต่อการประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือนเป็นสำคัญ โดยลักษณะการใช้งานนี้เป็นการกล่าวถึงการใช้งานสถาปัตยกรรมในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง ซึ่งมีความสามารถในการใช้ภูมิปัญญาเพื่อการปรับตัวที่เหมาะสมต่อสภาพภูมิประเทศ

5.1.2.4 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน

จากการศึกษาซึ่งพบว่า มีการปลูกไม้ขนาดกลางไว้ตามลานบ้าน เพื่อให้ร่มเงาและเพื่อการนั่งพักผ่อน มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น กัญชง มะม่วง เป็นต้น มีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับไว้เพื่อความสวยงามบนดินในบริเวณบ้านที่มีการถมดินสูงพื้นระดับน้ำ และมีการปลูกไม้ดอกไม้ประดับในกระถางในส่วนที่พื้นที่บริเวณบ้านถูกน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ส่วนบริเวณพื้นดินจะไม่ได้รับการดูแลเท่าใดนัก มีการปลูกพืชผักสวนครัวบ้างเพียงเล็กน้อย

เพื่อความเหมาะสมต่อโครงการแก้มลิงฯ ควรเน้นการปลูกพืชพรรณลงในกระถาง ทั้งไม้ดอกไม้ประดับ และพืชสวนครัว เนื่องจากระดับปริมาณน้ำที่มีขึ้นลงอยู่ตลอดทั้งปีเช่นเดียวกับในอดีต แต่เมื่อมีการเก็บกักน้ำไว้ในแก้มลิง ระดับน้ำที่ท่วมอยู่แต่เดิมจะสูงขึ้นอีก ทำให้พืชพรรณที่ปลูกลงดิน รวมทั้งไม้ยืนต้นอาจจะตายได้ ดังนั้นการทำให้การปลูกพืชพรรณสามารถทำได้คือการปลูกลงกระถาง เพื่อการเคลื่อนย้ายได้สะดวก อีกทั้งการปลูกพืชสวนครัวยังช่วยส่งเสริมให้เกิดการพึ่งพาตนเองภายในครอบครัว โดยเฉพาะในช่วงฤดูน้ำหลากที่การเดินทางมิได้สะดวกสบายอย่างเช่นในช่วงหน้าแล้ง

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดยอรศิริ ปาณินท์ และอมฤต หมวดทอง ซึ่งกล่าวไว้ว่า ลักษณะของบริเวณบ้านในบริเวณที่มีน้ำท่วมถึงในภาคกลางนี้ มักจะพบว่ามีกำแพงรอบบ้าน เครื่องไม้เครื่องมือแทนการวางทั่วไป และบริเวณใต้ถุนเรือน มักจะถูกปล่อยให้โล่งเนื่องจากมีน้ำท่วมทุกปี และนอกจากนี้ยังนิยมที่จะปลูกไม้กระถางทั้งไม้ดอก และไม้ประดับ เพื่อความสวยงาม โดยไม่นิยมปลูกลงดิน เนื่องจากมีน้ำท่วมเช่นเดียวกัน แสดงให้เห็นถึงวิธีการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับน้ำได้อย่างกลมกลืน

5.1.3 การคมนาคม

จากการศึกษาซึ่งพบว่า การคมนาคมในพื้นที่โครงการฯ สามารถเดินทางได้ 2 เส้นทาง คือ การคมนาคมทางบก และการคมนาคมทางน้ำ แต่การคมนาคมในปัจจุบันใช้การคมนาคมทางบกเป็นหลัก โดยพาหนะส่วนใหญ่ที่ใช้ในการสัญจร ได้แก่ รถยนต์ และรถจักรยานยนต์ ส่วนการคมนาคมทางน้ำนั้นมีการสัญจรเฉพาะบ้านที่อยู่ติดริมน้ำ ซึ่งบ้านเหล่านี้มีเรือเป็นพาหนะสำหรับใช้ในการเดินทางช่วงหน้าน้ำท่วมเท่านั้น

ดังนั้นจึงควรใช้การคมนาคมทางบกเป็นหลักในช่วงหน้าแล้ง และเมื่อถึงช่วงหน้าน้ำจึงเปลี่ยนมาใช้ในการคมนาคมทางน้ำ ทั้งนี้ควรคำนึงถึงความสะดวก และเหมาะสมต่อสภาพแวดล้อมในช่วงนั้น ๆ เป็นสำคัญ

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดยไพฑูริย์ ขาวมาลา ซึ่งกล่าวไว้ว่า การให้ความสำคัญต่อการคมนาคมทางน้ำจากในอดีตที่มีเรือเป็นพาหนะทุกครัวเรือน หรือแม้แต่มีเรือโดยสารประจำทาง ในปัจจุบันลดลงจนแทบไม่เหลืออยู่ในอยุธยา โดยเปลี่ยนไปใช้การคมนาคมทางบกแทน จะมีเหลือใช้เรืออยู่เมื่อช่วงหน้าน้ำที่ไม่สามารถใช้รถยนต์ในการสัญจรได้เท่านั้น จึงจะมีการนำเรือมาใช้งานอีกครั้ง ซึ่งโดยมากเป็นบ้านที่ตั้งอยู่ติดริมแนวลำน้ำ

5.1.4 เกษตรกรรม

5.1.4.1 การเพาะปลูก

จากการศึกษาซึ่งพบว่า ตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบันการทำนาถือเป็นอาชีพหลักในพื้นที่โครงการฯ ซึ่งมีทั้งการทำนาปี และการทำนาปรังตามความเหมาะสมของสภาพภูมิประเทศ โดยบริเวณที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมมากชาวนาจะใช้วิธีการเลี้ยงการปลูกข้าวตามฤดูกาลแล้วหันไปปลูกข้าวนอกฤดูกาลแทน ส่วนบริเวณที่มีน้ำหลากตามปกติชาวนายังคงปลูกข้าวนาปีอยู่เช่นเดิม ไม่ว่าจะเป็นการปลูกข้าวนาปีหรือข้าวนาปรัง นอกจากการปลูกข้าวแล้วนั้น ปัจจุบันยังมีการปลูกพืชล้มลุกอันได้แก่ กัญชงหอม และกล้วยไข่ เป็นอาชีพเสริมในพื้นที่โครงการฯ อีกด้วย

เนื่องจากความเหมาะสมของสภาพภูมิประเทศที่เอื้อต่อการทำนา ดังนั้นจึงควรปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักต่อไป ถึงแม้ว่าช่วงน้ำท่วมเนื่องจากการเก็บกักน้ำไว้ในแก้มลิงจะทำให้ไม่สามารถปลูกข้าวได้ เพราะระดับน้ำที่สูงเกินไป แต่ช่วงอื่นของปี ในพื้นที่โครงการฯ ก็ยังมีการทำนาปรังได้ถึงปีละ 2 ครั้งเพื่อทดแทนการทำนาปีที่ไม่สามารถทำได้ในช่วงที่น้ำท่วม นอกจากการปลูกข้าวเป็นอาชีพหลักแล้ว ปัจจุบันยังมีการปลูกพืชล้มลุก ได้แก่ กัญชหอมและกล้วยไข่ ซึ่งใช้เวลาในการปลูกสั้น จึงสามารถปลูกกล้วยเป็นอาชีพเสริมได้อีกทางหนึ่งด้วย

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดยอมฤต หมวดทอง ซึ่งกล่าวถึงการทำนาปรังที่สามารถทำได้ปีละสองครั้ง เนื่องจากมีการชลประทานที่มีประสิทธิภาพเพื่อการบริหารจัดการน้ำสำหรับใช้ในการทำนา โดยในการทำนาปรังจะใช้ข้าวพันธุ์ไวแสงมีอายุในการปลูกเพียง 4 เดือน ซึ่งครั้งที่ 1 เริ่มทำนาช่วงเดือนมกราคม-เมษายน และเมื่อทำการเก็บเกี่ยวข้าวจากการทำนาปรังครั้งที่ 1 ก็เตรียมไถเพื่อทำนาปรังในครั้งที่ 2 ต่อทันทีโดยใช้พันธุ์ข้าวไวแสงเช่นเดิม ซึ่งจะสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ในช่วงเดือนสิงหาคม จากนั้นจึงเว้นช่วงเนื่องจากถึงฤดูน้ำหลาก และเริ่มทำนาปรังครั้งใหม่ในปีต่อไป

5.1.4.2 การเลี้ยงสัตว์

จากการศึกษาซึ่งพบว่า การเลี้ยงสัตว์ของคนในพื้นที่โครงการฯ คือ การเลี้ยงวัวเนื้อ และการเลี้ยงปลาทับทิมในกระชัง ในอดีตการเลี้ยงวัวเนื้อในช่วงหน้าน้ำนั้น ผู้เลี้ยงวัวต้องนำวัวขึ้นไปเลี้ยงไว้บนที่สูง คือตามหัวคันนา แต่ในปัจจุบันที่สูงดังกล่าวได้เปลี่ยนเป็นริมถนนแทน โดยการเลี้ยงวัวในปัจจุบันผู้เลี้ยงวัวจะสร้างคอกไว้บริเวณใกล้กับริมถนน เพื่อให้สามารถนำวัวขึ้นมาเลี้ยงที่ริมถนนได้ในช่วงฤดูน้ำหลาก ส่วนการเลี้ยงปลาทับทิมในกระชังริมแม่น้ำเจ้าพระยานั้นเป็นลักษณะการเลี้ยงสัตว์ที่เพิ่มเข้ามาในภายหลัง โดยการเลี้ยงปลาในกระชังนั้นสามารถปรับระดับกระชังปลาได้ตามระดับขึ้น-ลงของแม่น้ำ

การเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่โครงการแก้มลิงฯ นี้ ได้มีการปรับตัวจากในอดีตให้มีความสอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับตัวเพื่อให้สามารถเลี้ยงสัตว์ร่วมกับสภาพน้ำท่วมเป็นประจำทุกปีได้ ดังนั้นจึงควรเลี้ยงวัวเนื้อ และปลาทับทิมต่อไป

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดย เอนก นาวิกมูล โดยกล่าวไว้ถึงการนำวัวไปเลี้ยงตามคันนา เมื่อถึงช่วงฤดูน้ำหลาก เนื่องจากบริเวณคันนาในอดีตเป็นพื้นที่สูงพ้นระดับน้ำท่วม เช่นเดียวกับในปัจจุบันที่ชาวณานำวัวไปเลี้ยงไว้ตามไหล่ทาง เพราะเป็นบริเวณที่สูงพ้นจากระดับน้ำ นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับคำกล่าวของ เอกวิทย์ ณ ถลาง ที่

กล่าวถึง ลักษณะการอยู่อาศัยกับธรรมชาติด้วยการรู้เท่าทันธรรมชาติ โดยการปรับตัวอย่างอ่อนน้อม และอาศัยภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีต ซึ่งเป็นการปรับตัวตามธรรมชาติด้วยความเข้าใจ และส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่เป็นอย่างดี

5.1.5 วัฒนธรรม

จากการศึกษาซึ่งพบว่า วัฒนธรรม และประเพณีของชาวบางบาล มี 2 ประเภทคือประเพณีตามเทศกาลสำคัญทางศาสนา และประเพณีประจำท้องถิ่นและที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต เนื่องจากอาชีพหลักของชาวบางบาลคือการทำนา ดังนั้นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตจึงเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกันกับข้าว เช่น ประเพณีวันสารทไทย และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ เช่น ประเพณีลอยกระทง การอาบน้ำเพ็ญ เป็นต้น

ดังนั้นในการปรับเปลี่ยนในประเด็นวัฒนธรรมเพื่อความเหมาะสมต่อโครงการแก้มลิงฯ โดยสืบสานประเพณีที่มีอยู่ในปัจจุบันให้คงอยู่ต่อไป และฟื้นฟูการเล่นที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ เพื่อให้การต้องอยู่กับสภาพน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับน้ำที่สูงขึ้นจากผลของโครงการแก้มลิงฯ สามารถเปลี่ยนทัศนคติด้านลบต่อน้ำท่วมเป็นความรื่นเริงสนุกสนานกับสายน้ำแทน

สอดคล้องกับคำกล่าวในวรรณกรรมโดย อมฤต หมวดทอง ซึ่งกล่าวไว้ว่า วัฒนธรรมประเพณี ที่ชุมชนวางจะเช้ สามารถแบ่งเป็นประเพณีตามเทศกาลสำคัญทางศาสนา ประเพณีประจำท้องถิ่นและประเพณีเกี่ยวกับวิถีชีวิต ได้แก่ เดือน 5 ประเพณีสงกรานต์ , เดือน 6-7 เป็นช่วงบวชพระก่อนเข้าพรรษา, เดือน 11 งานออกพรรษา, เดือน 12 ขึ้น 7-8 ค่ำ เป็นงานประจำปีวัดรางจะเข้ปิดทองสมโภช, เดือน 12 ขึ้น 15 ค่ำ พระจันทร์เต็มดวงน้ำขึ้นสูงสุด เป็นช่วงที่น้ำตกตะกอนและใสดุที่สุด ชาวบ้านจะพายเรือออกไปอาบน้ำในคลองเรียกกันว่า อาบน้ำเพ็ญ และลอยกระทงตามทำนาริมคลอง, เดือนอ้าย-ยี่ น้ำในทุ่งและได้ฤกษ์เริ่มลด ข้าวออกรวงเตรียมทำการเกี่ยวข้าว

5.2 แนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิง อ.บางบาล

5.2.1 รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน

5.2.1.1 ลักษณะการกระจายตัวและความหนาแน่น

จากอดีตจนกระทั่งปัจจุบันลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นแบบกระจุกตัว ดังนั้นแนวทางการปรับเปลี่ยนจึงควรเป็นลักษณะการกระจุกตัวต่อไป

5.2.1.2 แผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐาน

ตั้งแต่ในอดีตแผนผังของแหล่งตั้งถิ่นฐานเป็นการเกาะกลุ่มของสังคมจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้นแนวทางการปรับเปลี่ยนจึงควรเป็นลักษณะการเกาะกลุ่ม เพื่อการพึ่งพาอาศัยกัน

5.2.1.3 ความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานกับไร่นา

แนวทางการปรับเปลี่ยนควรเป็นความสัมพันธ์ของแหล่งตั้งถิ่นฐานและไร่นาในรูปแบบที่บ้านอยู่แยกจากที่เพาะปลูก เนื่องจากส่วนใหญ่มีการเกาะกลุ่มกันของแหล่งตั้งถิ่นฐานในบริเวณแนวลำน้ำที่เป็นตำแหน่งของขอบอ่างเก็บน้ำขนาดย่อม ทำให้มีความปลอดภัยมากกว่ารูปแบบความสัมพันธ์ของบ้านที่อยู่ท่ามกลางที่เพาะปลูก เนื่องจากผลของการเกิดโครงการแก้มลิงฯ จะทำให้ระดับน้ำในพื้นที่เพาะปลูกท่วมสูง และรูปแบบของบ้านในลักษณะนี้อยู่ในตำแหน่งภายในแก้มลิง อีกทั้งเป็นการแยกกันอยู่อย่างโดดเดี่ยว ทำให้รูปแบบนี้ไม่เหมาะสมกับลักษณะโครงการแก้มลิงฯ

5.2.2 สถาปัตยกรรม

5.2.2.1 รูปทรงของสถาปัตยกรรม

แนวทางการปรับเปลี่ยนควรใช้รูปแบบการยกใต้ถุนสูง ซึ่งเป็นรูปแบบที่สามารถอยู่กับสภาพน้ำท่วมได้ดีมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน

5.2.2.2 วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง

การเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างของชาวบ้านในพื้นที่โครงการฯ มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยจุดประสงค์หลักเพื่อความคงทนแข็งแรงของการใช้งาน ดังนั้นแนวทางการปรับเปลี่ยนจึงควรเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างที่ใช้กันอยู่ในพื้นที่โครงการฯ เนื่องจากที่ใช้อยู่นี้สามารถให้ความคงทนแข็งแรงกับสภาพน้ำท่วมได้เป็นอย่างดี

5.2.2.3 การใช้พื้นที่ประกอบอาชีพบริเวณบ้านพักอาศัย

จากในอดีตมาถึงปัจจุบันอาชีพของคนในพื้นที่โครงการฯ ไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความเหมาะสมสำหรับการอยู่กับสภาพน้ำท่วม ดังนั้นแนวทางการปรับเปลี่ยนจึงควรใช้พื้นที่ในลักษณะเดิม

5.2.2.4 ภูมิทัศน์รอบบริเวณบ้าน

แนวทางการปรับเปลี่ยนควรเน้นการปลูกพืชพรรณลงในกระถาง ไม้ดอกไม้ประดับ และพืชสวนครัว เพื่อความเหมาะสมกับสภาพน้ำท่วมในพื้นที่ อีกทั้งช่วยให้เกิดการพึ่งพาตนเองภายในครัวเรือนด้วย

5.2.3 การคมนาคม

แนวทางในการปรับเปลี่ยนควรใช้การคมนาคมทางบกในช่วงหน้าแล้ง เนื่องจากความเหมาะสมในเรื่องความสะดวกรวดเร็วในการสัญจร และเพิ่มใช้การคมนาคมทางน้ำเมื่อถึงช่วงหน้าน้ำ โดยเฉพาะบริเวณที่มีน้ำท่วมริมแม่น้ำลำคลอง และบริเวณในแก้มลิง ทั้งนี้ควรคำนึงถึงความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศเป็นสำคัญ

5.2.4 เกษตรกรรม

5.2.4.1 การเพาะปลูก

การทำนาเป็นอาชีพหลักของคนในพื้นที่โครงการฯ มาตั้งแต่อดีต ดังนั้นจึงควรคงไว้ซึ่งการปลูกข้าวเป็นการเพาะปลูกหลักของพื้นที่ต่อไป แต่เปลี่ยนวิธีการจากเดิมที่มีทั้งการปลูกข้าวนาปีและนาปรังเป็นการปลูกข้าวนาปรังทั้งหมด ซึ่งสามารถปลูกได้ในช่วงที่มีน้ำในพื้นที่เกษตรในการเก็บกักน้ำเนื่องจากความเหมาะสมของสภาพภูมิประเทศที่เอื้อต่อการทำนา นอกจากนี้ยังสามารถปลูกพืชล้มลุกจำพวกกล้วยเป็นอาชีพเสริมในช่วงหน้าแล้ง หรือบริเวณที่สูงพื้นน้ำได้อีกทางหนึ่งด้วย

5.2.4.2 การเลี้ยงสัตว์

ตั้งแต่ในอดีตจนกระทั่งปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนวิธีการเลี้ยงสัตว์ให้มีความเหมาะสมกับสภาพน้ำท่วมแล้ว ดังนั้นแนวทางการปรับเปลี่ยนจึงควรเลี้ยงปลาทาบทิม และวัวเนื้อต่อไป เนื่องจากการเลี้ยงสัตว์ทั้ง 2 ประเภทนี้เป็นภูมิปัญญาในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม และฤดูกาลได้เป็นอย่างดีของชาวบ้านในพื้นที่โครงการฯ

5.2.5 วัฒนธรรม

วัฒนธรรมของชาวบางบาลมีความเกี่ยวข้องกับประเพณีทางศาสนาและวิถีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีที่เกี่ยวข้องกับข้าว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของคนในพื้นที่โครงการฯ ดังนั้นแนวทางการปรับเปลี่ยนจึงควร สืบสานประเพณีที่มีอยู่ในปัจจุบันให้คงอยู่ต่อไป และฟื้นฟูการเล่นที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำ เพื่อให้การต้องอยู่กับสภาพน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งระดับน้ำที่สูงขึ้นจากผลของโครงการแก้มลิงฯ สามารถช่วยเพิ่มทัศนคติด้านบวกต่อน้ำท่วม จากความเสียหายจากให้เป็นความรื่นเริงสนุกสนานกับสายน้ำแทน

จากแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมตามโครงการแก้มลิงฯ อ.บางบาล สามารถแยกประเด็นที่ทำการศึกษาออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

1) การปรับเปลี่ยนในเรื่องความต้องการพื้นฐาน ซึ่งในเรื่องนี้เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของชาวบ้านในพื้นที่โครงการฯ ได้แก่ รูปแบบการตั้งถิ่นฐาน รูปแบบสถาปัตยกรรม ลักษณะการคมนาคม และการประกอบอาชีพซึ่งก็คือ เกษตรกรรม เพื่อให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่โครงการสามารถปรับตัว และดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างปกติสุข เมื่อเกิดโครงการแก้มลิงฯ ขึ้น

2) การปรับเปลี่ยนเพื่อการเพิ่มคุณภาพชีวิตในการดำเนินชีวิตกับระดับน้ำที่สูงขึ้นจนเป็นสภาวะน้ำท่วม ได้แก่ ประเด็นเรื่องวัฒนธรรม จากการศึกษาซึ่งพบว่าในพื้นที่โครงการฯ มีประเพณีอยู่ 2 รูปแบบ คือ ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ในส่วนของประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตนี้ นอกจากประเพณีในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับข้าวแล้วยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสายน้ำที่สามารถฟื้นฟู เพื่อให้เกิดความสนุกสนานรื่นเริงในการจัดงานประเพณีเหล่านี้ อีกทั้งจากผลของระดับน้ำที่เพิ่มสูงมากขึ้นกว่าเดิม ทำให้ความสัมพันธ์กับสายน้ำของคนในพื้นที่มีเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นการเล่น และประเพณีที่เกี่ยวข้องกับน้ำจึงเป็นส่วนช่วยในการปรับทัศนคติในแง่ลบที่มีต่อน้ำท่วมได้อีกทางหนึ่ง

5.3 ข้อเสนอแนะการศึกษาในอนาคต

1) จากการทบทวนวรรณกรรม เกี่ยวกับทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม นั้น เอกสารโดยส่วนมากมุ่งเน้นไปยังการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่อย่างน้อยสองพื้นที่ ทฤษฎีที่กล่าวถึงจึงเป็นไปในภาพกว้างเท่านั้น แต่ในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมสำหรับโครงการฯ นี้เป็นการศึกษาซึ่งเน้นพื้นที่เพียงพื้นที่เดียว ดังนั้นในการศึกษาในอนาคตจึงเสนอแนะให้มีการศึกษาในรายละเอียดของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเฉพาะของพื้นที่ในลักษณะที่เป็นโครงการแก้มลิง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับน้ำ

2) จากการศึกษาพบว่าประเด็นศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การศึกษาแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการดำรงชีวิต แต่ในการศึกษาคั้งนี้ยังมีประเด็นเรื่องวัฒนธรรม ที่มุ่งเน้นในการปรับเปลี่ยนเพื่อการเพิ่มคุณภาพชีวิตในการดำเนินชีวิตกับระดับน้ำที่สูงขึ้นจนเป็นสภาวะน้ำท่วม การศึกษาในอนาคตจึงเสนอแนะให้มีการศึกษาเพิ่มเติมในด้านสังคม เพื่อให้ทราบถึงพื้นฐานการดำเนินชีวิต ลักษณะการดำเนินชีวิตในอดีตของผู้คนที่อาศัยอยู่กับน้ำได้อย่างกลมกลืน แล้วนำมาปรับใช้ให้เป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมให้เข้ากับสภาพโครงการแก้มลิงฯ ที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

3) จากการสรุปผลการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมโครงการแก้มลิงฯ พบว่านอกจากประเด็นศึกษาเพื่อแนวทางในการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการดำรงชีวิตแล้วนั้น ยังมีประเด็นศึกษาเรื่องสุนทรียภาพกับการดำรงชีวิตอีกประเด็นหนึ่ง ที่น่าสนใจสำหรับทำการศึกษาต่อไปในอนาคต

4) ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยส่วนใหญ่เป็นลักษณะทางกายภาพ ในการศึกษาในอนาคตจึงควรศึกษาเรื่องสังคมของคนในพื้นที่โครงการฯ ด้วย เพื่อเป็นพื้นฐานในแนวทางการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เหมาะสมยิ่งขึ้น

5) ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมโดยเน้นไปที่การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในพื้นที่โครงการแก้มลิงฯ เป็นหลัก ซึ่งนอกจากพื้นที่ในโครงการแก้มลิงฯ แล้วนั้นยังมีพื้นที่บริเวณขอบของแก้มลิงฯ อีกพื้นที่หนึ่ง ที่ควรทำการศึกษาต่อ เนื่องจากระดับน้ำที่อยู่ในแก้มลิง และนอกแก้มลิงมีความแตกต่างกัน ทำให้ผลกระทบที่เกิดขึ้นกับสองพื้นที่นี้มีความน่าสนใจในการศึกษาต่อไปในอนาคต

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เกรียงไกร เกิดศิริ. วัตถุประสงค์ : มรดกโลกทางภูมิทัศน์วัฒนธรรมแห่งเมืองจำปาสัก. หน้าจั่ว ฉบับที่ 21 (2547-2548) : 83-94.

ไชแสง ศุขะวัฒน์. สวนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ : ทัศนียภาพและแนวปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. แนวความคิดทางภูมิศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.

ชูเกียรติ ทรัพย์ไพศาล และคณะ. ร่างรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องการบริหารจัดการและพัฒนาพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่รับน้ำนองเพื่อการบรรเทาอุทกภัยขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ของพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระราชดำริ “แก้มลิงบางบาล(1)”. ภาควิชาวิศวกรรมทรัพยากรน้ำ คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และสถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ธีระศักดิ์ อจาปาสา. ชาวบ้าน อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552.

นวนัฐ ใสศิริ. เอกสารคำสอน วิชา ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเบื้องต้น. ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2551.

บุญเลิศ สดสุขชาติ. ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม. ภาควิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม. 2524.

พรธงงาม ชพานนท์. ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์, 2526.

พล ไลยภาพ. ชาวบ้าน อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552.

วิชัย เทียนน้อย. ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : อักษรวัฒนา, 2520.

ศุทธิณี ทองสะอาด. ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม. ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. 2524.

สมาน ธารีสิทธิ์. ชาวบ้าน อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552.

ลำลี สุขฉัตร. ชาวบ้าน อำเภอบางบาล. สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552.

สุจิตรา คงมงคล. สภาวัฒนธรรมอำเภอบางบาล. สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2552.

สุดารารุณ สุจฉายา. อยุธยา. พิมพ์ครั้งแรก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สารคดี, 2538.

สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. น้ำ : ป่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร :

สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร. แนวทางการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1,

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม และ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.

หัทธยา สิริพัฒนากุล. ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ? จุลสารอิโคโมสไทย ฉบับเดือนเมษายน – กรกฎาคม

2550 : 2.

อมฤต หมวดทอง. นิเวศวิทยาวัฒนธรรมซึ่งสัมพันธ์กับภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในชุมชนริม

คลองรางจระเข้ อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต

สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

อรศิริ ปาณินท์. บ้านและหมู่บ้านพื้นถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สมาคมสถาปนิกสยาม,

2539.

อรศิริ ปาณินท์. เรียบง่าย และเป็นสุขกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น. กรุงเทพมหานคร : คณะ

สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

เอนก นาวิกมูล. เที่ยวทุ่งเมื่อหน้าน้ำ. กรุงเทพมหานคร : สารคดี, 2538.

เอกวิทย์ ณ ถลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค. พิมพ์ครั้งที่ 1. นนทบุรี :

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2540.

ภาษาอังกฤษ

Paul L. Knox. Places and Regions in Global Context: Human Geography. Upper Saddle

River, NJ: Prentice Hall, 2001.

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาคผนวก ก

ข้อมูลแบบสอบถาม และผลการศึกษาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จาก ร่างรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการนำร่องการบริหารจัดการและพัฒนาพื้นที่การเกษตรเป็นพื้นที่รับน้ำนองเพื่อการบรรเทาอุทกภัยขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ของพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตามแนวพระราชดำริ “แก้มลิงบางบาล (1)” โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่

- 1) แบบสอบถามในกลุ่มข้อมูลพื้นฐาน
- 2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1) แบบสอบถามในกลุ่มข้อมูลพื้นฐาน ส่วนข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์

	Home-In ¹								Home-Out ²		Out-Project ³	
	โซน 1		โซน 2		โซน 3		รวม		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ				
1. จำนวนแบบสอบถามชุดครัวเรือน	97		127		10		234		144		76	
2. เพศ	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
หญิง	64	65.98	82	64.57	8	80.00	154	65.81	78	54.17	39	51.32
ชาย	33	34.02	45	35.43	2	20.00	80	34.19	66	45.83	37	48.68
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00
3. อายุ	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
ต่ำกว่า 20 ปี	1	1.03	2	1.57	0	0.00	3	1.28	1	0.69	2	2.63
21-30 ปี	3	3.09	7	5.11	0	0.00	10	4.27	2	1.39	2	2.63
31-40 ปี	17	17.53	12	9.45	2	20.00	31	13.25	9	6.25	6	7.89
41-50 ปี	28	28.87	25	19.69	1	10.00	54	23.08	24	16.67	25	32.89
51-60 ปี	26	26.80	34	26.77	7	70.00	67	28.63	42	29.17	18	23.68
มากกว่า 60 ปี	22	22.68	46	36.22	0	0.00	68	29.06	66	45.83	22	28.95
ไม่ตอบ	0	0.00	1	0.79	0	0.00	1	0.43	0	0.00	1	1.32
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00

1 = Home-In คือ ครัวเรือนที่บ้านและพื้นที่เกษตร/พื้นที่ประกอบการอยู่ในโครงการฯ แก้มลิงบางบาล

2 = Home-Out คือ ครัวเรือนที่บ้านอยู่นอกโครงการฯ แต่พื้นที่เกษตร/พื้นที่ประกอบการอยู่ในโครงการฯ แก้มลิงบางบาล

3 = Out-Project คือ ครัวเรือนที่บ้านและพื้นที่เกษตร/พื้นที่ประกอบการอยู่นอกโครงการฯ แก้มลิงบางบาล

1) แบบสอบถามในกลุ่มข้อมูลพื้นฐาน ส่วนข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์ (ต่อ)

	Home-In								Home-Out		Out-Project	
	โซน 1		โซน 2		โซน 3		รวม					
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
4. สถานภาพสมรส	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
โสด	5	5.15	7	5.51	0	0.00	12	5.13	11	7.64	8	10.53
แต่งงานแล้ว	87	89.69	113	88.98	10	100.00	210	89.74	118	81.94	62	81.58
หย่าร้าง	0	0.00	2	1.57	0	0.00	2	0.85	2	1.39	0	0.00
หม้าย	5	5.15	5	3.94	0	0.00	10	4.27	11	7.64	1	1.32
ไม่ตอบ	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	2	1.39	5	6.58
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00
5. จำนวนสมาชิกในครัวเรือน	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
1-3 คน	37	38.14	67	52.76	2	20.00	106	45.3	52	36.11	29	38.16
4-6 คน	56	57.73	56	44.09	8	80.00	120	51.28	72	50.00	35	46.05
7 คนขึ้นไป	4	4.12	3	2.36	0	0.00	7	2.99	20	13.89	11	14.47
ไม่ตอบ	0	0.00	1	0.79	0	0.00	1	0.43	0	0.00	1	1.32
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00

1) แบบสอบถามในกลุ่มข้อมูลพื้นฐาน ส่วนข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์ (ต่อ)

	Home-In								Home-Out		Out-Project	
	โซน 1		โซน 2		โซน 3		รวม					
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
6. ระดับการศึกษา	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
ประถม	73	75.26	89	70.08	8	80.00	170	72.65	104	72.22	56	73.68
มัธยม	11	11.34	20	15.75	1	10.00	32	13.68	25	17.36	12	15.79
ปวช.	2	2.06	4	3.15	0	0.00	6	2.56	3	2.08	2	2.63
ปวส./อนุปริญญา	4	4.12	5	3.94	0	0.00	9	3.85	3	2.08	0	0.00
ปริญญาตรี	5	5.15	6	4.72	1	10.00	12	5.13	4	2.78	1	1.32
สูงกว่าปริญญาตรี	1	1.03	0	0.00	0	0.00	1	0.43	1	0.69	2	2.63
กำลังศึกษา	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	0.69	0	0.00
อื่น ๆ	1	1.03	2	1.57	0	0.00	3	1.28	2	1.39	3	3.95
ไม่ตอบ	0	0.00	1	0.79	0	0.00	1	0.43	1	0.69	0	0.00
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00

1) แบบสอบถามในกลุ่มข้อมูลพื้นฐาน ส่วนข้อมูลทั่วไปของผู้ถูกสัมภาษณ์ (ต่อ)

	Home-In								Home-Out		Out-Project	
	โซน 1		โซน 2		โซน 3		รวม					
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
7. อาชีพหลักของครัวเรือน	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
เกษตรกร	29	23.39	58	38.16	1	10.00	88	30.77	88	52.69	11	13.92
ข้าราชการ/รัฐวิสาหกิจ	6	4.84	10	6.58	0	0.00	16	5.59	17	10.18	3	3.80
ค้าขาย	8	6.45	7	4.61	3	30.00	18	6.29	8	4.79	10	12.66
พนักงานเอกชน	0	0.00	2	1.32	0	0.00	2	0.70	0	0.00	3	3.80
คนงานโรงงาน	2	1.61	8	5.26	1	10.00	11	3.85	0	0.00	6	7.59
รับจ้าง	29	23.39	25	16.45	0	0.00	54	18.88	13	7.78	28	35.44
เจ้าของกิจการ (โรงอิฐ, ร้านค้า)	32	25.81	9	5.92	2	20.00	43	15.03	17	10.18	2	2.53
อื่น ๆ	18	14.52	31	20.39	3	30.00	52	18.18	23	13.77	15	18.99
ไม่ตอบ	0	0.00	2	1.32	0	0.00	2	0.70	1	0.60	1	1.27
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00

1) แบบสอบถามในกลุ่มข้อมูลพื้นฐาน ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

	Home-In								Home-Out		Out-Project	
	โซน 1		โซน 2		โซน 3		รวม					
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
8. ชนิดของบ้าน/อาคารที่ท่านอยู่อาศัย	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
บ้านไม้	57	58.76	85	66.93	7	70.00	149	63.68	116	79.45	62	81.58
บ้านตึก/ครึ่งตึกครึ่งไม้/บ้านปูน	38	39.18	39	30.71	2	20.00	79	33.76	24	16.44	14	18.42
ตึกแถว	0	0.00	1	0.79	0	0.00	1	0.43	1	0.68	0	0.00
อื่น ๆ	1	1.03	1	0.79	0	0.00	2	0.85	1	0.68	0	0.00
ไม่ตอบ	1	1.03	1	0.79	1	10.00	3	1.28	4	2.74	0	0.00
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00
9. ลักษณะบ้าน/อาคาร	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
ตัวบ้านอยู่ระดับเดียวกับพื้น	3	2.33	8	4.40	0	0.00	11	3.37	4	1.82	4	3.39
บ้านสูงกว่าถนน	0	0.00	1	0.55	0	0.00	1	0.31	2	0.91	0	0.00
บ้านต่ำกว่าถนน	75	58.14	94	51.65	9	60.00	178	54.60	93	42.27	50	42.37
บ้านใต้ถุนสูง	49	37.98	75	41.21	5	33.33	129	39.57	116	52.73	63	53.39
ไม่ตอบ	2	1.55	4	2.20	1	6.67	7	2.15	5	2.27	1	0.85
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00

1) แบบสอบถามในกลุ่มข้อมูลพื้นฐาน ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย (ต่อ)

	Home-In								Home-Out		Out-Project	
	โซน 1		โซน 2		โซน 3		รวม					
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
10. ลักษณะการปลูกบ้าน	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
บนดินทั้งหมด	95	97.94	117	92.13	5	50.00	217	92.74	139	96.53	74	97.37
บนดินและในน้ำ	1	1.03	7	5.51	4	40.00	12	5.13	0	0.00	0	0.00
ในน้ำทั้งหมด	0	0.00	1	0.79	0	0.00	1	0.43	0	0.00	0	0.00
อื่นๆ	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
ไม่ตอบ	1	1.03	2	1.57	1	10.00	4	1.71	5	3.47	2	2.63
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00
11. สภาพแวดล้อมรอบพื้นที่บ้าน	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
รั้ว	18	18.37	28	21.88	0	0.00	46	19.49	35	24.31	6	7.89
คั่นดิน	38	38.78	10	7.81	6	60.00	54	22.88	6	4.17	2	2.63
เขื่อนปูน	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
ไม่มีรั้ว	31	31.63	44	34.38	1	10.00	76	32.20	83	57.64	51	67.11
ไม่ตอบ	11	11.22	46	35.94	3	30.00	60	25.42	20	13.89	17	22.37
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00

1) แบบสอบถามในกลุ่มข้อมูลพื้นฐาน ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย (ต่อ)

	Home-In								Home-Out		Out-Project	
	โซน 1		โซน 2		โซน 3		รวม					
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
12. ที่ดินที่ท่านอยู่อาศัยในขณะนี้ ของ	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
ตัวเอง	65	65.66	98	76.56	3	30.00	166	70.04	74	51.39	43	56.58
บิดามารดา/ญาติ	24	24.24	22	17.19	1	10.00	47	19.83	53	36.81	25	32.89
เช่า	10	10.10	6	4.69	4	40.00	20	8.44	10	6.94	6	7.89
อื่นๆ	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00	1	0.69	1	1.32
ไม่ตอบ	0	0.00	2	1.56	2	20.00	4	1.69	6	4.17	1	1.32
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00
13. ท่านมีที่ดินแปลงอื่นอยู่ในพื้นที่ โครงการฯ หรือไม่	N=97		N=127		N=10		N=234		N=144		N=76	
มี	37	38.14	54	42.52	4	40.00	95	40.60	97	67.36	0	0.00
ไม่มี	60	61.86	73	57.48	6	60.00	139	59.40	47	32.64	76	100.00
รวม	97	100.00	127	100.00	10	100.00	234	100.00	144	100.00	76	100.00

1) แบบสอบถามในกลุ่มข้อมูลพื้นฐาน ส่วนลักษณะบ้านของผู้ถูกสัมภาษณ์

	Home-In				Home-Out	Out-Project
	โซน 1	โซน 2	โซน 3	รวม		
บ้านสูงกว่าถนน (เมตร)	N=0	N=1	N=0	N=1	N=2	N=0
Range	-	1.00	-	1.00	1.00-1.30	-
X ± SD	-	1.00±0.00	-	1.00±0.00	1.15±0.21	-
บ้านต่ำกว่าถนน (เมตร)	N=75	N=94	N=9	N=174	N=93	N=50
Range	0.50-5.00	0.30-4.00	2.00	0.30-5.00	0.50-3.50	0.50-3.50
X ± SD	1.84±0.57	1.67±0.68	2.00±0.00	1.76±0.62	1.85±0.66	1.66±0.81
บ้านใต้ถนนสูง (เมตร)	N=49	N=75	N=5	N=129	N=116	N=63
Range	0.50-3.00	0.50-4.00	1.80-2.00	0.50-4.00	1.00-3.30	1.00-3.00
X ± SD	1.96±0.48	2.05±0.65	1.88±0.11	2.01±0.58	2.40±0.46	2.23±0.52

2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตร

	Home-In ¹		Home-Out ²		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตร	N = 69		N = 108		N = 177	
ทำนา	28	40.57	78	72.22	106	59.88
เลี้ยงสัตว์	21	30.44	11	10.19	32	18.08
ทำสวน	20	28.99	19	17.59	39	22.04
รวม	69	100.00	108	100.00	177	100.00

1 = Home-In คือ ครัวเรือนที่บ้านและพื้นที่เกษตร/พื้นที่ประกอบการอยู่ในโครงการฯ แก้มลิงบางบาล

2 = Home-Out คือ ครัวเรือนที่บ้านอยู่นอกโครงการฯ แต่พื้นที่เกษตร/พื้นที่ประกอบการอยู่ในโครงการฯ แก้มลิงบางบาล

2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทำการเกษตร

	Home-In		Home-Out	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
1. พื้นที่บ้านและพื้นที่ทำการเกษตร	N = 42		N = 88	
แยกกัน	22	52.38	85	96.59
อยู่ในพื้นที่เดียวกัน	20	47.62	3	3.41
รวม	42	100.00	88	100.00
2. พื้นที่ทำการเกษตรในขณะนี้ เป็นของ	N = 45		N = 112	
ตัวเอง	22	48.89	58	51.79
บิดามารดา/ญาติ	13	28.89	34	30.39
เช่าบุคคลอื่น	10	22.22	19	16.96
อื่น ๆ	0	0.00	1	0.89
รวม	45	100.00	112	100.00

2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่ทำการเกษตร (ต่อ)

	Home-In		Home-Out	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
2.1 พื้นที่ทำการเกษตรเป็นของบิดามารดา/ญาติ มีหนังสือสัญญาเช่าหรือไม่	N = 19		N = 65	
ไม่มีหนังสือสัญญาเช่า	8	42.11	53	81.54
มีหนังสือสัญญาเช่า	1	5.26	2	3.08
ไม่ตอบ	10	52.63	10	15.38
รวม	19	100.00	65	100.00
2.2 พื้นที่เกษตรเช่าบุคคลอื่นมีหนังสือสัญญาเช่าหรือไม่	N = 26		N = 66	
ไม่มีหนังสือสัญญาเช่า	12	46.15	37	56.06
มีหนังสือสัญญาเช่า	9	34.62	10	15.15
ไม่ตอบ	5	19.23	19	28.79
รวม	26	100.00	66	100.00

2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตร (การทำนา)

	Home-In		Home-Out		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
3. การทำนา	N = 28		N = 78		N = 106	
นาปี	25	89.29	67	85.90	92	86.79
นาปรัง	3	10.71	11	14.10	14	13.21
รวม	28	100.00	78	100.00	106	100.00
3.1 นาปี	N = 25		N = 67		N = 92	
ระบบการเกษตร-ทำเองในครอบครัว	1	4.00	1	1.49	2	2.17
ระบบการเกษตร-ทำเองในครอบครัว+จ้าง	11	44.00	40	59.70	51	55.43
ระบบการเกษตร-จ้าง	8	32.00	26	38.81	34	36.96
ไม่ตอบ	5	20.00	0	0.00	5	5.43
รวม	25	100.00	67	100.00	92	100.00
3.2 นาปรัง	N = 3		N = 10		N = 14	
ระบบการเกษตร-ทำเองในครอบครัว	1	33.33	0	0.00	1	7.14
ระบบการเกษตร-ทำเองในครอบครัว+จ้าง	1	33.33	9	81.82	10	71.43
ระบบการเกษตร-จ้าง	0	0.00	2	18.18	2	14.29
ไม่ตอบ	1	33.33	0	0.00	1	7.14
รวม	3	100.00	11	100.00	14	100.00

2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับการทำนาปี

	Home-In	Home-Out
4. การทำนา	N = 28	N = 78
4.1 นาปี	N = 25	N = 67
พื้นที่ปลูก (ไร่)	444	1,726
(ตารางวา)	100	0
ผลผลิตที่ได้ (บาท/ไร่)	1,440-3,480	559-3,900
ราคาขาย (บาท/เกวียน)	4,800-6,000	4,300-6,500
ระบบการเกษตร-ทำเองในครอบครัว	N = 1	N = 1
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด (บาท/ไร่)	ไม่มีข้อมูล	ไม่มีข้อมูล
ระบบการเกษตร-ทำเองในครอบครัว+จ้าง	N = 11	N = 40
รวมเป็นเงินค่าใช้จ่ายทั้งหมด (บาท/ไร่)	580-1,250	400-1,125
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด (บาท/ไร่)	990-1,775	450-1,750
ระบบการเกษตร-จ้าง	N = 8	N = 26
รวมเป็นเงินค่าใช้จ่ายทั้งหมด (บาท/ไร่)	700-1,010	573-1,150
รวมค่าใช้จ่ายในการผลิตทั้งหมด (บาท/ไร่)	940-1,827	808-2,648

2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับการทำนาปรัง

	Home-In	Home-Out
4. การทำนา	N = 28	N = 78
4.2 นาปรัง	N = 3	N = 11
พื้นที่ปลูก (ไร่)	53	557
(ตารางวา)	0	200
ผลผลิตที่ได้ (บาท/ไร่)	3,000-3,600	4,080-6,160
ราคาขาย (บาท/เกวียน)	5,000-6,000	5,100-6,100
ระบบการเกษตร-ทำเองในครอบครัว	N = 1	N = 0
รวมเป็นเงินค่าใช้จ่ายทั้งหมด (บาท/ไร่)	450	-
รวมค่าใช้จ่ายในการผลิตทั้งหมด (บาท/ไร่)	950	-
ระบบการเกษตร-ทำเองในครอบครัว+จ้าง	N = 1	N = 9
รวมเป็นเงินค่าใช้จ่ายทั้งหมด (บาท/ไร่)	950	500-950
รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมด (บาท/ไร่)	2,560	922-3,495
ระบบการเกษตร-จ้าง	N = 0	N = 2
รวมเป็นเงินค่าใช้จ่ายทั้งหมด (บาท/ไร่)	-	940-1,050
รวมค่าใช้จ่ายในการผลิตทั้งหมด (บาท/ไร่)	-	2,595-5,584

2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับการเกษตร (การเลี้ยงสัตว์)

	Home-In		Home-Out		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
สัตว์ที่เลี้ยง	N = 21		N = 11		N = 32	
ปลา	16	76.19	8	72.73	24	75.00
วัว	3	14.29	3	27.27	6	18.75
ไก่ชน	2	9.25	0	0.00	2	6.25
รวม	21	100.00	11	100.00	32	100.00

2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงสัตว์ (วัว ปลา และไก่ชน)

	Home-In	Home-Out
5. การเลี้ยงสัตว์	N = 21	N = 11
5.1 เลี้ยงปลา	N = 16	N = 8
พื้นที่ (ตารางวา)	100-4,000	25-2,000
รายได้ต่อปี	6,000-600,000	3,500-480,000
ต้นทุน	2,700-3,800	14,640-101,200
5.2 เลี้ยงวัว	N = 3	N = 3
พื้นที่ (ตารางวา)	400	50
รายได้ต่อปี	50,000-120,000	5,647-40,000
ต้นทุน	15,300-51,380	1,000-19,000
5.3 เลี้ยงไก่ชน	N = 21	N = 0
พื้นที่ (ตารางวา)	400	-
รายได้ต่อปี	700,000	-
ต้นทุน	126,455	-

2) แบบสอบถามในกลุ่มเกษตรกรรวม ส่วนข้อมูลเกี่ยวกับการทำสวน

	Home-In	Home-Out
ทำสวนแบบผสมผสาน พืชหลักได้แก่ กล้ว มะม่วง ฝรั่ง ฯลฯ	N = 20	N = 19
พื้นที่ (ตารางวา)	200-8,600	60-2,800
รายได้ต่อปี	8,600-85,860	400-36,400
ต้นทุน	820-129,627	340-18,660

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาว สิริทิพย์ สิ้นแสงแก้ว

เกิดวันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2527

ที่อยู่ 817 ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ 10700

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2532-2537 ศึกษาชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนวัดอมรินทราราม

พ.ศ. 2538-2544 ศึกษาชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนสตรีวัดระฆัง

พ.ศ. 2545-2549 ศึกษาชั้นอุดมศึกษาสาขาสถาปัตยกรรมไทย

ที่คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ. 2552 สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาภูมิสถาปัตยกรรม

ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย